ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ DİVÂNI'NDA AŞK

Hazırlayan: Yeliz YASAK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak, 2008

ÖN SÖZ

Kâinatın yaratılma sebebi olan aşk, divan edebiyatının da temelini teşkil eder. Şairlerimizin baştan sona aşkın beyanıyla dolu şiirler yazmaları divan edebiyatında aşkın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Şeyhülislâm Yahyâ da gerek mecazi gerekse İlahî aşkı şiirlerinde en güzel şekilde terennüm eden şairlerimizdendir. Bu düşünceden hareketle tezimizin amacı Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiirlerinde aşk konusunu nasıl ele aldığını tespit etmek olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızın "Giriş" kısmında şairin yaşadığı XVII. yüzyılın sosyal, siyasi ve kültürel durumu anlatılmış, şairin hayatı edebî kişiliği ve divan edebiyatına "aşk" konusunun işlenişi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızda Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşkı ne açıdan değerlendirdiğini tespit etmek amacıyla ana kaynağımız olan Hasan Kavruk'un "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı" adlı eserindeki; 1 na't, Sultan Osman ve Hace Efendilere birer kaside, 1 Sakiname, Sultan IV. Murad'ın şehzadesi adına 1 kaside, Sultan IV. Murad adına yazılmış iki kaside, Sultan Murad'ın bir gazeline tahmis, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıt'a, 4 ruba'i, 16 nazm ve 64 beyit incelenmiştir. Elde edilen malzemeler fişlenerek tasnif edilmiş, "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Genel Olarak Aşk", "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşkla İlgili Benzetmeler" ve "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Âşık-Sevgili İlişkisi" adları ile üç ana başlık altında toplanmıştır. Buna göre Şeyhülislâm Yahyâ'nın 2307 beyitten oluşan 450 gazelinden 14 tanesi ikişer defa tekrarlanmak suretiyle 430 beyit örneğiyle birlikte, 62 tanesi örneği verilmeden açıklanmış, 52 tane beytin de sadece numarası belirtilmiştir. Bunun yanı sıra şairin toplam 77 beyitten oluşan sâkînâmesinden 3 tanesi ikişer defa tekrarlanmak üzere 24 tane beyit örneğiyle birlikte açıklanmıştır. Ayrıca Şeyhülislâm Yahyâ'nın 22 kıt'asından 1 tanesi örneğiyle beraber, 1 tanesi de örneği verilmeden incelenmiş; 64 müfredinden 2 müfred örneğiyle 2 müfred de örneği verilmeden açıklanmıştır. Şairin nazımlarından da 1 beyit, örneği verilmeden ele alınmıştır. Divandaki kaside, tahmis ve rubailerden ise örnek verilmemiştir.

Yaklaşık yirmi yıl şeyhülislamlık yapmış olan şairimizin şiirlerinde aşkı anlatması, kaynaklarda kendisinden maddi aşkı anlatan bir din adamı olarak

bahsedilmesi, hareket noktamızı belirlemedeki temel etkendir. Çalışmamızda "Acaba bu kadar yıl din ve devlet işleriyle uğraşmış bir şairin şiirlerinde aşk nasıl ele alınmıştır?" sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışma hazırlanırken tüm transkripsiyon harflerine yer verilmemiş, uzatmalar ve ñ (ڭ), ' (ع), ' (ء) harfleri kullanılmıştır. İmla konusunda Türk Dil Kurumu tarafından 2005 yılında basılan Yazım Kılavuzu çalışmamıza temel kaynak olmuştur. Bununla beraber özel isimler, beyitler ve başlıklarda kelimelerin orijinal şekline uyulmuştur. Çalışmada yapılan kısaltmalarda yazım kılavuzuna uygun olarak gazel için G. ; kıt'a için K. ; ruba'i için R. ; nazm için N. ; müfret için M. kullanılmıştır.

Bana Eski Türk edebiyatını sevdiren, kıymetli Hocam Sayın Prof. Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU başta olmak üzere çalışmam süresince bilgilerini ve yardımlarını benden esirgemeyen danışman Hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Müberra GÜRGENDERELİ'ye, Arş. Gör. Duygu DALBUDAK'a ve manevi desteğini gördüğüm aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Yeliz YASAK

Ocak, 2008

EDİRNE

ÖZET

Tezin Adı: Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşk

Hazırlayan: Yeliz YASAK

Bu çalışmanın temelini "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşk" konusu oluşturmaktadır. Çalışmamız "Giriş", "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Genel Olarak Aşk", "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşk ile İlgili Benzetmeler", "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Âşık-Sevgili İlişkisi", "Sonuç" ve "Kaynakça" bölümlerinden oluşmaktadır. "Giriş" bölümünde şairin yaşadığı devrin siyasi, sosyal ve kültürel durumu anlatılmış, Şeyhülislâm Yahyâ'nın hayatı ve edebî kişiliğine değinilmiş ve divan edebiyatında aşk ile ilgili kısa bir bilgi verilmiştir. "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Genel Olarak Aşk", bölümünde şairin şiirleri aşk mefhumu çerçevesinde incelenerek bir din adamı olan şairin beşerî ve ilahî anlamda aşkı nasıl ele aldığı anlatılmıştır. "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşk ile İlgili Benzetmeler", başlıklı bölümde aşkla ilgili benzetmeler tespit edilmiştir. "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Âşık-Sevgili İlişkisi", başlıklı bölümde de Divân'da âşık ve sevgili arasındaki münasebet anlatılmıştır. "Sonuç" bölümünde, elde edilen bilgiler doğrultusunda Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda aşk konusunda bir değerlendirme yapılmıştır. "Kaynakça" bölümünde ise tez için faydalanılan kaynakların künyeleri verilmiştir.

Anahtar kelimeler:

Şeyhülislâm Yahyâ, Aşk, Maddi Aşk, İlahî Aşk, Sâkînâme

ABSTRACT

Thesis name: Love is Şeyhülislâm Yahyâ Divânı

Prepared by: Yeliz YASAK

The subject "Love is Şeyhülislâm Yahyâ Divânı" forms the basis of this this work. Our work consist of "Introduction", "Love in General in Şeyhülislâm Yahyâ Divânı", "Comparisons Related with Love in Şeyhülislâm Yahyâ Divânı", "The Relationship Between The Lover and Beloved in Şeyhülislâm Yahyâ Divânı", "Conclusion"and "Bibliography".In the "Introductıon" part, after giving a general view of the political, social and cultural state of the time in which the poet lived, the life and literary personality of Şeyhülislam Yahyâ have been mentioned, and a brief information about "Love is Classical ottoman poetry has been given. In the "Love in General in Şeyhülislâm Yahyâ Divânı", part the poems of Şeyhülislam Yahyâ have been studied in detail concerning the concept of love and it has also been explained how the poet considered love both humanly and heavenly as a religious man. In the "Comparisons Related with Love in Şeyhülislâm Yahyâ Divânı",part the comparisons related with love have been set. And in the "The Relationship Between The Lover and Beloved in Şeyhülislâm Yahyâ Divânı", part the relation between the lover and beloved in ottoman poetry have been explained. In the "Conclusion" part , an evaluation about love in Şeyhülislam Yahyâ Divânı has been made with the help of the gained information. And in "Bibliography" part, the details of the sources which have been made use of have been mentioned.

Key words:

Şeyhülislâm Yahyâ, Love, Divine Love, Sâkînâme

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂŞIK-SEVGİLİ İLİŞKİSİ

GİRİŞ

Çalışmamızın temelini oluşturan Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda aşk konusuna geçmeden önce şairimizin yaşamış olduğu dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısı; şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve divan edebiyatında aşk hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

XVII. YÜZYIL: Bu yüzyıl, Türk toplumunun XVI. yüzyılda yaşadığı ihtişamlı devirden sonra sosyal ve siyasi alanda duraklamaya başladığı bir dönemdir. III. Murat döneminden sonra toplumda bir çözülme başlamış, özellikle Genç Osman'ın öldürülmesiyle Osmanlı Devleti'nde büyük sorunlar yaşanmıştır. IV.Murad ve Köprülüler devrinde biraz rahatlama görülmüşse de Celali İsyanları, yeniçerilerin siyasete karışması ve devletin içindeki güç çatışmaları karışıklığı arttırmıştır. Kadızadeliler ve Sivasiler arasındaki mücadele toplumda derin yaralar açmış, Viyana'nın ikinci kez kuşatılmasının başarısızlıkla sonuçlanması, ardından Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı toplumu gerileme dönemine girmiştir.[1]

Osmanlı toplumundaki bu başarısızlıklar toplumu derinden etkilemiştir. Bu etkiler zihniyete yansımamış olsa da toplumun kendinden şüphe etmesine yol açmıştır. XVI. yüzyılın o uyumlu ortamından sonra meydana gelen bu değişmeler, içeriğe değil şekle; manaya değil maddeye önem veren bir ortam oluşmasını hazırlamış, bu ortamın sanata yansıması da kaçınılmaz olmuştur. Padişahların yeterli derecede yetişmemiş, zayıf karakterli olması, sık sık değişmeleri, devlet yönetimi konusundaki tecrübesizlikleri, rüşvet karşılığında göreve getirilmeler, devlet adamlarının sık sık görevden alınması ve bunlardan dolayı ortaya çıkan karışıklıklar toplumu derinden etkilemiştir.

Devletin sosyal ve siyasi alandaki gerileme durumunun tersine, XVII. yüzyılda Türk edebiyatı ilerleme ve yükselişini sürdürmüştür. XVII. yüzyılda Türk edebiyatında görülen bu canlılığın sebepleri, geçmiş yüzyıllardaki sanatçıların etkisi, devletin başında

---

[1] Mustafa İsen, Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İ. Hakkı Aksoyak, (2005): *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Yayın no: 10, Ankara: s.112

bulunan padişahların şair olmaları, edebiyat ve sanatla yakından ilgilenmeleri olarak gösterilebilir. Bütün bunlara divan edebiyatının kendine has mantığını da katmak gerekir. [1]

Yüzyılın sonuna doğru sosyal hayattaki çalkantılar şiir ve edebiyata yansımaya başlamış, edebiyat hiciv ve hezel alanına yönelmiştir. Toplumun içinde bulunduğu durum edebiyatın kapalı bir hale bürünmesine neden olmuştur. Bir yandan Sebk-i Hindi üslubunun özellikleri görülürken bir yandan da mahalli bir üslup varlığını sürdürmüştür. Bu yüzyılın en önemli özelliği üsluptaki çeşitliliktir. XVII. yüzyılın başında Baki'de ihtişamını bulan klasik üslup, daha da zenginleştirilerek devam etmiştir. Anlamdan çok sese önem veren bu tarz şiirin en önemli temsilcilerinden birisi de Şeyhülislâm Yahyâ'dır. [2]

Hayatı:

Ankaralı Şeyhülislâm Bayram-zâde Zekeriya Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi bazı kaynaklarda 960/1552, bazılarında ise 969/1561 olarak verilmektedir. Kaynaklar 969/1561 tarihinin daha doğru olduğunu söylemektedir. İlk eğitimini aynı zamanda şair olan babasından almış, Addülcebbar-zâde gibi dönemin meşhur ilim adamlarından ders aldıktan sonra Seyit Mehmet Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında mülazemetini tamamlamıştır. İlk görevi Hoca Hayrettin medresesi müderrisliğidir. Babasıyla hacca giden şair dönüşte Atik Ali Paşa, Haseki Sultan, Sahn medreselerinden birinde, Şehzade ve Üsküdar Valide Sultan medreselerinde müderrislik yapmıştır. Halep, Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul'da kadılık yaptıktan sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ile görevlendirilmiştir. Bu görevlerinden sonra emekli olmuş, Mihaliç ve Kirmasti kendisine arpalık olarak verilmiştir.

Emeklilik dönemi fazla sürmeyen şair, II. Osman döneminde şeyhülislamlığa getirilmiş, padişahın cenaze namazını bizzat kıldırmıştır. I. Mustafa, IV. Murad zamanında da görevine devam eden şair, IV. Murad'ın sevgi ve saygısını kazanmış; padişah, seferleri sırasında onun fikirlerinden yararlanmıştır; ancak Sultan İbrahim

[1] İsen, Horata, Macit, Kılıç, Aksoyak, 2005: 113
[2] Ahmet Mermer, Lütfi Alıcı, Muvaffak Eflatun, Yavuz Bayram, Neslihan Koç Keskin, (2006): *EskiTürk Edebiyatına Giriş*, Yayın no: 842, Ankara, s:498-499

döneminde bu itibarını kaybeden şair, 1053/ 27 Şubat 1644'te İstanbul'da vefat etmiştir.[1]

Edebî kişiliği:

Şeyhülislamlık görevi yaklaşık yirmi yıl süren, Şeyhülislâm Yahyâ, Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı zamanlarında dünyaya gelmiş, mükemmel bir şekilde yetişmiş, sanat, siyaset, ilim ve din adamlığında haklı yerini almış bir şahsiyettir. Çevresinden daima sevgi ve saygı gören, kaynaklarda belirtildiğine göre hoş-sohbet, latife-gûy nüktedan, şair tabiatlı birisi olan Şeyhülislâm Yahyâ'nın ilmî olgunluğu herkes tarafından kabul görmüştür. Kınalızâde Hasan Çelebi ve Katip Çelebi de onun bu yönünü açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca o muasırı olan Nef'i'nin hiciv oklarına hedef olmamayı başarmış, şairin büyük saygısını kazanmıştır. Yazdıklarıyla herkesi yerin dibine geçiren şair Nef'i, Şeyhülislâm Yahyâ'dan mana ve bilgi ülkesinin padişahı olarak bahsetmiştir.

Şeyhülislâm Yahyâ, Kanuni döneminden itibaren sekiz padişah görmüş, yaşadığı devirde şiirleriyle gönülleri feth etmiş, sadece yaşadığı yüzyılın değil klasik edebiyatımızın en büyük şairlerinden sayılmıştır. Asıl başarısı gazel sahasındadır. Sanatkâr bir ailede yetiştiği için, iyi bir sanat eğitimi almış, şiir tekniğini genç yaşta geliştirmiştir. Muasırı Nef'i ondan büyük bir saygı ile bahsetmiş, Nedim de onun gazeldeki başarısını takdir etmiştir. Bunların yanı sıra Nev'i-zâde Atayi, Sabrî, Cevrî, Nailî, Nergisî, Ramî, Rızâyî gibi şairler kendisine kasideler sunmuştur. Ziya Paşa ve Yahya Kemal gibi bazı şairler de eserlerinde ona karşı olan takdir hislerini ifade etmişlerdir.

Kelime ve söz sanatlarına pek rağbet etmeyen şairin, samimi bir üslubu vardır. Herkesin örnek aldığı Hint ve İran şairlerini taklit etmekten uzak durmuştur. Duygu ve düşüncelerini taze fikir ve hayallerle anlatmıştır. Şiirlerinde derin manalar yoktur. İfadelerinde müthiş bir rahatlık vardır. Gazellerinde rindane ve âşıkane bir ruh sezilir. Gazellerindeki konular kendi yaşadığı şeylerdir. Gazellerinde aşk, zevk, heves, mey,

[1] Şeyhülislâm Yahyâ, (2001): *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı,* hzl. Hasan Kavruk, Yayın no: 3557, Ankara, s. xiii- xvi.

tasvir, tabiat ve tabiat manzaraları, mahalli hayat, tasavvuf gibi konuların işlendiği görülür. Gazellerinin çoğunda aşk konusuna yer vermiştir. Çalışmamızın esasını, onun şiirlerinde aşkı ele alışı teşkil ettiği için diğer bölümlerde şairin aşkla ilgili görüşleri detaylı olarak ele alınmıştır. Şair, yaşadığı çalkantılı dönemin izlerini gazellerine de yansıtmıştır. Bazı şiirlerinde de kendini överek divan edebiyatının gereğini yerine getirmekten geri kalmadığı görülmüştür.[1]

Şeyhülislâm Yahyâ, mutasavvıf bir şair değildir. Döneme uyarak adetten olduğu için tasavvufa girmiştir. Tasavvufi şiiri olmayan şairin yarım kabul edilmesi şairleri bunu yapmaya mecbur etmektedir. Tasavvuf unsurlarından yeri geldikçe faydalanmıştır. Bununla beraber sadece tasavvufu işlediği Sâkînâmesi'nde hep ilahî aşkı anlatmıştır. Şairin, gazellerinde de ilahî aşkın ele alındığı beyitler görmek mümkündür. Dinî konulara çok yer vermediği tespit edilmiştir. Uzun yıllar şeyhülislamlık yapmış bir din adamının aşktan şaraptan ve meyhaneden bahsetmesi, sahip olduğu hoşgörüyle açıklanabilir. Onun bu hususta rindane bir tavır sergilediğini izah etmek belki de daha doğrudur. Bu tavırları yüzünden her ne kadar tenkide uğrasa da tutturduğu çizgiden şaşmamış, başkalarını hesaba katmadan mısralarında tüm coşku ve heyecanını dile getirmiştir.

Şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır. Yabancı kelimelerden ziyade İstanbul Türkçesini kullanan şairde arkaik kelimelere bolca rastlanmaktadır. Ayrıca atasözleri ve deyimlere de sıkça yer veren şairin pek çok mısrası vecize haline gelmiştir.

Şiirlerinde orijinal sayılabilecek bazı ifadeler kullanmış ve daha önce hiç görülmemiş olan rubai vezniyle gazel yazmayı denemiş, hatta Divânı'nın ilk gazelini de bu şekil de yazmıştır.

Şairin en önemli eseri Divânı'dır. Çalışmamızda esas aldığımız, Hasan Kavruk tarafından hazırlanan Divân; 1 na't, Sultan Osman ve Hace Efendilere birer kaside, 1 Sakiname, Sultan IV. Murad'ın şehzadesi adına 1 kaside, Sultan IV. Murad adına yazılmış iki kaside, Sultan Murad'ın bir gazeline tahmis, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıt'a, 4 ruba'i, 16 nazm ve 64 beyitten ibarettir. Divan'ın yanı sıra Muhsin-i Kayserî'nin

---

[1] Şeyhülislâm Yahyâ, (1995): *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı*, hzl. Rekin Ertem, Yayın no: 51, Ankara, s. 1-25

"Câmi'üd-dürer" adlı Ferâiz Manzumesi'ni şerh etmiştir. Şeyhülislâm Yahyâ'nın Kaside-i Bürde Tahmisi, Nigaristan Çevirisi, Fetvâ-yı Yahyâ adlı eserleri mevcuttur.[1]

Şairin şiirlerinde en önemli konu olan aşk hakkında kısa bir bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Aşk, yeryüzünün en gizemli kelimelerindendir. Hiçbir zaman bilinmemiş, açıklanamamış, açıklandıkça da renkleri ve desenleri tekrar tekrar şekillenmiş, defalarca tanımı yapılmaya çalışılsa da tam olarak tanımlanamamıştır. Yolculukları ayrı olan bin başlı bir ırmak, âşığı sevgiliye ulaştıran bir sel, sevgiliye şeker, âşığın kalbine zehir ulaştıran bir el... Hasretle yanan gönüllerin sesi, tutkuların zirvesi, Maşuk'a ulaştıran yolların çilesi... İnsan ruhundaki en ulvi acı, maddeyi manaya dönüştüren en büyük sancı... Kelebek kanatlarında bir renk, ney sesinde bir ahenk... Başını yağmur yağmur belalara tutmak ve kendini ateş ateş denizlere atmak... Aşk Eyyüb'ü derde bırakmış, Halil'i ateşte yakmış, Mansûr'u da dara çekmiştir. Aşk ile insan güneşe benzer. Aşksız gönül taşa benzer. Aşksız bahar dallarına kuru bir ayaz doğar. Aşk dünyadan giderse sonsuza dek kıyamet olur, dünya cehennem olur. O, şarap bulunmadan önce insanları sarhoş etmiş, pervaneyi ateşe yandırmış, bülbülleri şeydalaştırmıştır. Bir sabır, bir sevgi, bir af, adl-i İlahî' de bir sınav ve bu sınavı mertçesine geçmek... Bir tevbe, bir diriliş, bir varoluş yalan dünyaya bırakılan bir isim... Kısaca, şu dünyada var olan her şey ve varlık sebebi.[2]

"Arapça aslı ışk olup sözlükte "şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması" anlamına gelir. Lugat kitaplarında "aşk" kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten olup 'sarmaşık' anlamına gelen aşeka ile yakından ilgili olduğu belirtilir. Sarmaşık nasıl ki kuşattığı ağacın suyunu emer, onu soldurup zayıflatırsa aşırı sevgi de sevenin sevdiğinden başkasını görmesini engeller, onu sarartıp soldurur. Bu nedenle bu duyguya aşk denilmiştir."[3] Bahçeye atılan sarmaşık tohumu bahçeyi sarıp sarmalar. Hatta dışarı taşar. Gönle düşen aşk tohumu da bütün bedeni sarıp ordan etrafa yayılır. Nice selviler, çınarlar sarmaşık tarafından sarılınca sarmaşık dallar arasında görünmez oluyorsa aşk sarmaşığı da insan fidanını kaplar ve görünmez eyler. Aşka tutulan ağaçta bütün buyruklar sarmaşık tarafından verilir ve âşık "herkesi kör, dört yanı duvar" sanır.

---

[1] Şeyhülislâm Yahyâ, 2001: xvii- xxxii
[2] İskender Pala, (2007): *Kitâb-ı Aşk*, Alfa Yayınları, İstanbul: s.3-11
[3] Mustafa Uzun, (1991): "Aşk" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, TDVİA, C.4, İstanbul: s. 11

Dışarıdan bakanlar sarmaşığı görür. Ama ağaç sarmaşıktan fırsat bulup çevresini göremez. Sarmaşığın hızla büyüyüp ağacı kapladığı gibi aşk da öyle hızlı gelişir.[1]

Türk kültür, edebiyat ve sanatında aşk konusu gerek mahiyeti gerekse işlenişi bakımından çok geniş bir rağbete mahzar olarak farklı sahalarda değişik eserlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mahiyeti itibarıyla mecazî-maddî-beşerî, felsefî ve tasavvufî-ilâhî-hakikî aşk olarak üç değişik özellikte ele alınan aşk konusu bunlardan her birinin müstakil veya iç içe işlendiği farklı şekil ve türde edebî eserde ortaya konmuştur. Ancak Türk edebiyatının Arap ve Fars edebiyatlarıyla derin ve köklü alakası sebebiyle ortaya çıkan şekil ve türler başta Arap şiiri olmak üzere her üç edebiyatın ortak izlerini taşımakta olduğu için konunun daha iyi anlaşılması bakımından kısaca bu alakayı belirtmek gerekir.

Eski Arap şiirlerinde kasid veya kasidenin nesib, tegazzül ve teşbib adı verilen belli başlı bölümlerinde bilhassa maddi ve beşeri aşk konusu işlenmiştir. Fars şiirinde ise kasidenin bu bölümleri geliştirildiği gibi gazel adıyla ayrı ve yeni bir şekil ortaya konmuş bir taraftan muhtevası zenginleştirilirken diğer taraftan aşk gazelin en önemli ve belli başlı konularından biri haline getirilmiştir. Böylece " Gazel-i âşıkane" adıyla anılan bir şekil ortaya çıkarak divanların en değerli şiirleri arasında yer almıştır.[2]

Divan şairlerinin aşkı terennümde kullandıkları en yaygın nazım şekli gazeldir. Aşkla ilgili her türlü acı, sıkıntı, mutluluk, ilgi, yakarış gibi içli duyguların anlatıldığı gazel nazım şekli bir divan şairinin en vazgeçilmez manzumesi demektir ve gelenekte onları böyle davranmaya zorlamaktadır. Bu bakımdan her divan şairi gazel beyitlerine nakşettiği aşk ilmini içinde her his ve fikrini bir çiçek edasıyla sunar, klasik bir zevkle yoğurup süslü bir üslupla yazar. Böylece her beyit aşkı ve sevdayı, derin ama klasik bir çerçevede sunar. En mahrem duygulardan en mukadder talih oyunlarına kadar ebediyete uzanan bütün mevsimler, bütün günler ve gecelerin hatta geçecek zaman ile başkalarının da ortak olacakları hislerin, yaşanmış aşkların sevdaların hikâyelerini anlatır. Bu beyitlerin müellifleri kendi çağlarının gündelik icatları yanında, bütün zamanların sevdaların da sözcüsü olurlar. Denebilir ki onlar, bütün şahsiliklerini bütün

[1] Pala, 2007: 23
[2] Uzun, 1991: 18

kalp çırpınışlarına ve his dalgalanmalarına rağmen birbirleriyle ve hatta her devirdeki ve her yaştaki her okuyucuyla biraz akraba, biraz dert ortağıdır. Bütün bu klasik aşk duygularıdır ki bazen birbirine benzemeyen gönülleri yekdiğerine yaklaştırır. Aşk ekseninde insanları birbirleri ile dost eyler. Hepimiz o anlatılan aşta kendi aşkımızdan bir parça bulur ve bizim yerimize konuşan bu şairi alkışlarız. Belki bu yüzden gazel beyitleri arasında adımızı kâh hicran ve hasret faslında okur kâh gözyaşı ve feryat babında buluruz. Ama asla mutluluk ve saadet sayfalarını açamayız. Buna mukabil aşkın en özge yurdu olan gazeller sayesinde divan şiirinin genel aşk anlayışını yakından tanır ve severiz. Böylece biz, yanında rütbelerin, şanların ve şereflerin, hatta şehirler dolusu hazinelerin zebun olduğu; korku ve utancı ortadan kaldırıp, sevginin rüzgarları ile yedi iklim dört bucağın yıkılıp yakıldığı taş üstünde taşın kalmadığı, tutkuların önce hâk ile yeksan edilip sonra bütün güzelliklerle yeniden şekillendirildiği pınarlarında huzur ve sükûnun aktığı en acı haliyle bile en güzel zevklerin yaşandığı aşkın en görkemli şeklini divan şiirinde buluruz.[1]

Daha sonraları aşk konusu her üç özelliğiyle Fars ve Türk edebiyatlarında ayrıca kıta, rubai, tuyuğ ve mesnevilerde de ele alınmış; fakat Arap edebiyatında daha çok maddi yönüyle işlenmiştir. Bu gelişmenin tabii sonucu olarak Türk şiirinde sayılan bu şekillerin hepsi aşk konusunun işlendiği belli başlı formlar olarak divan, tasavvuf, tekke ve halk edebiyatlarında çeşitli türlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.[2]

Aşk ve muhabbetin işlendiği hemen bütün dinî ve lâdinî eserlerde aşk-ı hakiki, mutlak aşk, aşk-ı ilahî adlarıyla hep Allah aşkı kastedilmektedir. Âşığın bütün merhalelerden geçerek sonunda ulaşacağı gerçek aşk budur. Manzum ve mensur müstakil tasavvufi eserlerle tasavvufi tevhidlerle yer alan aşk anlayışı bu olmuştur. Gerçek aşka ulaşmak için Hz. Peygamberin de bu manada sevilmesi gerekir, buna "aşk-ı Resul" adı verilmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin isimlerinden biri de Habibullah'tır.

Türk edebiyatında aşk konusu müstakil olarak ele alındığı gibi bu edebiyatın çeşitli mahsullerinde lafız ve mana sanatlarından faydalanılarak bilhassa telmih, teşbih, mecaz ve istiareler yoluyla kullanılmış, ayrıca mazmun ve remiz olarak da yaygın bir

---

[1] İskender Pala, (1995): "Âh Mine'l-Aşk", *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, S.4: 81-102

[2] Uzun, 1991: 18-19

şekilde işlenmiştir. Daha çok tasavvufî- İlâhî ve maddî- beşerî özellikleri ele alınan aşk konusunun zaman zaman da bilhassa yenileşme devri Türk edebiyatında felsefi bir yaklaşımla işlendiği görülmektedir.

Özellikle Mevlânâ'dan başlayarak Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzî-i Mısrî, Nesimî ve daha birçok mutasavvıf şairin manzum ve mensur eserleriyle gazel ilahilerinde tasavvufi özellikleriyle ele alınan aşk konusu divan edebiyatının Şeyhî, Bursalı Ahmet Paşa, Necâtî, Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Nâilî, Nâbî ve Şeyh Galib gibi isimlerin şiirlerinde ilahî ve maddî-beşerî; Bâkî, Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhülislâm Bahâî, Nef'î ve Nedîm gibi şairlerde ise daha ziyade maddî-beşerî yönleriyle ele alınmıştır. Ancak bütün bu eserlerde maddî-beşerî mecazî yönleriyle ele alınan aşk konusunun ilahî-hakikî özelliklerle de iç içe olduğunu hatta tamamen maddî görünenlerinde bile mahiyetinin tam anlaşılmasında kararsızlığa düşülebileceğini belirtmek gerekir. Konunun bu şekilde girift bir hal almasında " El-mecâzü kantaratü'l-hakîka (mecaz hakikatin köprüsüdür)" anlayışı hâkim olmuştur.[1]

Divan ve tasavvuf edebiyatlarında mutlak hakikat olan Allah'a varmanın aşk ve akıl olmak üzere belli başlı iki yolu vardır. Âşık aşkı zâhid ise aklı temsil eder. Maksada en kestirme ulaştıran fakat en çetin olan aşk yoludur ve bu daima akılla çatışma halinde ele alınmıştır. Aşk yolunda daha ilk adımda başı vermek lazımdır. Aşk dünya ilmiyle medresede kavranmaz. Fuzûlî'nin çok tanınmış "Aşk imiş her ne var âlemde/İlim bir kîl u kâl imiş ancak" beyiti bunun en meşhur ifadesidir. Akıl gönlü aşktan ayırmak ister, gönül ise aşka koşar, onu her şeye tercih eder. Bu yüzden âşık akla değil aşka uyar. Aklı ve aklın meselelerini bir kenara bırakır, aklın temsilcisi olan zâhidi de devamlı tenkit ederek aşkı zühde tercih eder. Her ne kadar âşık (sâlik) önce şeriatın koyduğu sınırlara riayet ederek zühd ve takvâ ile hareket etmek mecburiyetinde ise kâfi değildir. Zühd ve takva onu hakikate yöneltir. Böylece dünyevî ihtiraslarına hâkim olduktan sonra şeriatın sınırları dışına çıkmadığı gibi makamların en yükseği olan aşk ve muhabbet makamına ulaşmayı hedef edindiğinden zühd ve takvâya da değer vermeyerek aşk, zevk, şevk, keşif yolunu tutar. Ancak bu çileli bir yoldur, aşk yakıcı bir ateştir. Gönül, gam, keder, sitem-i yâr ile harap olmayınca aşk hazinesi ortaya çıkmaz. Âşıkın vücudu aşk ile dirilir,

---

[1] Uzun, 1991: 19

aşksız kalmak onun için ölümdür. Yunus'un " Ölen hayvan durur âşıklar ölmez." mısraı bunu ifade eder. Bu sebeple âşık aşktan ve aşk derdinden kurtulmak istemez.[1]

Divan şiirinin teşrifatınca aşk şair için dışında kalınamaz, mutlaka benimsenmesi ve terennüm edebilmesi mecburi bir duygudur. Şairin aşk duygusunu şiirine mihver yapması, kendini muhakkak âşık pozisyonunda göstermesi bu edebiyatın uyulması şart olan âdâbındandır. Divan şairliğinin yolu en başta âşıklık rol ve hüviyetini kabulleniştenr geçmektedir. Şair isterse başka duygu ve konulardan söz açamayabilir, hayatın başka tezahürlerine ilgisiz kalabilir; fakat şiirlerinde aşkın semtinden geçmeden, aşkı kendi macerası olarak anlatmadan, devamlı surette âşık pozisyonunda görülmeden, şair sayılmak, şair sırasına girmek, divan şiiri teşrifatında düşünülebilecek bir şey değildir. Gerçek hayatta bir aşk macerası yaşamamış, hayatına henüz aşk denilen hadise girmemiş olsa da divan şiirinin dünyasına adımını atan kimse daha başından, bütün diğer şairler gibi aşkı ve aşkın ıstıraplarını dile getirmek kendisinden devamlı söz edeceği bir sevgilisi olmak durumundadır.

Bütün divan şiiri, işlediği duygu ve konulara toplu olarak bakılınca görüleceği gibi aşk konusu üzerine kurulmuştur. Merkezde sadece o vardır. Aşk temi aradan kaldırılacak olsa hemen hemen bütün divanlar boşalır; geriye kaside, terci' ve terkib-bendlerle tarih manzumelerinden ibaret küçük bir yekün kalır. Aynı zamanda sâkînâme ve hasbihal nevinden bazı manzumeler aradan çıkacağından kasideler bile sayıca azalacak, kasidelerin ayrıca mühim bir kısmı tegazzül kısımlarını da kaybedecektir. Bu takdirde tamamı denecek derecede aşk etrafında dönen gazellerle birlikte musammatların da hepsi divanlardan çekilmiş olacaktır.[2]

İstatistiklere gerek duyulmadan iddia edebiliriz ki dünyanın her yerinde şiirin en önemli teması aşktır. Divan edebiyatı da şiir ağırlıklı bir edebiyattır ve tabii ki baştan sona aşkın beyanıyla doludur. O, aşk konusunda söylenmemiş söz bırakmamıştır ve bu konuda ne söylense sözün ardı getirilemez. Bir mukayese için şu kadarını belirtmek gerekir ki divan şiirinde mecaz yahut istiare yoluyla sevgili kelimesini karşılayan

---

[1] Uzun, 1991: 19

[2] Ömer Faruk Akün, (1994): "Divan Edebiyatı" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, TDVİA, C.9, İstanbul: s. 414-415

yüzden fazla ifade, kelime ve terkip vardır. Bunlara aşk, âşık ve ağyarla ilgili olanları da ilave ederseniz neredeyse günümüz orta direğinin kelime hazinesine eşit bir sayı ortaya çıkar. Bu durum, eskilerin yalnızca aşkla ilgilendiklerini değil, klasik edebiyatımızın aşka verdiği değeri gösterir. Aşk kelimesinin gerek ahenk ve musiki; gerekse mânâ ve ifade yönünden zengin ilhamlara ulaşarak her gönülde bir başka ışıkla parlaması ve kendisine daima müşteri bulması divan şairlerinin de onu baş tavı edinmelerine yol açmıştır. Nitekim XV. ve XIX. yüzyıllar arasında "Aşkî (Aşka ait, aşkla ilgili, âşık)" mahlasını kullanan şairlerin adedi neredeyse on beşi bulur.[1]

[1] Pala, 1995: 81-102

BÖLÜM I

PROBLEM:

Edebiyatsız millet, dilsiz insana benzer. Divan Edebiyatı ise atalarımızı bize gösteren bir ayna niteliğindedir. Geçmişlerini tanımayan nesiller, gelecekte her zaman tehlike altında olacaktır. Bu nedenle gelecek nesillerin bu edebiyattan mahrum yetişmeleri düşünülemez. Her şeyi ile bizim olan eski Türk şiirini tanımak, kültürümüzü özümsemek en önemli görevimizdir.

Divan şiirinin mana ve sanat örgüsü yüzyıllar boyu mazmunlar ile estetik bir yapı kazanmış ve ince bir zevk dünyası ortaya koymuştur. Her sanatkâr yaşadığı devir, çevre, yaradılışındaki özellikler ve sanat gücüyle ayrı birer şahsiyettir. 17. yüzyılda yaşamış olan Şeyhülislâm Yahyâ da bunlardan biridir. Hoşgörü sahibi, şakacı ve nüktedan bir zât olan Şeyhülislâm Yahyâ, hayata bağlı zevk ve eğlenceyi seven bir şairdir. Osmanlı imparatorluğunun yetiştirdiği en ünlü şeyhülislamlar arasında yer almasına rağmen şiirleri rindane bir hava taşır. Devrinde olduğu gibi vefatından sonra da üstat kabul edilmiştir. Herkesin örnek aldığı Hint ve İran şairlerini taklit etmekten uzak durmuştur. Lisanı temiz, hayalleri zengin ve zariftir. Son derece güçlü ve samimi bir şairdir.

Gazelleri okunduğunda bir şeyhülislamın yazamayacağı derecede rindane ve âşıkane bir ruh sezilir. Şeyhülislam olmasına rağmen maddi aşkı işlemiştir. Onun şiirlerinde divan şiirinin vazgeçilmez motiflerinden olan din ve tasavvufun yerini belirlemek ve şairin bu doğrultuda aşk anlayışını tespit etmenin iyi bir sonuç vereceğini düşünüp bu tez konusunu seçtim.

AMAÇ:

Tezimin seçilmesindeki öncelikli amaç 17. yüzyılda yaşamış Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiirlerindeki "Aşk" kavramı ve aşkın nasıl ele alındığını, ne şekilde işlendiğini tespit etmektir. Bu çalışma ile şairin aşka bakışını ve aşkı işleyişini, şiirlerinde tasavvufun yer alıp almadığını, tasavvufa yer verildiyse bunun nasıl işlendiğini belirleyerek divan edebiyatı sahasına ışık tutulmaya çalışılmıştır.

ÖNEM:

Divan şiiri, altı asırlık bir zaman diliminde Osmanlı toplumundaki sanat zevkinin en seçkin ve büyük bölümünü oluşturmuştur. Eserleriyle bu seçkin edebiyatı ortaya koyan şairleri de tanımak gerekir. Şeyhülislam Yahyâ, 17. yüzyılın yetiştirdiği en büyük âlim ve şairlerdendir. Ayrıca Osmanlı toplumunun yetiştirdiği en iyi şeyhülislamlar arasında yer alır. Onun şiirlerinde "aşk"ı tespit etmenin, aşkı hangi açıdan değerlendirdiğini incelemenin Eski Türk Edebiyatı alanı için önemli bir çalışma olabileceği zannedilmektedir.

SAYILTILAR:

Bu araştırmada aşağıdaki sayıltılardan hareket edilecektir:

1) Problem kısmında da belirtildiği gibi divan şiirinin Türk kültüründeki yeri ve önemi büyüktür. Divan şairleri, devirlerinin siyasal, sosyo-kültürel yapısına ışık tutar. Şeyhülislam Yahya da Divanı'yla yaşadığı döneme ışık tutmuştur.

2) Divan edebiyatında ele alınan en önemli kolardan biri de aşktır. Şeyhülislâm Yahyâ Osmanlı İmparatorluğu'nun yetiştirdiği en büyük kişiliklerden biridir. Şeyhülislam olmasına rağmen yazdığı rindane şiirler onun aşka bakışına farklı bir hava getirmiştir.

3) Şairin şiirlerindeki 'aşk' ve bunun içinde 'din ve tasavvuf' 'un yerini tespit etmek 17.yüzyılda aşk ve aşkın ele alınışı hakkında verilecek hükümlerin sağlam temellere dayanmasını da sağlayacaktır. Tezin hazırlanmasında bu durum gözönünde bulundurulmuştur.

SINIRLILIKLAR:

Tezin boyutları ve zaman yetersizliği gibi faktörler göz önüne alınarak araştırmaya esas olan konuda aşkın ne şekilde ele alındığının tespitiyle yetinilmiştir.

TANIMLAR:

Mazmun: (zımn'dan) 1) Ödenmesi lazım gelen şey 2) Mana, kavram 3) Nükteli, sanatlı ince söz. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat)

Aşk: Arapça aslı ışk olup sözlükte " şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamemen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması" anlamına gelir. Lugat kitaplarında aşk kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten olup "sarmaşık" anlamına gelen **aşeka** ile yakından ilgili olduğu belirtilir. Buna göre sarmaşığın kuşattığı ağacın suyunu emmesi, onu soldurup zayıflatması ve bazen kurutması gibi aşırı sevgi de sevenin sevdiğinden başkasıyla ilgisini kestiği, onu sarartıp soldurduğu için bu duyguya aşk denilmiştir. Ayrıca hem tatlı hem ekşi olan bir çeşit meyveye de **uşuk** denilir.(Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, Aşk maddesi)

BÖLÜM II

YÖNTEM:

ARAŞTIRMA MODELİ:

Araştırma, tarama, fişleyerek tasnif yapma, modelindedir.

EVREN VE ÖRNEKLEM:

Araştırmada divan edebiyatında aşk konusu genel evrendir. Tümüyle güvenli bir şekilde genel evrene ulaşmanın imkânsızlığı nedeniyle çalışma evreni 17. yüzyıl şairi Şeyhülislâm Yahyâ Divânı ile sınırlandırılmıştır. Yaptığımız ön araştırmalar neticesinde örnek (model) oluşturulabilecek eserler:

- Kavruk, Hasan: (2001): Şeyhülislâm Yahyâ Divânı, Tenkitli Metin, Ankara: MEB Yayınları
- Ertem, Rekin: (1995): Şeyhülislâm Yahya Divanı, Ankara, Akçağ Yayınları

- Uraz, Murat: (1944): Şeyhülislâm Yahyâ, İstanbul.
- Bayraktutan, Lütfi: (1990): Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'ndan Seçmeler, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları

VERİLERİN TOPLANMASI:

Araştırmaya Hasan KAVRUK'un hazırladığı Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda aşk ve aşkın geçtiği beyitler taranarak başlanmıştır. Aşkla ilgili benzetmeler bulunarak bunların nerelerde ve nasıl kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili teorik kitaplara ve süreli yayınlara da başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ DİVÂNI'NDA GENEL OLARAK AŞK

Şeyhülislâm Yahyâ 450 gazelinin yaklaşık olarak yüzde doksanında aşk konusunu ele almıştır.[1] Yahya Efendi aşk mefhumuna sıkça yer vermesinin sebeplerini şu üç beytinde açıklamıştır:

Söz kim zebânuma gele gûyâ zebânedür
Ben âşıkam sözüm de benüm âşıkânedür
(G.87/1)

Bu beyitten de anlaşılacağı gibi şairin sözü âşıkane, şiir ateşli ve dengeli olmalıdır. Âşıkane tarzdaki şiirin daha değerli olduğunu düşünürsek, şair aynı zamanda da âşık olmalıdır. Şiirde muhabbet sırları bulunmalı, şiir yakıcı olmalı, âşığın gönlünün ateşinden kopmalıdır. Böyle bir şiirin de aşkı anlatması doğaldır.

Suhân kim âteşi dilden kopa lâ-büd ola pür-sûz
Anuñçün her sözi Yahyâ'nuñ âteş-pâredür gûyâ
(G. 5/5)

Şair bir beyitte de "Ayrılık ateşiyle yanmış gönlümde yaralar olmasa sözlerim bu derece yakıcı olmazdı." diyerek bize şiirlerindeki yakıcılığın sebebini, sözlerinin gönlünün ateşinden yani aşktan kaynaklandığını anlatmaktadır.

Sözleri Yahyâ'nuñ olmazdı bu resme sûznâk
Nâr-ı hicrân ile yanmış dilde dâgı olmasa
(G.320/5)

[1] Şeyhülislâm Yahyâ, 1995: XVIII

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ'DA MECAZİ VE İLAHÎ AŞK:

Şeyhülislâm Yahyâ'nın, aşkı hem mecazi hem de İlahî anlamda ele aldığı düşünülebilir. Divan şiirinin temel unsurlarından olan tasavvuf düşüncesi, Mansûr, Nesimî gibi tasavvufu bizzat hayat tarzı haline getiren şairlerin yanı sıra sadece şiir yazma geleneğine uymak amacıyla bir malzeme olarak kullanan şairler tarafından da sıkça işlenmiştir. Şeyhülislâm Yahyâ'nın da tasavvufu şiirlerinde yalnızca bir malzeme olarak kullanan şairlerden olduğu söylenebilir. Ayrıca şairin ilk bakışta şeyhülislamlık göreviyle tezat oluşturduğunu düşündürebilecek rintçe söylenmiş beyitleri de dikkat çeker. Şair, rindin, dünya dertlerini bir kenara bırakıp kendine uygun bir yar ile gam ve sıkıntılardan kurtulan kişi olduğunu, rindi harabatta sarhoş olarak görenlerin onun gaflette olduğunu sandıklarını; ama aslında rinde 'agâh' denilmesi gerektiğine işaret eder. Rintçe söylenen beyitlerde şairin bir din adamı olmasına rağmen meyhane, şarap gibi kavramlara yer vermesinin sebebi, belirli din ve davranış kurallarının, ön yargıların kalıplaştırdığı toplum hayatına bir tepki göstermek veya sadece şiir yazma geleneğine uymak olarak düşünülebilir.

Bir din adamı olan Şeyhülislâm Yahyâ'nın özellikle meyhane, şarap, sevgili veya sevgilinin güzellik unsurları gibi konuları ele aldığı beyitlerinin mecazi anlam mı yoksa tasavvufî anlam mı içerdiği konusu tereddütlüdür. Bu nedenle şairin şiirlerini kesin bir ifadeyle mecazi veya İlahî anlam şeklinde ayırmak mümkün değildir. Bununla beraber bazılarında mecazi aşkın bazılarında ise İlahî aşkın daha yoğun olarak kendini hissettirdiğinin düşünülebileceği beyitler tespit edilmiştir.

Şeyhülislâm Yahyâ'da Mecazi Aşk:

Şeyhülislâm Yahyâ'nın mecazi aşkı ele aldığının düşünülebileceği bazı beyitler şunlardır:

Şair'e göre; aşk insan hayatının en önemli unsurlarından, insan olmanın şartlarındandır(G.6/5). Aşkın oluşabilmesi için iki şeye ihtiyaç vardır. Şair bunları "esbâb-ı mahabbet" olarak ifade eder. Aşk için güzel bir sevgiliye ve hevâyî bir gönle ihtiyaç vardır. Gönül arzu ve heveslerine uyduğu için hevâyî olarak nitelendirilmiştir.

Bu nitelendirmede gönlün somut olmamasının da önemi vardır. Sevgilinin güzelliği gönlün hevâyîliğini artırmış; güzel bir sevgiliyle hevâyî gönül bir araya gelerek aşkı hazırlamıştır.

Dil-berse güzel dilse nihâyetde hevâyî
Hâsıl bu ki âmâdedür esbâb-ı mahabbet
(G.30/2)

Aşkın kuralları vardır. Âşık olan bu kurallara uymak zorundadır. Pervane vücudunu nasıl ateşte yakıp, kül ettiyse âşık da sevgiliye kavuşmak için her şeyini aşk ateşinde yakıp yok etmeli, bunu yaparken de şikâyet etmemelidir. Çünkü bu yolda incinmek âşığa ve âşıklığa yakışmaz. Figan edip kederlenmek mahabbet adabına ters düşer. Âşık aşk uğruna canından olsa da sırrını açığa vurmamalı, pervaneyi örnek almalı ve canını sevgilisine feda etmeli, kimseye sırrını vermeden aşk adabına uymalıdır.

Yan âteşe pervâneveş itme yine efgân
Ey 'âşık –ı miskîn budur âdâb-ı mahabbet
(G.30/4)

Aşk, âşığı öyle bir hale getirmiştir ki âşık artık dünya gamını görmez olur. Aşkın âşıkları erdirdiği mertebe onlara dünya gamını unutturmuştur. Aşkla değişik bir hal alan âşık çektiği dertlerden bile kendisine bir mutluluk çıkarmayı öğrenmiştir. Çektiği tüm sıkıntılar onun için bir mutluluk sebebi olmuş ve âşık dünya gamını bir kenara iterek gamsız olmayı öğrenmiştir. Âşık, aşk uğrunda çektiği eziyetlerin kendisini olgunlaştırdığının ve aşkın kendisini yüce bir makama erdirdiğinin farkındadır ki zaten bu kadar cefaya katlanma sebebi de budur. Şair aşkı "bülend mertebe"olarak değerlendirmiştir.

Çekmezin dünyâ gamın bir hâlete irgürdi 'aşk
Bâ'is-i şâdî olur gam işte bî-gamlık budur
(G.73/3)

Penâh olursa nola mihr ü mâha sâye-i 'aşk
Bülend mertebedür mihrüñ ile pâye-i 'aşk
(G.182/1)

Aşk elinden kurtulmanın imkânı yoktur. Çaresiz âşık bir güzele gönlünü kaptırmış ve onun müptelası olmuştur. Gönlün meyyalliği ve güzellerin çekiciliği var olduğu sürece aşktan ayrılmak mümkün değildir. Şair aşktan kurtulmaktansa ölmeyi tercih eder. Çünkü aşk derdine derman eyleyen bir âşık yoktur.

Halâs olmaya gibi 'aşk elinden bir zamân Yahyâ
Yine bî-çâreyi bir dil-rübâya mübtelâ dirler
(G. 84/5)

Halâs olmak ne mümkin 'aşk elinden neylesün Yahyâ
Göñül vardıkça meyyâl oldı dil-ber dil firîb oldı
(G. 393/5)

'Aşkdan kurtulmadan Yahyâ ölüm yegdür baña
Kangı 'âşıkdur ki derd-i 'aşka dermân eyledi
(G.396/5)

Aşk yolunda gerçek mutluluk başını terk etmekten geçer. Âşık gerçek mutluluğa bu sayede erişir. Bu zevki de ancak başından geçenler bilir. Başından geçmek deyimi beyitte iki anlama gelebilecek şekilde kullanılmıştır. Âşık canını sevgili uğruna kurban ederek gerçek mutluluğa ulaşır ya da aşkın sefasını ancak daha önceden aşkı yaşamış, tatmış olanlar bilir.

Aşkı yolında terk-i ser itmekdedür safâ
Yahyâ bu zevki yine başından geçen bilür
(G.120/5)

Aşk öyle bir sefadır ki onu bir kere tadanlar keder ve üzüntü duymazlar. Aşk, şaraba; bu yolda çekilen sıkıntılar da kış mevsimine benzetilmiştir. Şarap içenlerin

şarabın verdiği hararetle kışın soğuğunu hissetmemeleri gibi aşkla sarhoş olan gönüller de aşkın verdiği elem ve kederlerin soğukluğunun farkına varmazlar.

'Aşkuñ safâsı degme cefâyı tuyurmadı
Germiyyet-i şarâb şitâyı tuyurmadı
(G.424/1)

Aşkın sefası kadar cefası da vardır. Aşk yolunda sefa ile cefa bir aradadır. Gönül müptelası çok olan bir güzele tutulduğundan beri başını belada kurtaramamıştır. Âşık, sevgiliye âşık olanların fazla olmasından şikâyetçidir. Aşk yolunda onlarla uğraşmak zorunda kalan âşık birçok belaya uğramış, bela olmadan sefa olmayacağını anlamıştır.

Bir dil- rübâya düşdi göñül mübtelâsı çok
'Aşkuñ safâsı yok degül ammâ belâsı çok
(G.174/1)

Bir hûb sevdüm ancak o nâzük-beden bilür
'Aşkında çekdigüm gam u derdi bilen bilür
(G.120/1)

Bülbül ile pervane aşk ile şöhret bulmuştur. Onları meşhur eden aşktır. Mahabbet ehlinin ileri gelenlerinden olan bülbül ile pervanenin yanında aşk ehli aşktan bahsetmekten çekinir. Çünkü pervane kendini ateşe verip, canını feda etmiş, böylece âşıklara örnek olmuştur. O, kendini oda yakarak mahabbet adabını yerine getirmiş, bunu yaparken gözünü bile kırpmamış, bütün âşıklara örnek olmayı başarmıştır.

Bülbül ü pervâne 'aşk ile bulaldan iştihâr
'Aşkdan dem urmaga ehl-i mahabbet 'âr ider
(G.103/3)

Aşkı ne bülbül ne de pervane bilir. O gönüldedir. Gönüldeki süveydada öyle bir sır vardır ki bunu anlamaya açıklamaya kimsenin aklı ermez, gücü yetmez. O gönülde

gizlidir. Gönül aşk sırlarına mesken olan hassas bir yerdir. Ayrıca sır parlaklık olarak da düşünülürse gönlün mahiyeti daha da açığa çıkmış olur.

Şu sır ki câyı süveydâ-yı dildedür Yahyâ
Anı ne bülbül-i seydâ bilür ne pervâne
(G.356/5)

Sevdiğini kendi canından daha üstün daha kıymetli görmeyen âşığın aşktan ve mahabbetten söz etmesi imkânsızdır. Âşığın en belirgin özelliği sevgiliyi canından daha değerli bilmektir. Sevgili uğruna canını feda etmeyen âşık aşktan, ve sevgiden haberdar değildir. Sevgili, âşığın sahip olduğu her şeyden daha değerli olmalıdır. Hatta kendi canından bile...

Bî-haberdür 'aşkdan bilmez mahabbet neydügin
'Âşıkuñ çok sevdigi olmazsa cânından e'azz
(G.135/3)

Şair aşkın gerçekliğini anlatır. Ona göre Kays'ın kıssası da Ferhâd'ın hikayesi de birer efsanedir. Gerçek âşık bunları bir kenara bırakır. Aşk ve mahabbet efsane değil gerçektir. Bir anlamda da şair kendi aşkının Kays ve Ferhâd'ın aşklarından daha üstün olduğunu vurgular.

Ko Kays kıssasını Kûh-ken hikâyetini
Hadîs-i 'aşk u mahabbet degüldür efsâne
(G.356/4)

Aşktan kaçılmaz. Pervanenin o güçsüz haline rağmen mumla birleştiğini gören âşık, zayıf tenine rağmen kendisinin de sevgiliye kavuşacağını düşünerek pervaneden cesaret alır. Âşık ne kadar zayıflamış da olsa aşktan kaçmaz. Pervaneyi kendine rehber edinen âşık, tüm zayıflığına rağmen aşk yolundaki mücadelesinde ısrarcıdır; çünkü önünde sevgilisine kavuşmayı başarmış, pervane gibi bir örnek vardır.

Ne deñlü nâ-tüvân olsam da kaçmam 'aşkdan Yahyâ
Tutuşdı şem' ile gördüm o lâgar tenle pervâne
(G.319/5)

Aşkın ne kadar zor olduğunu herkes bilemez. Âşığın çektiğini yalnızca Allah bilir. Aşkı yaşamamış ve bu yola düşmemiş olanların aşk yolundaki zorlukları bilmesi mümkün değildir.

'Aşkuñ nice düşvâr idügin her kişi bilmez
Bir ben bilürin çekdigimi bir de bir Allâh
(G.306/2)

Harabatın sarhoşlarını inleten mey, mutribin sazını da inleten aşktır. Aşk ehli harabatta ilahî aşk şarabıyla sarhoş olmuştur. Mutrib de aşktan dolayı sazını yanık yanık çalmaktadır. Eğer aşk olmasa mutrib sazını bu kadar içten çalmaz. Harabatın mesti de mutribi de sazı da sözü de aşkın tesiri altındadır. Onları inleten de söyleten de aşktır.

Mey midür sâgar mıdur mest-i harâbı iñleden
Sen misin yâ 'aşk mı mutrib rübâbı iñleden
(G.270/1)

Aşk elinden güller perişandır, lalenin de içinde derin bir yara olmuştur. Goncanın daha açılmadan içi kanla dolmuştur. Bu beyitte aşkın tesiri doğa olayları ile açıklanmıştır. Gülün perişanlığı, lalenin içinin siyahlığı, goncanın içinin kırmızılığı aşktandır.

'Aşk elinden gül perîşân lâle de dâg-ı derûn
Goncenüñ dünyâyı dahı görmemişken bagrı hûn
(G.263/1)

Âşık kendisini başkalarıyla kıyaslamaz. Âşıkların kendilerini Kays'la kıyaslamalarına gerek yoktur. Çünkü aşk hususunda Mecnûn bütün âşıklardan daha ileridedir. Âşık bu konuda Kays'la bir yarış içerisine girmez.

Ne lâzım 'aşkda ben gâlibüm Kays'a dimek Yahyâ
Bir iki gün mukaddemdür hele ol nâ-tüvân senden
(G.262/5)

Aşk âşığı deli divane eder. Âşık bu şeydalıkla yakasını yırtar. Âşığı bu halde görenler onu temaşa ederler. Şair âşıklığının herkes tarafından bilinmesini ister. Aşkın insanı erdirdiği mertebeyi halkın da görmesini isteyerek insanları aşka çağırır.

Gelüñüz 'aşk ile dîvâne vü şeydâ olalum
Yakalar çâk idelüm halka temâşâ olalum
(G.243/1)

Aşk emrettiği için âşık gönül yarasını âşikâr etmiştir. Bu emre uyan âşığın yaralarını saklaması imkânsızdır. Âşık lale gibi çeşitli yerlerinden tenini parça parça etmiştir.

Âşikâr itmege dâg-ı dili emr eyledi 'aşk
Lâleveş bir nice yerden tenümi çâk itdüm
(G.249/3)

Gönül testisinin içi aşk ile mayalanmıştır. Âşığı sarhoş eden de budur. Bu sarhoşluktan bulduğu neşeyle âşığın çıkardığı sesler, kopardığı feryat ve figanlar bütün şehri kaplamıştır. Gönlünde bir nebze aşk olan, aşkın verdiği tesirle tüm şehri ayağa kaldırır.

Hum-ı dil mâyelenmiş dilde bir cüz'îce 'aşk olsa
Virür bir neşve kim şehri tutar feryâd u efgânum
(G.248/3)

Şair bu âlemde sefadan başka hiçbir şey bilmezken aşk onu gamla aşina etmiştir. Âşığın gamla tanışması aşk vasıtasıyla olmuştur.

Safâdan gayrı ben 'âlemde hîç (bir) nesne bilmezdüm
Beni ey 'aşk senden oldı gamla âşinâ itmek
(G.202/2)

Aşk, âşığı avare etmiştir. Avarelik aşk yolunda yürüyenlerin en önemli özelliğidir. Aşka tutulan gönül Mecnun gibi avare olur. Zaten muhabbet karar ve sebata ihtiyaç duymaz. Avarelik aşkın gereklerindendir.

Göñül Kaysveş sen de âvâre ol
Mahabbet karâr u sebât istemez
(G.146/2)

Aşk baştan sona derttir. Sevgilinin elemi, ayrılığın gamı, ağyarın ayıplaması âşığı dertlere boğmuş, âşık bu kadar derde derman eyleyemeyeceğini anlamıştır.

Dil-dâr elemi hicr gamı ta'ne-i agyâr
Yahyâ bu kadar derde ne dermân iderin ben
(G.256/5)

Aşk, hayal ankasının bile uğradığı zaman kanadını dökeceği bir vadiye benzetilmiştir. Bu beyitte aşkın anka kuşuna dahi kanatlarını döktürecek kadar güçlü olduğuna işaret edilmiştir.

Bir 'aceb vâdîye saldı 'aşk-ı bî-pervâ beni
Aña 'añkâ-yı hayâl ugrarsa Yahyâ per döker
(G.91/5)

Gönlün süveydası, sevgilinin anber kokulu saçları ve mis kokulu beninin hayaliyle sevdaya düşmüştür.

Süveydâ-yı dil o gîsû-yı 'anber-sâya düşmişdür
Hayâl-i hâl-i müşkînüñle bir sevdâya düşmişdür
(G.124/1)

Karıncanın tane sevdasına düşmesi gibi âşığın aciz olan olan gönlü de sevgilinin yüzündeki benin sevdasına düşer.

Gizleyüp dâne-i hâl-i ruhuñuñ sevdâsın
Mûr-ı bî-çâre-i dil künc-i süveydâya çeker
(G.74/3)

Gönül aşk sayesinde tüm ayıplardan arınmıştır; buna rağmen zamane güzelleri aşk ehlinin kıymetini bilmez.

Dil berîdür ʻaybdan ʻaşkından ammâ neylesün
Ehl-i ʻaşkuñ kadrini bilmez zamâne dil-beri
(G.411/2)

Sevgili âşığın aşkla dolu olan gam yaralarını görünce onun gönlüne mühür vurmuş, orasını kapatmıştır. Bundan sonra da aşığa rahat olmamıştır.

Mühr urdı dâg-ı gam göricek ʻaşkuñ ile pür
Bir dahı mümkin olmadı Yahyâ ferâg-ı dil
(G.218/5)

Aşk yolunda ölmek ile ölmemek birdir.

Mâniʻ olma gamze-i hûn-hâr görsün kârını
Âşıkuñ yolında ölmek ile ölmemek yeksândur
(G.53/3)

Aşkın bir özelliği de âşığın yüzünü sarartıp, işini altın eylemesidir.

ʻÂşıkuñ rûyını zerd ü işin altun eyler
Böyledür ey dil-i mihnet-zede hâsiyyet-i ʻaşk
(G.176/4)

Sevgilinin can bahşeden dudaklarını emdirme sebebi âşığın canına kastetmiş olmasıdır. Sevgili âşığa bir şey vermemiş, onun uğruna fedakârlıkta bulunmamışken, âşığının canına kast etmiş olması tuhaftır. Çünkü insan kendisine değer veren kişiler uğruna fedakârlıkta bulunur; ancak o zaman canını kurban eder.

Leb-i can-bahşını emdirdi tut kim kasd-ı cân eyler
Ne virdi alımaz Yahyâ ʻaceb ol bî-emân benden
(G.269/5)

Hasta âşığın derdine bir tek çare vardır. Bu da can tabibi olarak değerlendirilen sevgilinin şaraba benzeyen kırmızı dudaklarını emmektir. Bu beyitte "em" sözcüğü ilaç ve emmek manalarına gelebilecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Sorarsa derdine bir çâre haste-dil-i ʻâşık
Şarâb-ı laʻlüñi gel ey tabîb-i cân em de
(G.368/3)

Bir beyitte şair sevgilinin dudaklarının şarap kadehine değmesini iki sevgilinin birbiriyle öpüşmesi olarak tasavvur ettiğini söyler.

Sandum öpüşdi birbiriyle iki cevân
Yârüñ degince lebleri câmuñ dudagına
(G.362/3)

Şair, sevgiliyi uyurken öpmeyi düşünür; ama bunun mümkün olmayacağını bilir. Çünkü âşığın gönlü sevgilinin gülbahçesinden bir gül koparmaya razı olmaz. Bilindiği gibi gül dalında güzeldir. Bu beyitte sevgiliyi öpmek gül bahçesinden bir gül koparmak olarak düşünülmüştür.

Uyurken öpmek olurdı seni ey gonce-leb ammâ
Elüm varmaz bir gül koparmaga bu gülşenden
(G.296/3)

Âşığın gönlünden geçen sevgiliyi kucaklamaktır. Ama elinden gelen sadece onun eteğine sarılmaktır. Fakat âşık için sevgilinin eteğine sarılmak da büyük bir mutluluktur. Çünkü âşık küçük şeylerle yetinmeyi bilir.

Dilden geçen ol şâhı der-âgûşdur ammâ
Dâmânına sarılmadur ancak gelen elden
(G.279/2)

Koluñ boynına salmakdan cenâb-ı yâr 'âlîdür
Elüñ irse yeter dâmânına ol serv-i bâlânuñ
(G.203/4)

Âşıklar için en büyük mutluluklardan birisi de sevgilinin ayağını öpmektir. Âşıklar, ehli dilin yardımıyla bu muradlarına ermek isterler. Âşıkların gönül ehlinden böyle bir talepte bulunmaları da tabiidir.

Devlet-i pâ-bûs ile 'uşşâkı eyle kâmrân
Kâm-bahş-ı ehl-i dilsüñ senden isterler murâd
(G.42/4)

Âşık sevgiliyle vuslatı arzulamaktadır. Fakat sevgili âşığının evinde göz açıp kapayıncaya kadar bile durmaz. Eğer talihi yardım etmezse âşık için sevgiliye kavuşmak bir rüyadır.

Göz yumup açınca turmaz gelse dil-ber hâneme
Baht-ı bî-dâr olmasa devlet hayâl-i hâb olur
(G.59/2)

Âşık sevgiliyi uyurken bulup, büyük bir lutufla sevgilisinin koynuna girmek ister. Bunu yaparkende kendini sevgilinin sinesini okşayan bahar rüzgârına benzetir.

Bulaydum câme-hâbında açaydum lutf ile anı
Gireydüm koynına ol goncenüñ Yahyâ nesîm-âsâ
(G.4/5)

Âşığın vuslata özenmesi boşuna değildir. Çünkü bu hali ve onun lezzetini ancak sevgilinin dudağını emen bilir. Bu beyitten de anlaşılacağı gibi âşık daha önce vuslat anını yaşamıştır ve bunun tekrarı için mücadele etmektedir.

Bî-hûde sanma vaslına yârüñ emendigüm
O hâleti o lezzeti la'lin emen bilür
(G.120/3)

Âşığa, ölümü sevimli gösteren sevgilinin yüzüne kavuşma arzusudur. Bu arzuyla ölmek iman ile ölmek gibidir. Bu beyitte iman sevgilinin yüzü için kullanılmış bir benzetmedir. Sevgilinin yüzünde de imanda da nur vardır. Bu yüzden sevgiliye kavuşma arzusuyla can veren âşığın kabri pür- nûr olur.

Ruhuñ şevkiyle ölmek ârzûsın eylemiş Yahyâ
Virüp îmân ile cân kabri pür nûr oldugın ister
(G.57/5)

Gülün gururu bülbülü helak etmiştir. Şemin tegafülü de pervaneyi ateşe yakmıştır. Sevgilinin âşıkla arasına koyduğu mesafe âşığın sonunu hazırlamıştır.

Âhir gülüñ gurûrı helâk ide bülbüli
Pervâneyi oda yaka şem'üñ tegafüli
(G.418/1)

Sevgilinin koynuna girmek, şaire nasip olmamıştır; fakat şair, sevgilisini bir an bile gönlünden çıkarmamıştır.

Egerçi koynuña girmek nasîb olmadı bir kerre
Derûn-ı sînesinden çıkmaduñ bir an Yahyâ'nuñ
(G.203/5)

Sevgili âşığına bir niyaz karşılığı dudaklarını öptürmüş, âşığını lütuf ve ihsanından mahrum etmemiştir.

Bir niyâz ile lebin emdirdi çok nâz itmedi
Lutf u ihsânı baña çok sevdigüm âz itmedi
(G.395/1)

Sevgilinin düğmelerini çözmesi yıldızların ortadan kaybolup güneşin doğmaya başladığı an olarak tasavvur edilmiştir. O gümüş tenli sevgili düğmelerini çözünce sanki güneş doğmuştur.

Encüm tagılup sanma tulû' eyledi hûrşîd
Ol sîm-beden tügme-i zer-târını çözdi
(G.426/3)

Şair sevgiliye sarılma isteğini gerçekleştirememiş, buna izin vermeyen sevgilisini de kâfir olarak nitelendirmiştir.

Yahyâ diledi sarıla aña kemerâsâ
Ol kâfir-i bed-kîş ki zünnârını çözdü
(G.426/5)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın ağırlıklı olarak mecazi aşkı ele aldığının düşünülebileceği bazı beyitler şunlardır: (G. 25/2, 75/5, 76/5, 122/4, 122/5, 146/3, 149/3, 163/3, 168/1, 205/1, 205/4, 257/2, 260/5, 266/1, 279/2-5, 318/5, 322/5, 323/3, 348/5, 357/5, 368/3, 369/1, 377/4, 379/3, 410/2, 425/4).

Şeyhülislâm Yahyâ'da İlahî Aşk:

Şeyhülislâm Yahyâ'nın ağırlıklı olarak tasavvufu bir malzeme şeklinde kullanıp İlahî aşkı ele aldığının düşünülebileceği beyitler şunlardır:

Şarap, aşk olarak değerlendirilmiş ve buradan hareketle Şeyhülislâm Yahyâ, aşkı "mecazi" ve "hakiki" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Şair maddi aşkı, "şarâb-ı mecâzî"; manevi aşkı, "câm-ı hakîkat" olarak ifade etmiştir."Mecazi aşktan uzak olduğunu, nasuh tövbesi ile ondan tövbe ettiğini söylemiştir. Gerçek âşıklar nasuh tevbesiyle tevbe ederler ve gecici olan dünyaya ait her şeyden uzak durarak, hakikate yönelirler.

Yudum elümi şarâb-ı mecâzîden tevbe
Be-hakk-ı câm-ı hakîkat be-hak-ı rûh-ı nasûh
(G.38/3)

Şarap, Allah'a ulaşmada ruh coşkunluğunu arttırmak için kullanılan bir araç olarak görülür. Âşık, daha ezel meclisinde aşk kadehi ile sarhoş olmuştur. Bu beyte göre âşığın şarapla tanışması, dünyanın yaratılmasından bile evveldir. Kays'ın âşık olma sebebi Leylâ değildir. O, ezel meclisinin aşk kadehi ile mest olmuştur. Mecnûn olmasının sebebi Leylâ değil, o meclistir. Bezm-i elest ruhların Allah ile görüşüp aşka düştükleri ve bela deyip karar verdikleri en eski meclistir. İlahî aşka gönül veren âşıklar, dünyevi sevgililerin değil, ezel meclisinde görüştükleri "Hakk"ın Mecnûnudurlar. Âşık, sevgilisine elest meclisinde âşık olmuştur ve aşkı o zamandan beri devam etmektedir.

Ezel bezmindeki câm-ı mahabbet mestisin Yahyâ
Belâ-keş Kays'a Mecnûn olmaga Leylâ mıdur bâ'is
(G.33/5)

Aşk ateşinin var olduğu gönüllerde aşkın dışındaki her şey çer çöp gibi yanar.Bir gönülde eğer aşk olursa bu adeta ateşe dönüşür ve bu ateş kiri pası yakarak temizler. Kirden ve pastan temizlenmiş gönül Allah'ın tecellisine hazır hale gelir. Aşk, ateş gibi ortaya çıktığı yerde ne varsa yakar ve yok eder. Âşıkların gönüllerinde "gayr u sivâ"ya yer yoktur. Âşıkların gönüllerine "gayr u sivâ"yı uğratmaması gerekir. Çünkü gönle

"gayr u sivâ" uğrarsa âdeta Kâbe puthaneye çevrilmiş olur. Gönül Kabe gibi düşünülmüş ve orada aşkın dışında var olan her şey bir put gibi değerlendirilmiştir.

Bir dilde ki 'aşkuñ odı ola peydâ
Hâşâ ki sivâ yanmaya hâşâk-âsâ
(G.1/1)

Göñlüñde senüñ gayr u sivâ sûreti neyler
Lâyık mı bu kim Ka 'beye büthâne disünler
(G.92/4)

Âşığın gönlünde öyle bir ateş vardır ki bu ateşi yedi deryanın söndürmesi mümkün değildir. Gönlün içinde Allah sevgisi vardır. Gönül tek başına naçiz bir zerredir. Fakat içindeki aşk ateşiyle o, derya hükmündedir. Ondandır ki bu ateşi hiçbir denizin söndürmesi mümkün değildir. Gönül naçiz bir katredir ve bu haliyle aşk umanına mekân olmuştur. Muhabbet deryası gönülde dalgalanmış ve gönül küçük bir zerreyken aşk deryasına mekân olmuştur.

Dil-i şeydâ egerçî zerre-i nâ-çîzdür ammâ
Derûnında olan sûzı söyindürmez yedi deryâ
(G.5/3)

Dilde deryâ-yı mahabbet mevc-hîz olup yine
Oldı peydâ katre-i nâ-çîzde 'ummân-ı 'aşk
(G.177/2)

Aşk kapısı "dest-i irâdet"le açılır. Aşk kapısı gönül yoluyla açılır. Gönül ehli olmayanların aşk yoluna girebilmesi, bu yolda ilerleyebilmesi mümkün değildir. Kendine güvenen âşıklar için bu kapı açıktır; fakat ordan geçmek için gönlün istekli olması gerekir. Aşk erbabları o kapıdan girip canan ile can sohbeti ederler. O kapıdan giren yürekli olmalı ve canını canan uğruna feda edebilmelidir. Oradan geçmek cesaret gerektirir. Canan yolunda canından vazgeçme cesaretini kendinde bulamayan aşk yoluna uğramamalıdır.

Es-salâ dest-i irâdetle açıldı bâb-ı ‘aşk
Eylesün cânân ile cân sohbetin erbâb-ı ‘aşk
(G.175/1)

Yer ve gök aşkın yükünü taşıyamazken Allah'ın yardımı onu bir düşkünün taşımasına olanak sağlamıştır. Aşkın ağır yükünü yer ve gök çekemezken, çaresiz bir âşık bu yükü çekmiş bu da Allah'ın yardımıyla olmuştur. Bu beyitte "Evet Biz o emanete göklere yere ve dağlara sunduk da onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar ve ondan korktular da insan yüklendi onu. O gerçekten çok zalim çok cahil bulunuyor."anlamına gelen bir ayete telmih yapılmıştır.[1] Gönülde ne kadar takat olursa olsun, aşk gamının yüküne dağlar bile dayanamaz.

‘Aşk bârını götürmezken zemîn ü âsumân
‘Avn-i Hakk bir nâ-tüvâna anı âsân eyledi
(G.396/4)

Aşkın çevgana benzerliği dünyanın yaratılışıyla alakalıdır. Âlem topu aşk çevganı vurularak dönmeye başlamıştır. Âlem yaratılmadan sevgilinin çevgana benzeyen saçları âşığın başını döndürmüştür.

Gûy-ı gerdûna dahı urulmadan çevgân-ı ‘aşk
Dil ham-ı gîsûñ ile olmuşdı ser-gerdân-ı ‘aşk
(G.177/1)

Aşk, içinde zor konular bulunduran bir derstir. Bu dersin zorluklarıyla başa çıkmak güçtür. Söze gelmez. Bilenler söylemez söyleyenler de bilmez.

Ders-i ‘aşkuñ müşkilin Yahyâ nice hall eylesün
Söyleyenler kendisin bilmez bilenler söylemez
(G.135/5)

[1] Kur'an s.426, sure, Ahzâb: 33, ayet 72

Vuslatı maksat edinenler deryâ-dil olmalıdır. Her denizden inci çıkartılamayacağı gibi aşkın da her gönülde hasıl olması mümkün değildir.

Gevher-i maksûdı deryâ-dil olanlardur bulan
Degme bir bahr içre bulunmaz dür-i nâ-yâb-ı ʻaşk
(G.175/3)

Zerrelerin güneş ışığında ortaya çıkması gibi âşığı da ortaya çıkaran aşk güneşidir. Nasıl ki zerreler güneş vurduğu zaman ortaya çıkabiliyorsa, âşığın varlığının ortaya çıkması için de aşk güneşi gereklidir. Vücudun mahv edilmesiyle aşka bir zarar gelmez. Gönül fanidir; fakat gönüldeki aşk sonsuzdur.

Virelüm kendümüze mihr-i mahabbetle vücûd
Zerreler gibi bu gün biz dahı peydâ olalum
(G.243/3)

Mihrüñe mahv-ı vücûd itmekle irişmez zevâl
Dilde bâkîdür mahabbet gerçi fânîdür göñül
(G.223/2)

Aşkın hareme teşbihi ona ulaşmak isteyenlerin bir takım özellikler taşımalarındandır. Şair aşk haremine korkusuzca girer. Çünkü o erbâb-ı dildir. Gönül erbâblarının aşk haremine korkusuzca girilmesine şaşılmaz. Mahabbet kapısı onlara her daim açıktır.

Yahyâ harem-i ʻaşka girerse nola bî-bâk
Meftûhdur erbâb-ı dile bâb-ı mahabbet
(G.30/5)

Aşk söze gelmez bir coşkudur; çünkü o bir gönül işidir. Aşk ehli bülbül gibi feryat edip, dil dökmek yerine pervane gibi sesiz kalmayı tercih etmiştir. Pervane hâl ehlidir. Onun yanıp yakılıp yine de sessiz kalabilmesi hâl ehli olmasından kaynaklanmaktadır. Bülbül gibi feryat etmek yerine pervane gibi aşk ateşiyle yanıp,

sessizce fenaya ulaşmak gerekir. Bu olgunluk da ancak hâl ehline yakışır. Hâl ehlini fenaya ulaştıran da aşk davasındaki bu olgunluktur. Figan edip kederlenmek, sırrını ifşa etmek, hem hâl ehline yakışmaz; hem de mahabbet adabına ters düşer.

Mahabbet kâle gelmez neş'edür ey bülbül-i şeydâ
Ne da'vâlar ideydi olmasa pervâne hâl ehli
(G.445/4)

Aşk, ilahî bir sırdır. Âşık onu kimseye açıklamaz. Aşka düşen âşık, bunu kendi gömleğinden bile sakınır. Gerçek âşık, aşkını gizli tutar ve bunu gömleğinin bile bilmesini istemez.

'Aşk bir sırr-ı ilâhîdür anı fâş itmez
Gönlegiñden sakınur kim düşe bu sevdâya
(G.369/2)

Aşk, Mevlevilerin sema etme sebebidir. Sonbahar rüzgarının yaprakları döndürmesi gibi Mevleviler de ney sesiyle sema ederler. Çünkü ney aşktan dem vurur. Kamıştan yapılmış ney ile âşığın kaderi arasında gurbette olmaları bakımından benzerlik vardır.

Dönerler Mevlevîler 'aşkdan nây urdıgınca dem
Nesîm-i nev-bahâr esdikçe gerdân olan evrâka
(G.353/2)

Aşk ehli aşkın verdiği olgunluktan dolayı öyle bir hale gelmiştir ki bir tek bakışıyla bile sert bir taşı akiğe çevirir. Gerçek âşıklar olayları farklı açıdan değerlendirip, etraflarına gönül gözüyle bakarlar. Aşkın verdiği güçle de tüm kötülükleri iyileştirirler. Taş gönülleri cevher yaparlar.

Yahyâ ne hâl var nazar-ı ehl-i 'aşkda
Virdi 'akîk hâletini seng-i hâreye
(G.329/5)

Meyhaneyi de tekkeyi de ışıklandıran aşktır. Âşık gönüller için tekke de meyhane de aynı önemi ihtiva eder. Aşk meyhanenin ortasını şevkle doldurmuş, hânkâhı da nura gark etmiştir.

Lem'asından 'aşkımuñ pür-şevk sahn-ı meykede
Şu'lesinden şevkimüñ pür-nûr künc-i hânkâh
(G.312/4)

Aşk, âşığı takatsiz bırakmıştır. Âşığın canlanması için aşk şarabına gerek vardır. Aşk, başlangıçta kolay görünmüştür; ama âşık zamanla ne kadar zor bir işle uğraştığının farkına varmıştır. Bu beyitte şair, maddi aşktan manevi aşka doğru yaptığı yolculukta mertebe mertebe çektiği sıkıntıları işlemiş olabilir. Aşk yolunda ilerledikçe âşığın işi zorlaşmış, fenayı bulana kadar âşık ne kadar zor bir yolda olduğunun farkına varmıştır.

Sâkiyâ mey sun ki 'aşk-ı yârdan bî-tâkatüm
Evveli âsân görindi âhiri ammâ ne güc
(G.35/3)

Âşığın cefalardan dolayı aşktan vazgeçmesi mümkün değildir. Bu kadar cefa ve sıkıntıya rağmen aşk yolunu terk etmek ya da bu yolda çekilen çilelerden yakınmak âşığa yakışmaz. Aşk uğruna çekilen cefaların her biri âşığı şevklendiren, onun aşkını arttıran, onu sevgiliye daha da yakınlaştıran birer cilve gibidir. Âşık çektiği sıkıntılar sayesinde sevgilinin nazarında kendi değerinin arttığının farkındadır.

Sanma cefâlarla ben fârig olam 'aşkdan
Her biri bir şîve-i şevk –füzûndur baña
(G.8/4)

Akıl yolunu tutmuş olanlar âşığı Mecnûn olarak değerlendirse de onu anlamakta yetersiz kalıp ilmine güç erdiremezler. Mahabbet Mecnûn'u bu bağlamda pek çok akıllıya cevap vermiş, aşkın verdiği olgunlukla onların üstesinden gelip, kendisini kınayanları bu olgunlukla susturmayı başarmıştır; çünkü aşk akıl işi değil gönül işidir.

İrfana ulaşanlar akıl sahipleri değil, gönül sahipleridir. Bu sebepten Mecnûn akıl sahiplerinden üstündür.

Bir gün gele kim şâd ola mahzûn-ı mahabbet
Çok 'âkili ilzâm ide Mecnûn-ı mahabbet
(G.32/1)

Aşk yoluna gönül vermiş olanların gönlünde aşk ateşi ve gözünde yaş olmalıdır. Gönlünde ateş ve gözünde yaş olmayan aşkın yoluna düşmemelidir. Aşk yoluna düşen âşıkta ateş ve gözyaşı bulunması aşkın esaslarındandır. Yoksa âşık yolda kalır, ilerleyemez.

Menzil al dil 'aşk ile pür-tâb u göz pür-âb iken
Teşne-leb yolda kalur sâlik olan bî-tâb iken
(G.271/1)

Şeyhülislâm Yahyâ şeyhine olan sevgisini anlatmış ve onu gözünün nuru ve saadet güneşi olarak nitelendirmiştir. Mecliste şeyh, nurunu yaymış ve onun nuruyla her taraf aydınlanmıştır. Şeyhin en büyük etkisi gönüller üzerinde olmuştur. Onun bir bakışıyla topraktan yaratılmış olan insanoğlu adeta bir cevhere dönmüş ulvi bir hale gelmiştir. Bunun içinde ona uyacak gönüllerde "feyz-i isti'dâd" olması gerekir. Kemal sahiplerinin en büyük görevi de nakısların kusurlarını tamamlamaktır (G.22/3). Bunu yaparken de tevazuyu elden bırakmazlar. Kamiller, cevher saçarken sükûtta olduğu halde; cahiller, nakıslıklarıyla övünürler. Zaten kamil ile nakısı birbirinden ayıran en büyük özellik de budur (G.36/4).

Kürsîye çıkup meclise envârını yaydı
Şeyhüm o gözüm nûrı o hurşîd-i sa'âdet
(G.22/2)

Bir nazarla topragı bî-şekk iderler kîmyâ
Feyz-i isti'dâd lâzımdur velî Yahyâ ne güc
(G.35/5)

Zühd ve riya bir meta olarak değerlendirilmiş ve dostların bu kumaşa itibar etmediği söylenmiştir. Çünkü dostlukta riyakârlık olmaz. Gerçek dostlar zühd ve riya kumaşına gösteriş için rağbet etmez. Zahitlerin görüntüye verdiği önem yârânda bulunmaz (G.143/1). "Yârân-ı aşk" sohbetine katılmak isteyen her kişinin canını nakit olarak hazırlaması gerekir. Nâdânın söylediği acı sözlere aldırış etmeyip, ariflerle "derya olmak" lazımdır (G.243/4). Gönül adamlarına önem veren şair, daha kendi iradesinden bile haberi olmayan sakinin ariflerin yanında söz söylemesini tuhaf karşılar.

Her kişi nakd-i cânını âmâde eylesün
Yârân-ı 'aşk sohbetimüz 'ârifânedür
(G.87/3)

Seni 'ârifler ilzâm itmesüney sâkî-i kahve
Ko bahs-i câm u fincânı bilürsin hod idâreñ yok
(G.183/2)

Nefis, bencil olduğu için insanın en büyük düşmanıdır. Akıllı olanlar nefislerinin gururuna kapılmazlar ve insan için en büyük düşman olan nefse fırsat vermezler. Şair öyle mükemmel bir güzelliğe tutulmuştur ki onun baktığı her gönül güneş gibi ortalığı aydınlatıp, nur saçar (G.54/3). Gönül ülkesine vahdet kıvılcımı düştüğü zaman orada ne varsa her şey yanıp yakılır. Beyitteki dudak vahdet olarak düşünülürse vahdete ermeye çalışan gönüllerde var olan her şey yanıp yakılır ve âşık böylece fenaya ulaşır. Gönül cemal nurlarına bile dayanamazken celal ateşine karşı duramaz. Cemâl ve Celâl sahibi olan Allah'tır. Hak âşıkları Allah'ın celal ateşinden sakınırlar ki bunu cemal nuruna ulaşmak için yaparlar (G.1/3). "Mülk-i bâkî" de "nâ 'im-i câvidânı isteyen" can ve serini terk etmeli yani masivadan arınmalıdır.

Nefs-i hod-râydan ey dil bu tegâfül nice bir
'Âkil olan kişi hiç düşmene fırsat mı virür
(G.107/6)

Mülk-i dile o lebden hakkâ ki korkı vardur
Câ'iz ki bir şererden 'âlem yana ser-â-pâ
(G.3/2)

Mülk-i bâkîde na'îm-i câvidânı isteyen
Cân u ser terk eyler ey Yahyâ nedür dâr u diyâr
(G.134/3)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşk mefhumunu şarap, meyhane, tekke, rint, zahit ve vaiz mazmunlarıyla birlikte kullandığı beyitler de tespit edilmiştir:

***Şarâb*:**

Bade, mey, cam, kadeh, peymane, sahba, mül gibi kelimelerle anlatılan şarap Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiirlerinde geniş bir yer tutar. Şarap rengi dolayısıyla kana, güle, yanağa, gözyaşına benzetilir. Tasavvufta şarap ilahî aşkı anlatır ve saki de ilahî feyzi sunan kişidir. İçenleri sarhoş eden şarap, insanı kendinden geçiren aşkla benzerlik gösterdiği için bu durumun sembolü olmuştur. Bahar mevsimi gelip güller açınca şarap ve kadeh elden bırakılmaz. Şarap, meclislerin vazgeçilmez bir unsuru olur. Şarabın çoğu zaman şiirlerde tasavvufi anlamıyla mı yoksa gerçek anlamıyla mı kullanıldığı belli olmaz. Şair, şaraptan söz etmek için birçok sebep bulur. Vaize ve sofuya içkiyi men ettiği için karşı çıkar. Şeyhülislâm Yahyâ "sâkînâme"sinde ve diğer şiirlerinde şarabı sıkça kullanmış ve onu övmüştür. Daha sâkînâmesinin ilk beytinde şarabın elest meclisi kadar eski olduğunu, içene neşe ve sevinç getirdiğini, gam giderici olduğunu söylemiş, onun hoş içimli bir şey olduğunu vurgulamıştır (S.46).

Gel ey neşve- bahş-ı şarâb-ı elest
Belâ gûşesi içre efkâr mest
(S.1)

Kendi ifadesiyle açıkça şarap sözcüğünü aşk yerine kullanmış, aşkı mecazi ve hakiki olmak üzere ikiye ayırmıştır (G.38/3). Şarabı Allah'a ulaşmada bir vasıta olarak görmüş, ezel meclisindeki aşk şarabıyla sarhoş olduğunu anlatmıştır. Gerçek âşık için

gerekli olan elest meclisinin şarabıdır. Zaten gerçek âşık mecazi şaraba rağbet etmez (G.307/3). Aşk şarabıyla sarhoş olmayı tercih ettiğini belirtmiş ve aşk şarabının eşinin ve benzerinin olmadığını söylemiştir. (G.76/4).

Ne meclisler kurulmışdur ne sâgarlar sürilmişdür
Mahabbet bâdesine beñzer olmaz hep görilmişdür
(G.80/1)

Ona göre şarap, âşıkları heva ve heves kirinden arındıracak, âşıkların sararmış yüzleri şarabın rengiyle parlaklık kazanacaktır (S.44). Aşk şarabının içine "esrâr-ı Hak" katılmıştır. Aşk şarabının sarhoşluğu da yoktur. Çünkü onun sakisi sevgilinin ta kendisidir. Mihnet sakisi aşkın peymanesini sunduğu günden beri âşıklar gece gündüz sarhoş olup gezmektedir (G.207/1).

Konulmuş o sahbâya esrâr-ı Hak
Nice mest olmaya hûşyâr-ı Hak
(S.11)

Sakinin sunduğu şarabı nâdân da dânâ da içer. Fakat içtikleri şarabın tadını alamazlar. Bu neşenin zevkini süren yine zevk ehlidir (G.336/4). Şair bir beyitte de maddi şarap ile ilahî şarabı birbirinden ayırarak maddi şarabı acı, manevi şarabı da şerbet olarak nitelendirmiştir (G.176/2). Şairi sarhoş eden üzüm şarabı değildir (G.437/5). Sevgilinin dudağına meylini görenler onun mey-perest olduğunu düşünürler (G.390/1). Şair ulaştığı ruh coşkunluğunun herkes tarafından anlaşılmadığını, kendisini sadece aynı halleri yaşamış olanların anlayabileceğini vurgular. Onun en büyük şikayetlerinden biri de anlaşılamamaktır (G.323/5).

Bâde-i 'aşk ile medhûş olmayan bilmez beni
Bezm-i mihnetden kadeh-nûş olmayan bilmez beni
(G.446/1)

Şeyhülislâm Yahyâ bir beyitte şarabın tatlılığını sevgilinin dudaklarını emmeye sebep olarak gösterir ve "Eğer böyle olmasaydı şarabı zehir saçan acı bir içecek olarak

nitelendirirdim." diyerek sevgiliyi arzuladığını açıkça söyler. Başka bir anlamda düşünürsek de sevgilinin dudağını arzulamak ilahî aşk ve vahdet olarak açıklanabilir (G.343/2). Elest meclisinin şarabı şairi daha insanoğlu yaratılmadan önce sarhoş etmiştir. Sarhoşluğu sıradanmış gibi gözükse de o elest meclisindeki içkiyle yani ilahî aşkla sarhoş olmuştur. Bir beyitte de şair şarabın her türlü kötülüğün sebebi olduğunu vurgulamıştır. O, bu beyitte şarabın karmaşıklığa sebep olduğunu anlatmış, Hz. Peygamberin "İçki kötülüklerin anasıdır" sözüne telmihte bulunmuştur. Bu beyitte şairin din adamı kimliği kendini açıkça belli etmektedir.

Neşvedâr itmişdi Yahyâ'yı mey-i bezm-i elest
Dahı peydâ olmadın 'âlemde âdem neşvesi
(G.404/5)

Oldu bu deñlü âşûba bâ'is
Rez duhteridür ümmü'l-habâ'is
(G.34/1)

Şeyhülislâm Yahyâ, şarap ve şarapla ilgili unsurlara yer vermiş, şarabı övmekten kaçınmamıştır. İçkinin haram olduğu bir toplumda yaşayan, içki yasağının olmadığı bir âlem hayal eden şair, katışıksız şarap istediğini açıkça dile getirmiştir. Şiirlerinde şarabı ele almaktan çekinmemiştir.

Bâdeyi bir humdan içsek kim ferâgı olmasa
Bir şarâbın mesti olsak kim yasagı olmasa
(G.320/1)

Meyhâne-Tekke-Rind-Zahid-Vâ'iz:

Harâbât (Meyhâne): Harabeler, viraneler anlamına gelir. Divan şairleri kelimeyi meyhane anlamıyla kullanır. Divan şairi mest olduğu için harabatın üzerinde çok durmuştur. Hayatın zorluk ve kederini unutmak için meyhane bir sığınaktır. Mutasavvıflar için harabat adeta bir tekkedir. Tasavvuf ehli burada ilahî aşk şarabını

içer ve bu aşkla sarhoş olur. Böylece harabat bir feyz ve neşe kaynağı olur ki tekke karşılığı olarak kullanılır. "Pîr-i harâbât" ve "pîr-i mugân" da o tekkenin şeyhidir.

Meyhaneye varan bütün sıkıntılarından kurtulur. Meyhaneye bir giren bir daha çıkamaz. Orası "Cem"in neşesini dağıtan şahane bir makamdır. Kendini rint olarak gören şair, meyhane kapısını terk etmez. Aşk şarabıyla sarhoş olanların yeri meyhanelerdir. Âşık gül bahçesine de gitse orada gezip tozamaz. Sarhoşların tekke olarak nitelendirdiği yer, meyhanede bir küp dibidir. Şair, sevgilisinin dudağı ve kaşının hayaliyle aşk meyhanesinin sakini ve dert köşesinin mukimi olmuştur. Orada aşk şarabıyla meskûndur (G.207/4).

Ârâm idemez gûşe-i gülzâra da varsa
Mey-hânede bir hum dibidür tekyegeh-i mest
(G.23/4)

Şair meyhaneyi överken mescidi gidilmemesi gereken bir yer olarak anlatır. Çünkü meyhanede iki yüzlülük ve riyakârlık yoktur. Mescide gösteriş için gidilir; ama meyhane gönül ehlinin toplandığı ve sarhoşluk dolayısıyla herkesin sırlarını birer birer döktüğü, gizlilik ve riyakârlığın bulunmadığı bir makamdır. Bu beyitiyle Şeyhülislam Yahyâ, Hakkı gerçekten sevenler, O'na gönülden inananlarla; O'na bağlılığını gösterişle ortaya koyanlar arasında bir kıyaslama yapmıştır. Böylece şair, meyhane ehlinin mescid ehlinden üstün olduğunu göstermiştir; çünkü doğru yol, Hak yolu, meyhaneden geçmektedir. Bundandır ki şair, zahitleri katı bir şekilde eleştirir, meyhane yolunun Allah'a ulaşmada en doğru yol olduğunu belirtir. Zahid, riyakâr ve gösterişçi olduğu için soranlara hânkâhın kapısını gösterir. Meyhane ile hânkâhın farkını bilmeyenlerin, bu ikisi arasındaki ayrımı yapamayanların pîr-i mugândan irşat istemeye kalkışması da tuhaftır; çünkü meyhaneyi bilmek gönül işidir, meyhane gönülle kavranır ve bilinir (G.85/4). Meyhane sarhoşların, hânkâh ise sersemlerin yeridir. Bunun ayrımını yapamayanların irşat beklemeye hakkı yoktur.

Mescidde riyâ-pîşeler itsün ko riyâyı
Mey-hâneye gel kim ne riyâ var ne mürâyî
(G.432/1)

Togrı yoldur maksada sapmañ reh-i mey-hâneden
Zâhide sormañ tarîk-i hânkâhı gösterür
(G.104/6)

Meyhane safa dolu bir makamdır, sevinci artırıcı bir yerdir. Meyhane saf meşreplerle dolu, insanları farklı bir halete erdiren mekândır. Alçak zahit orasının boş olduğunu sanır; ama yanılır(G.435/2). Şair henüz harabatı görmemiştir; ama orasını görenlerden safa dolu bir makam, sevinci arttırıcı bir yer olduğunu öğrenmiştir. Şair harabata uğramış ve orasının safa yeri ve feragat köşesi olduğunu belirtmiştir (G.60/5). Fena içre fenaya ermek isteyenler harabat viranesinin sakini olmalıdır. Fena nefsin öldürülmesi demektir. Nefsini yok edip Dildâr'a ulaşmak isteyenler yani kötülüklerden, dünya kaydından arınmak isteyenler, kendilerine meyhane köşesinde bir yer tutmalı ve orada oturmalıdırlar. Harabat viranesinde vücutlarını yok edip fena diyarına doğru gitmelidirler. Fena ehli meyhaneyi mekân tutmuştur. Çünkü bu meyhanede bütün câmlar ve sâgarlar aşk şarabıyla doludur. Âşıklar için gerçek "Cemlik", gerçek neşe budur. Bütün bu sebeplerden dolayı âşık, " bezm-i mey"e gelmek için geç kalmamalı, orasını herkesten önce şereflendirmelidir. Şaire göre gerçek insanlık da budur (G.73/1). Harabatın pirleri bile birer çocuk gibidir. Çünkü harabatın sakisi sevgilidir. Sevgiliyi gören pirler sevinçlerinden adeta birer çocuğa dönüp, harabatın içinde çocuk gibi oynarlar (G.27/1).

Harâbâtı egerçi görmedük ammâ görenlerden
İşitdük bir neşât -efzâ makâm-ı pür-safâ dirler
(G.84/3)

Maksûduñ irişmekse fenâ içre fenâya
Yahyâ ola gör sâkin-i vîrân-ı harâbât
(G.27/5)

Şair pîr-i mugâna boyun eğmiştir. Bunun sebebini sormamak gerekir. Çünkü o çok eskiden beri pîr-i mugânın ihsanına mazhar olmuş ve bundan dolayı ona karşı minnet duymuştur; çünkü o âşıklara ilahî aşk şarabı sunarak onları "dildâr"a ulaştırmaya

çalışmıştır (G.12/5). Pîr-i mugânın yanına giden aklını kaybeder, kendinden geçer ve deli olur. Onun yanına gidenler akıllarını yitirip gönül adamı olurlar. " 'Âkil" ile "şeydâ" karşılaştırılmış; şeydâ, âkilden üstün tutulmuştur.

Beñzer ey pîr-i mugân rez duhterıne bulaşur
Kûyuña 'âkil varan erbâb-ı dil şeydâ gelür
(G.101/4)

Şair klasik Türk şiirinde sıkça kullanılan rint ve zahit tiplerinden de şöyle bahseder: Harabatın rintleri zahit ile konuşmazlar, ondan uzak dururlar ve her sabah himmet alabilmek için pîr-i mugânın yanına giderler (G.27/2). Zahit elinde tespihi ile dolaşırken rindin elinden şarap kadehi düşmez. Bunun için rindle zahidi birbirinden ayırmak çok kolaydır. (G.70/1,65/3) Zahid görünüşte seccadesini omzundan düşürmez. Fakat yalnız kaldığı zaman içki küpünün dibinden de ayrılmaz. Vaiz âşıkları içkiden men eder, âşığın şâd olmayan gönlünün tek eğlencesinin içki olduğunu bilmez (G.433/5).Pir-i mugan şehrin vaizine akil demez; çünkü vaiz pîr-i mugânın iki yaşındaki kızına yani şaraba "bütün kötülüklerin anası" der(G.196/2). Allah "Settâr" adıyla kullarının ayıplarını ve günahları örtmeye çalışırken, zahit kendini açıkgöz zannedip, herkesin açığını yakalamaya çalışır. Vaiz içkiyi kötüler; fakat bütün gönül yaralarının merheminin içki olduğunu bilmez (G.340/3).

Düşer tenhâda zâhid şüphesiz pây-ı hum-ı meyde
Düşürmez gerçi kim seccâdesin zâhirde dûşından
(G.282/3)

Tutalum gözi açıklardan olmuşsın be hey zâhid
Hudâ Settârdur ta'n itme rinde 'ayb-bîn olma
(G.313/3)

Kâfir gibi güzel olan sevgiliye ateş renkli yanaklarıyla bir defa seyreyleyen zahidin bu güzellik karşısında âdeta imanı gevrer. Zahidin dünya nimetlerine bu kadar değer verirken cenneti istemesi eblehliğindendir. Ona meyhane köşesi nasip olmamıştır.

Eblehliği belki de meyhanenin mahiyetini anlayamamasındandır (G.344/1). Zahid boş yere hırkanın ve tacın sıkletini çeker; çünkü cübbe ve sarık adama keramet vermez. Keramet dışta değil, içte yani gönüldedir. Onun başındaki sarık dünya bağının bir göstergesidir. Bundan kurtulması için İbrahim Ethem' in halinden anlaması gerekir(G.404/2).Zahidin varlığı meclisin içinde büyük bir engeldir; çünkü O, meclisi terk etmeyince sakinin utanması gitmez. Cennet arzusuyla ibadet ettiği için riyakârdır. Gerçek âşık sevgilinin bulunduğu yeri bırakıp cenneti arzulamaz. Zahidin ibadeti bundan dolayı gönülden değil, menfaat içindir. Rint olanlar sevgilinin köyünü bırakıp, cennete gitmeyi arzulamaz(G.194/2). Şair rindin tanımını şöyle yapar: "Rind olan dünya dertlerini bir kenara bırakıp kendine uygun bir yâr ile gam ve sıkıntılardan kurtulan kişidir(G.89/2). Rindi, harabatta sarhoş olarak görenler, onun gaflette olduğunu sanır; fakat şair rinde "agâh" der (G.275/3).

Âteşîn ruhsâr ile seyr eylesen ol kâfiri
Zâhidâ hîç şübhesiz gevrerdi îmânuñ senüñ
(G.212/2)

Zâhid bu deñlü sıklet-i tâc u kâba ile
Uçmak ümîdin etmez idi ebleh olmasa
(G.314/3)

Hırkâ vü tâc ile zâhid kerem it sıkleti ko
Âdeme cübbe vü destâr kerâmet mi virür
(G.107/5)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiirlerinde sevgiliye duyulan aşk ve sevgilinin güzellik unsurları ile din ve dinî kavramlar arasında da ilişki kurulmuştur. Bir din adamı olan Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiirlerinde kendisini açıkça belli eden dinî ifadeler vardır. Bu, şairin hem mesleğinden hem de divan şiiri geleneğinin temel dayanağının din ve tasavvuf olmasından kaynaklanır. Şairin aşk ile dinî kavramlar arasında ilgi kurduğu bazı beyitler şunlardır:

Allah'ın büyüklüğünü her fırsatta dile getirmiş ve onun yardımı olmadan insanoğlunun halinin kötü ve zor olacağını ifade etmiştir(G.35/1). Allah'ın Kerîm olduğunu dile getirmiş, biz kullarından hiçbir yardımı esirgemeyeceğini anlatmış "Hudâ" adını dilinden düşürmeyenlerin mutlaka muratlarına ereceğini söylemiştir. Bir beytinde Mevlânâ'nın türbesini hatırlatmış, Mevlânâ'ya olan sevgisini döne döne arz etmek istediğini belirtmiştir (G.173/2).

Hudâ kerîmdür elbette eylemez mahrûm
Murâdına irüşür her kişi Hudâ diyerek
(G.193/4)

Kur'an-ı Kerim'i hidayet yıldızı olarak anlatmıştır. Evliyaların kadir gecesi bayram ettiklerini söyleyen şair o gece hidayet yıldızı olan Kur'an-ı Kerim'in bir güneş gibi doğduğunu belirtmiştir. Kur'an insanların gönüllerindeki zulmeti bir yıldız gibi ortadan kaldırmış, onların gönüllerine aydınlık getirmiş, yıldız göreviyle tüm karanlıkları aydınlatmıştır. Sevgilinin yüzünü ayet olarak düşünen şair kirpiklerin yüz üzerine düşen gövdesini "irâb" veya "hareke" olarak anlatmıştır(G:26/1). Cihan padişahına sıdk ile dua eden şair, kendi duasını büyük bir ihlas ile insanların ve meleklerin "amin" demesini arzu etmiştir(G.15/1). Başka bir beyitte de sevgilinin sebep olduğu karışıklığı kıyametin kopması ile açıklamıştır (G.33/1).

Gün gibi tulû ' itdi bu şeb necm-i hidâyet
'Iyd itdi şeb-i kadre irüp ehl-i velâyet
(G.22/1)

Bu âşûba mey-i la'lüñ midür sahbâ mıdur bâ'is
Kıyâmet mi kopar ol kâmeti bâlâ mıdur bâ'is
(G.33/1)

Mürşidi Allah'a ulaşmada rehber olarak gören şair bütün güçlüklerin onun sayesinde kolay hale geleceğini söyler, bunun için de onun ayağına düşmeyi, ona bağlanmayı dile getirir (G.35/4). Ten âşığa dar gelen bir giysiye benzetilmiş, ten elbisesi âşığın güçsüz canını daha da sıkmıştır. İnsanoğlu bu dünyaya ten elbisesiyle

gönderilmiş, bu elbisenin lüzumsuzluğunu anlayan insanoğlu dünya nimetlerine aldırış etmemeyi öğrenmiş, onlara ehemmiyet vermemiş bir an önce bu elbiseden kurtulması gerektiğini anlamıştır(G.47/3). Güneş bir lacivert kâsede her sabah altın ezer. Sevgilinin güzelliğini de anlatmak için altın suyu karıştırmak gerekir. Onu anlatmak için sararıp solmak lazımdır (G.49/1). Şair Allah'ın lütfunun gölgesinin, kendi üzerinden eksik olmasını istemez(G.54/5). Akıl sahiplerinin cihanın gösteriş ve süsünden arınmasına şaşmamak gerekir; çünkü o zaman cihanın süsü ve gösterişinden temizlenmiş olacaklardır(G.63/3).Âşığın başına gelen tüm kaza ve belalar Allah'tandır. Hal böyle olunca âşığa düşen de "hükm-i kazâ"ya can ile teslim ve rıza göstermektir(G.78/5).

Câme-i tenden sıkıldı şimdi cân-ı nâ-tüvân
Hil'at-i in'âm-ı halkı kendüye eyler mi bâr
(G.47/3)

Çün hükm-i kazâdur bu cefâlar bu belâlar
Yahyâ'ya düşen cân ile teslîm ü rızâdur
(G.78/5)

Bu dünya kederle doludur. Bir sitem yeri, bir gussa mekânıdır. Mutluluk yeri değildir. Âşığın vücudu dünya gibi gam ve kederle kaplanmıştır. Bundan dolayı âşık feraha ulaşmayı aklından bile geçirmemelidir. Gönül, dünyayı bâziçegâh olarak değerlendirmiş, onun bir oyun yeri olduğunu söylemiş, faniliğini vurgulamıştır(G.115/2). Gafiller, din hakkında hüküm bildirmeye başlamışlardır. Dünyayı bilmez gafilin din hakkında konuşması tuhaftır. Böyle kişilerin konuşmaları sadece riyakârlık arz eder (G.79/4).

Mekân-ı gussa mahall-i sitemdür ey Yahyâ
Bu tengnâ-yı gamı sanma ola dâr-ı ferah
(G.39/5)

Sevgilinin kaşı kudret kitabında "sure-i Rahmân"da yazılmış bir meddir (G.119/1). Sevgili güzellikte "ahsen-i takvîm"dir (G.120/4). Âşıkların canlarını teslim

ederken gözlerini açma sebebi "makam-ı kurb-ı Hak" da bir yer edinmektir (G.121/7). Sevgilinin hattı cennet sebzesine, yüzü mushaftaki "rahmet ayetine"benzetilmiştir.

Hat mıdur gird-i ruhuñda sebze-i cennet midür
Yâ cemâlüñ mushafında âyet-i rahmet midür
(G.128/1)

Şair sevgilinin boyunun yanında Sidre ve Tuba'nın önemsiz olduğunu söyler. Bu dünyada insanlar mutlu olamadıkları için üzülmemelidir. Çünkü dünya fânidir ve insanoğlu bir bağa benzeyen bu âleme seyrâna gelmiştir(G.217/3). Dünya girdaplarla dolu bir deniz iken ona ehemmiyet vermek uygun değildir (G.271/4). Dünyadaki makam ve mevkiler insanoğlunu aldatır. Ama dünyanın suretine sadece gafiller aldanır. Gafil olmayanlar bütün makam ve mevkilerin boş ve önemsiz olduğunu bilir (G.271/5).

Müntehâ-yı emel ü matlab-ı a'lâ mı olur
Serv-kadler var iken sidre vü tûbâ didüğüñ
(G.194/3)

Sevgilinin can bahşeden lutfunu gören şair onu ölüye can veren İsa' nın nefesine benzetir (G.295/4). Sevgili "bânî-i beyt-i Hudâ"ve "Kâbe-i 'ulyâ"dır (G.295/6). Âlemde her ne kadar insanı güzelleştirmek için boyalar ve allıklar olsa da gerçek güzellik Allah vergisi olandır. Şair bu beyitte insanın dışının değil, içinin güzel olması gerektiğini vurgulamıştır (G.316/5). Dervişi hırkasının parçalanması üzmez; âşığı da gam kılıcı incitmez(G.332/1).

Hüsn 'âlemde Hudâ-dâd gerekdür Yahyâ
Ne kadar 'âlem ola gâliye vü gâze ile
(G.316/5)

Âlemde insanoğluna lazım olan en önemli şey hakikattir. Sevgili bu nedenle feleğin oyununa gelmekten ona uymaktan sakınmalıdır (G.337/3). Sevgilinin dudağı "sırr-ı Hudâ"dır. Âlemin neşesi ile matemine bakan onun beraber olduğunu anlayan kişi safa sürmez, dert ve elem de çekmez (G.349/3).

Mûydan ince meyân-ı dil-rubâdur var ise
Yok dehânından nişân sırr-ı Hudâdur var ise (G.338/1)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın dini ve dinle ilgili kavramları ele aldığı bazı beyitler şunlardır: (G.104/1, 108/1, 279/4, 279/1, 280/5, 284/3, 350/3, 351/2, 351/3, 375/5, 392/3-4, 394/2-5, 406/5, 414/2, 439/3-4, 440/4, 445/1, 446/3, 450/1-2-3-4)

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ DİVÂNI'NDA AŞKLA İLGİLİ BENZETMELER

Âhenger:

Aşk, bir demirciye benzetilmiştir. Aşk, zencîr-i cünûn işleyen bir demircidir. Aşk ahengeri delilik zincirini işlerken gönül eteğine buradan bir kıvılcım düşmüştür ve aşık bu kıvılcımla tutuşmuştur.

Düşdi dâmân-ı dile bir şerer-i sûz efgen
'Aşk âhengeri zencîr-i cünûn işlerken
(M.25)

Âlem:

Aşk bir yönüyle dünyaya benzer. Dünyanın olduğu gibi aşk âleminin de bir yazı bir de kışı vardır. Ayrılık zamanı, âşığın kışı; kavuşma zamanı ise yazıdır.

Her zamân sûz-ı firâk olmaz visâl irdi açıl
'Âlem-i 'aşkuñ da ey Yahyâ kışı var yazı var
(G.102/5)

Âteş (Od, Nâr):

Âşığın gönlü yakıcı ateş korlarıyla cayır cayır yanmaktadır. Lakin aşkın gizli ateşi âşığın içindedir, süveydadadır. Süveyda, âşığın kalbinde bulunan siyah bir sıvının aslıdır. Kara sevda deyimi de bu sıvının siyah olmasıyla ilgilidir. Aşk ateşi, âşığın gönlünü yakıp karartmıştır. Süveydanın kara olmasının sebebi de bu ateştir. Aşk, âşığın içinde yanan bu ateşte gizlidir yani âşığın içinde, gönlündedir. Aşk ateşi, âşığın gönlünde yara üstüne yara açmıştır. Bu yaralar âşığın gönlünü tamamen kaplamıştır. Rüzgârın, bu yaraları yani aşk ateşini söndürmesi mümkün değildir. Zaman, gönül yarasına merhem olup, onu iyileştirmez. Bir başka manayla da rüzgâr ateşi söndürmez;

bilakis onun artmasına vesile olur. Âşığın içinden kaynaklanan bu ateşi, ne kadar güçlü olursa olsun hiçbir şey yok edemez.

Gerçi ki yanmakda dil ahker-i sûzân ile
Lîk süveydâdadur âteş-i pinhân-ı ʻaşk
(G. 178/5)

Dilde dâ'im âteş-i ʻaşkı yakar dâg üzre dâg
Hamdüli'llah rûzgâr ol şevk ocagın bozmadı
(G.397/2)

Aşk ateşini gizlemek mümkün değildir. O, kendini çeşitli yollarla belli eder. Âşık gönlündeki aşk ateşini ne kadar gizlemeye çalışsa da içinin ateşinden ve bu ateşten çıkan ah dumanından kendini ele verir.

Her ne deñlü dilde pinhân eylese ʻaşk âteşin
ʻÂşıkın sûz-ı derûnın dûd-ı âhı gösterür
(G.104/5)

Gözyaşlarının aşk ateşini söndürmesi mümkün değildir. Çünkü âşıklar, aşkın verdiği hararetle öyle yakıcı gözyaşları dökerler ki bu yaşların her damlası adeta bir ateş parçasıdır. Bu damlalar âşığı daha da çok yakar. Bazen de gözyaşları âşığın yanmasını engeller. Aşk eleminin ateşiyle tutuşmak varken âşıkların gözyaşları buna engel olur.

Her katresi gûyâ ki bir âteş-pâre
ʻÂşk âteşini göz yaşı itmez itfâ
(G.1/2)

Nâr-ı elem-i ʻaşkla tutuşmak olur idi
Ammâ nidelüm kim gözümüñ yaşı yeñilmez
(G.151/2)

Gönül ateşinin kıvılcımlarından âşığın oku yanar ve peykanı erir. Birinden âşığın ahı ortaya çıkar, birinden de gözyaşı peyda olur. Sevgilinin attığı ok yanar, böylece okun ucundaki peykan da erir. Çünkü âşığın gönlünde yakıcı bir ateş yani aşk vardır. Bu ateşten yanan ok aha eriyen peykan da gözyaşına dönüşür. Âşık ile sevgili arasındaki münasebet bitmeyeceğinden aşkta ah ve gözyaşı tükenmez. Ah dumanı sevgilinin gönlüne giren okların yanmasıyla gözyaşları da okun ucundaki peykanın erimesiyle meydana gelir.

Yanar tîrî erir peykânı tâb-ı âteş-i dilden
Birinden âh olur zâhir birinden eşk olur peydâ
(G.5/2)

Âşıklara hararetli gözyaşları döktüren ve soğuk ahlar çektiren sinelerindeki aşk ateşidir. Bu ateş, âşığın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır. Aşk ateşi âşığa sıcak gözyaşları döktürmüş ve soğuk ahlar çektirmiştir.

Dökmez idi eşk-i germ itmez idi âh-ı serd
Sîne-i Yahyâ eger olmasa sûzân-ı ʻaşk
(G.178/7)

Aşk ateşinin belirtilerinden biri de âşığın inleme ve sızlamalarıdır. Âşığı sızlatan dertler değil, aşkın yakıcılığıdır. Şair bu durumu kebap, şiş ve ateş ilişkisi ile anlatır. Kebab, ateş ile yapılır. Yanan âşığın gönlü kebab olup, sevgiliye yiyecek olarak sunulur. Kebabı inleten, bağrının mihnet şişiyle delinmesi değil, aşk ateşinin yakıcılığıdır. Kebaptan çıkan sesler, şişten değil, ateşten kaynaklanır. Âşığı ağlatan, sızlatan dert ve bela değil aşktır.

Aglamazdı sîh-i mihnet deldüginden bagrını
Âteş-i sûzân-ı ʻâşkuñdur kebâbı iñleden
(G.270/2)

Şair, aşkın yakıcılığını ney ile de açıklamaya çalışmıştır. Tıpkı âşıklar gibi neyin gönlünde de aşk ateşi vardır. Bir kamıştan yapılan neyin içi ateşle oyulmuştur. Bu

nedenle yanık yanık sesler çıkarmaktadır. Âşıkların sözlerinin yakıcı olması da ney gibi gönüllerindeki ateşten kaynaklanır. Şevk erbablarının gönül ateşinin artması ve alevlenmesi de bundandır.

Artar mı idi sûz-ı derûnum nefesinden
Nâyuñ da derûnında eger olmasa âteş
(G.161/2)

İder erbâb-ı şevküñ sûzın efzûn
Ol âteş kim derûn-ı nâya düşmiş
(G.159/4)

Ateşin bir özelliği de yaktığını kül etmesidir. Aşk ateşi âşığı yakıp, kül etmiştir. Aşk ateşiyle yanıp yakılan, âşık kül olmuştur. Kül olan âşığın gönlünde ne yanacak bir yer ne de yanmaya takat kalmıştır. Çünkü bu aşk onu kül etmiştir.

'Aşk âteşi cânâ beni yandurdı kül itdi
Yanmaga saña sûz-ı dili tâb mı kaldı
(G. 423/2)

Aşkın kül etme özelliği gül - bülbül ilişkisiyle de anlatılmıştır. Bülbülü kül eden de gülün aşkıdır. Gül renginden dolayı ateşe benzetilmiştir. Gülün ateşiyle yani aşkıyla bülbül yanıp, kül olmuştur. Çünkü neye düşerse onu yakıp kül etmek ateşin bir özelliğidir. Bu da sıradan bir ateş değil, aşk ateşidir.

Seni bu sûrete koyan gülüñ 'aşkıdur ey bülbül
Neye düşse anı yakup kül itmek şân-ı âteşdür
(G. 55/3)

Âşığın canı, eğer aşk ateşiyle yanarsa, bu yangından oluşan her bir avuç külden bir bülbül ortaya çıkar. Aşk ateşi, canı yaktığı zaman oluşan küllerin her birinden bir bülbül doğar. Yanıp kül olmak, âşığı yok etmez. Aksine âşık, aşk ateşiyle yeniden var olup, hayat bulur. Aşk ateşi bazen de âşığı yakıp kül etmek yerine canlandırıp, tazeler.

Şair, bu beyitte kaknus kuşunu hatırlatmaktadır. Gagasında üç yüz altmış delik bulunan kaknus çıkardığı sesler ile etrafına kuşları toplar ve bunları yiyerek geçinirmiş. Bir sene yaşadıktan sonra çalı çırpı toplayıp üzerine çıkarak ötmeye başlarmış. Ötüşü kendisini coşturunca kanatlarını çırpmaya başlar kanatlarının çıkardığı kıvılcımlardan otlar tutuşur ve birlikte parlak bir alevle yanarlarmış. Geride kalan küllerinden bir yumurta ortaya çıkar ve bir yavru doğururmuş.[1] Aşk ateşiyle yanıp yakılan bülbül de aynen kaknus gibi ateşle yanmış kül olmuş ve küllerinden yeniden doğmuştur.

'Aşkuñ odına ey gül yanarsa cân-ı şeydâ
Her bir avuç külinden bir bülbül ola peydâ
(G. 3/1)

Aşk ile ateş arasındaki benzerlik mum ile pervane ilişkisine dayandırılarak da açıklanmıştır. Pervanenin yanmaya ateş aramasına gerek yoktur. Âşığın yanması için içindeki ateş yeterlidir. Âşığı yakan sevgili değil, içindeki ateştir.

Niçün pervâne dâ'im yanmaga âteş arar turmaz
Tutuşmaz mı derûnı âteşinden 'âşık-ı şeydâ
(G. 5/4)

Gül meclisinde bülbül daima sevinmektedir. Çünkü mahabbet ateşi pervaneyi yakıp, kül etmiştir. Pervane, aşk yolundaki yolculuğunu böylece tamamlayıp, maşuğuna kavuşmuştur. Pervaneyi yakan mum değil "nâr-ı mahabbet"tir. Aşk ateşiyle pervane yanıp yakılmış ve kül olmuştur. Bu vahdet yolundaki dervişin aşk ateşiyle yanıp gerçek sevgiliye kavuşması olarak da açıklanabilir. Bülbülün sevinme sebebi de budur. Ten , aşk ateşiyle pervane gibi yanmayınca âşığın sevgiliye ulaşması mümkün değildir. Sevgiliye kavuşmak ancak aşk ateşinde yanmakla olur.

---

[1] İskender Pala, (1998): "Kaknûs" maddesi, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat A.Ş. , Yayın no:403, İstanbul: s. 226

Gül meclisinde dâ'imâ bülbül şetâret itmede
Pervâne-i bî-çâreyi nâr-ı mahabbet itdi kül
(G.220/2)

Pervâne gibi yanmayıcak nâr-ı 'aşka ten
Ol şem'-i hüsne vasl olımazsın cihânda sen
(G.264/1)

Âşıkları yakan aşk ateşinden sevgili de haberdardır. Aşk ateşi o kadar tesirlidir ki sadece âşığı değil, sevgiliyi de etkilemiştir. Pervaneyi de mumu da yakan aynı ateştir. Yani âşık da sevgili de aşktan haberdardır.

Sûz-ı dilden bî-haberdür sanmañuz cânâneyi
Şem'i yakmaz mı ol âteş kim yakar pervâneyi
(G.435/1)

Aşk mumu, aşk ateşiyle yakılır ve âşığın gönül hanesini münevver eyleyen bu ateşten çıkan nurdur. Aşk mumu aşk ateşiyle yakılmış ve âşığın bir haneye benzetilen gönlü bu mumun ateşinden çıkan ışıkla aydınlanmıştır. Aşk ateşinin yakmadığı gönüller karanlık kalmış, aydınlanamamıştır. Aşk ateşiyle yanan gönül masivadan temizlenir ve Allah'ın tecellisine hazır hale gelerek nurlanır.

Derûnumda mahabbet şem'ini yak nâr-ı 'aşkuñdan
Münevver eyle göñlüm hânesin envâr-ı 'aşkuñdan
(G.300/1)

Bülbül, gönlünün ateşinden gülü sakınır. Bu ateşle bir ah edecek olursa, ahının eriştiği yerlerde değil gül, bir diken bile kalmayacaktır. Âşık sevgilisini kendinden bile sakınır.

Bülbül sakınur sûz-ı dilden güli yohsa
Bir âh idicek kalmaya bir hâr yerinde
(G.366/4)

Goncaların açılmasıyla içlerindeki muhabbet ateşi ortaya çıkar ve bu ateş bütün gönülleri tesiri altına alır. Böyle bir zamanda aşka kayıtsız kalacak bir gönül yoktur. Sevgilinin güzelliğine âşıkların kayıtsız kalması düşünülemez.

Gonceler açılsa da görsek mahabbet âteşin
Var mı bir dil kim ola hâlî bu demde sûzdan
(G.278/2)

Âşığın gönül ateşinden düşen bir kıvılcım meclisin gece yanan mumunu tutuşturur. Âşığın gönül ateşinden kopan bu kıvılcım meclisin sabaha kadar aydınlanmasını sağlamıştır. Gönül ateşinin bir kıvılcımı bile meclisi aydınlatmaya yetmiş, meclisin mumu sabaha kadar yanmaya devam etmiştir. Çünkü o mumu sıradan bir ateş değil, aşk ateşi tutuşturmuştur. Ayrılık gecesi çektiği sıkıntılardan dolayı âşıklar ateşli ahlar koparır. Âşıkların kopardığı bu ahların en ufak bir kıvılcımı bile dünyayı yakabilecek derecede hararetli bir meşale gibidir.

Meger sûz-ı dilümden aña Yahyâ bir şerer düşdi
Sabâh olınca yandı meclisüñ şem'-i şebistânı
(G.430/5)

Firkat şebi âhum ki ola meş'ale-efrûz
Korkum budur ednâ şereri ola cihân-sûz
(G.142/1)

Semender, ateşte yaşadığına inanan bir hayvandır. İnanışa göre semenderler yalnızca ateşte yaşarlar ve ateşten çıktıktan sonra ölürlermiş. Semender ile aşk erbabı arasındaki alaka aşkın ateşe benzemesi dolayısıyladır. Semenderler gibi âşıklar da aşka düştükleri için yaşadıkları yeri ateş yaparlar. Semenderlerin ateşten çıktıktan sonra ölmesi gibi âşık da aşksız yaşayamaz. Semenderi yaşatan, ateş; âşığı yaşatan da aşktır.

Yirin od itmedük kim vardır erbâb-ı mahabbette
Semenderler gibi 'uşşâk da sükkân-ı âteşdür
(G.55/4)

Aşk, cana tesir ettiğinden beri âşığın içinde ateş eksik olmaz. Mal ehlinin de sürekli hareretli bir çalışma içinde olması doğaldır. Gözünü mal hırsı bürümüş insanlardan çalışma hırsının eksik olmaması gibi aşka düşen gönülden de ateş eksik olmaz.

Düşelden câna 'aşkûñ nola sûzım eksük olmazsa
Olur germiyyet üzre dâ'imâ elbette mâl ehli
(G.445/3)

Aşk ateşinin var olduğu gönüllerde aşkın dışındaki her şey çer çöp gibi yanar. Bir gönülde eğer aşk olursa bu adeta ateşe dönüşür ve bu ateş kiri pası yakarak temizler. Kirden ve pastan temizlenmiş gönül Allah'ın tecellisine hazır hale gelir. Aşk, ateş gibi ortaya çıktığı yerde ne varsa yakar ve temizler. Âşıkların gönüllerinde "gayr u sivâ"ya yer yoktur. Âşıkların gönüllerine "gayr u sivâ"yı uğratmaması gerekir. Çünkü gönle "gayr u sivâ" uğrarsa âdeta Kâbe puthaneye çevrilmiş olur. Gönül Kâbe gibi düşünülmüş ve orada aşkın dışında var olan her şey bir put gibi değerlendirilmiştir.

Bir dilde ki 'aşkuñ odı ola peydâ
Hâşâ ki sivâ yanmaya hâşâk-âsâ
(G.1/1)

Göñlüñde senüñ gayr u sivâ sûreti neyler
Lâyık mı bu kim Ka 'beye büthâne disünler
(G.92/4)

Âşığın gönlünde öyle bir ateş vardır ki bu ateşi yedi deryanın söndürmesi mümkün değildir. Allah'ın nuru ve feyzi gönlün içindedir. Gönül tek başına naçiz bir zerredir. Fakat onun içindeki ateşten kaynaklanan büyük bir değeri vardır. Ondandır ki bu feyzi, nuru hiçbir denizin söndürmesi mümkün değildir.

Dil-i şeydâ egerçî zerre-i nâ-çîzdür ammâ
Derûnında olan sûzı söyindürmez yedi deryâ
(G.5/3)

Aşk, öyle dayanılmaz bir ateştir ki ona güneş bile dayanamaz. Aşk ateşi güneşten daha yakıcıdır. Âşığın gizli yaralarının ateşi ortaya çıkınca bu yaralardaki ateşe feleğin âlemi aydınlatan güneşi bile dayanamaz.

Sûzuma hûrşîd-i 'âlem-tâbı çerhüñ döymeye
Âteş-i dâg-ı nihânum âşikâr olsun hele
(G.315/4)

Kays da Leylâ'nın aşkıyla yakıcı bir ateş olmuştur. Bu aşkla adeta ateş kesilmiştir. Bunu bilmeyenler onun neden çıplak dolaştığına akıl sır erdirememişlerdir. Ayrıca Kays'ın çıplak dolaşması dünya kaydından kurtularak gerçek aşka ulaşmak isteği olarak da telakki edilebilir.

'Aşk-ı Leylâ ile bir âteş-i sûzan idi Kays
Bilmeyüp dirdi görenler neye 'üryân idi Kays
(G.156/1)

Bâb:

Aşk kapısı "dest-i irâdet"le açılır. Aşk kapısı gönül yoluyla açılır. Gönül ehli olmayanların aşk yoluna girebilmesi, bu yolda ilerleyebilmesi mümkün değildir. Kendine güvenen âşıklar için bu kapı açıktır; fakat ordan geçmek için gönlün istekli olması gerekir. Aşk erbabları o kapıdan girip canan ile can sohbeti ederler. O kapıdan giren, yürekli olmalı ve canını canan uğruna feda edebilmelidir. O kapıdan geçmek cesaret gerektirir. Canan yolunda canından vazgeçme cesaretini kendinde bulamayan aşk yoluna uğramamalıdır.

Es-salâ dest-i irâdetle açıldı bâb-ı ‘aşk
Eylesün cânân ile cân sohbetin erbâb-ı ‘aşk
(G.175/1)

Bâd:

Aşk, âşıkların gözyaşlarını coşturması bakımından rüzgâra benzetilir. Rüzgâr, âşıkların gözyaşlarını coşturmuş, bu yaşların en küçük damlası bile onunla derya gibi çalkalanmıştır. Aşk havasıyla âşıkların gözyaşları ayrı bir değer kazanmış, âdeta ulvileşmiştir.

Vey katre-i kemînesi bahr-i muhîtvâr
Bâd-ı hevâ-yı ‘aşk ile cûşân olan yaşum
(G.251/2)

Bahr (Umman,Deryâ,Cûybâr):

Aşk, bahr olarak tasavvur edilmiştir. Bu benzetmede büyüklük ve aşılmazlık esas alınmıştır. Âşıkların çaresiz gönlü sevgilinin kıvrım kıvrım olan zülüflerine tutulmuştur. Sevgilinin zülüfleri gibi bir girdaba tutulan âşığın kendini bu girdaptan kurtarması olanaksızdır. Aşk denizinde girdaba tutulanlar için kenarı bulup, kurtuluş ümidi yoktur. Denize düşenin yılana sarılması gibi âşık da aşk denizinde sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına sarılmıştır ve bu yüzden kurtuluş ümidi etmez. Tasavvufi manada da girdaba yakalananlar kenardan uzaklaşır ve fenaya erer. Fenadan sonra gelecek olan da bekadır.

Bahr-ı ‘aşkuñ bir kenârın bulmadı bî-çâre dil
Düşdi bir gird-âba ol zülf-i ham-ender-ham gibi
(G.407/4)

Hızr irişürse hat-ı ruhsârı bulurlar halâs
Bahr-i ‘aşk içre düşenler nâfenüñ gird-âbına
(G.375/3)

Gül ırmağı bir zaman hevâ, heves çölünde dolaşmış, daha sonra aşk denizine ermiş ve burada mahvolmuştur. Arzu ve isteklerine uyan nefis, bir süre sonra aşk denizine erince yok olmuş ve ten âleminden kurtulmuştur.

Deşt-i hevâda kendüyi gösterdi bir zamân
Mahv oldı bahr-i 'aşka irişince cûy-ı gül
(G.224/4)

Gönül, aşk ateşiyle cayır cayır yanmakta ve bu yangının alevleri kendini belli etmektedir. İşte aşk umanının dalgalarını da gönlün ateşinden çıkan bu kıvılcımlar oluşturmaktadır. Âşığın aşkla yanan gönlü bir deniz, bu gönüldeki kıvılcımlar da deniz hareketlendikçe ortaya çıkan dalgalardır.

Âteş-i dilden yine itdi 'alevler zuhûr
Mevclerin gösterür var ise 'ummân-ı 'aşk
(G.178/3)

Gönül naçiz bir katredir ve bu haliyle aşk umanına mekân olmuştur. Muhabbet deryası gönülde dalgalanmış ve gönül küçük bir zerreyken aşk deryasına mekân olmuştur.

Dilde deryâ-yı mahabbet mevc-hîz olup yine
Oldı peydâ katre-i nâ-çîzde 'ummân-ı 'aşk
(G.177/2)

Aşk, âşıkların gönlünü canlandıran bir ırmaktır. Aşk ırmağından feyz almak isteyen âşık nilüfer gibi sarı bir yüze sahip olmalıdır. Bu benzetmede âşığın nilüfere benzetilmesi esas alınır. Aşk ırmağı sarı yüzlü olan âşığa feyz verecek ve onu canlandıracaktır. Tasavvufi manada ilerleme, yardım, mutluluk olarak ele alınan feyz, aşk ile alakalıdır. Feyze ulaşmak için aşk lazımdır. Allah'ın feyzi de onun yoluna baş koymuş, bu uğurda yüzünü sarartmış âşıklar üzerindedir.

Cûybâr-ı ‘aşkdan feyz alımazsun sofiyâ
Sende nîlüfer gibi mâdâm rûy-ı zerd yok
(G.181/3)

Bâr:

Yer ve gök aşkın yükünü taşıyamazken Allah’ın yardımı onu bir düşkünün taşımasına olanak sağlamıştır. Aşkın ağır yükünü yer ve gök çekemezken çaresiz bir âşık bu yükü çekmiş, bu da Allah’ın yardımıyla olmuştur. Bu beyitte Ahzâb suresinin yetmiş ikinci ayetine telmih yapılmıştır. Gönülde ne kadar takat olursa olsun, aşk gamının yüküne dağlar bile dayanamaz.

‘Aşk bârını götürmezken zemîn ü âsumân
‘Avn-i Hakk bir nâ-tüvâna anı âsân eyledi
(G.396/4)

Gönlün aşk gamının yükünü kaldıracak takati kalmamıştır. Çünkü bu o kadar ağır bir yüktür ki onu dağların bile taşımaya tahammülü yoktur.

Taglar bâr-ı gam-ı ‘aşka tahammül itmez
Ne kadar tâkat ola ey dil-i şeydâ sende
(G.383/3)

Bâzâr:

Aşk hasta ve gözleri yaş dolu âşıkların satıldığı bir pazara benzetilmiştir. Pazar yerindeki hareketlilik aşkta da vardır. Aşk sırmakeşi ayar yapmayınca, aşk pazarında sarı yüze bakılmaz.

Bâzâr-ı mahabbetde ruh-ı zerde bakılmaz
Ta sırma-keş-i ‘aşkı ‘ayâr eylemeyince
(G.324/5)

Âşık aşk pazarında gönlünü nakit etmiş, gönül nakdiyle "vuslat metâ'ını" almaya çalışmıştır. "Vuslat metâ'ı"na ulaşmak için bir değil bin can fedadır.

Biñ cân ile almak ne idi vasl-ı metâ'ın
Nakdini dil aldırmasa bâzâr yerinde
(G.366/2)

Aşk elinden zebun olmuş nice âşık, aşk pazarında satılmaktadır. Pazarın bu kadar revaç görmesinin de en önemli sebebi budur. Çünkü bu pazarda mal, mülk, eşya değil, âşıkların canı satışa çıkarılmıştır.

Ne deñlü zâr u zebûn var ise satılmakda
'Aceb revâcda gördüm bu 'aşk bâzârın
(G.266/3)

Aşk pazarında can ve başın yanında kan ve gözyaşı da rağbet görür. Pazar yerinde âşıklardan arta kalan kan ve gözyaşıdır. Âşıkların elinde kan ve gözyaşından başka nesne olmadığı için âşık kanını, mercan; gözyaşını da inci olarak pazara çıkarmıştır. Bu yüzden aşk pazarına çok yadigâr akmıştır.

Mercân-ı hûn-ı dilden lü'lü'-yi eşk-i terden
Bâzâr-ı 'aşka herkes çok yâdigâr akıtdı
(G.389/2)

Bu bela pazarında âşık gözyaşını tüketmiş akıl ve sabrını yitirmiştir. Âşık zarara uğramış, varını yoğunu harcamış ve fakirleşmiştir.

Dükendi nakd-i eşküm gitdi 'aklum kalmadı sabrum
Bu bâzâr-ı belâda ben fakîre çok ziyân oldı
(G.443/3)

Pervaneler, mumun hararetli pazarında can nakdini yakarlar. Yani vücutlarını ateşe atarak ateşte yanarlar ve vuslata ererler. Tüm bunlar olurken pazar yerinde bir hareketlilik vardır.

Pervâneleri bezmüñ cân nakdini yandırdı
Ol şem'-i şeb-ârânuñ germ olmada bâzârı
(G.413/2)

Aşk hasta ve gözü yaşlı âşıkların satıldığı bir pazardır. Tehlike doludur. Tehlike dolu bu pazarda âşıkların bir değeri yoktur. Sayısız baş bu pazarda bir pula satılır. Zaten bir gül yolunda bin bülbülün satılmasına da şaşılmaz.

Pür-hatardur reh-güzâr-ı 'aşk biñ baş bir pula
Satılursa nola bir gül-berg yolında biñ hezâr
(G.48/3)

Belâ:

Âşığı içine düşürdüğü dertler ve zor durumlardan dolayı aşk bir beladır. Aşkın tesirine girenin tek eğlencesi belalar olmuştur. Âşığın başı, bela ve kavgadan kurtulmaz. Aşk belasının devlet ve ikbali sonsuzdur. Ona tutulan âşıkların başlarını kavgadan kurtarmaları imkânsızdır. Gönül ehillerinin lisanında aşka "belanın gül bahçesi"derler. O, belalarla dolu bir gül bahçesidir. Çünkü bu bahçede belalar sevgilinin boyu gibi uzundur; yani aşka düşenin beladan, cefadan kurtulması düşünülemez.

Bî-bekâdur devlet ü ikbâl Yahyâ'dan işit
Başuña alma belâ-yı 'aşkı gavgâdur gider
(G.79/5)

Lisân-ı ehl-i dilde 'aşka gülzâr-ı belâ dirler
Cevânuñ kâmet-i mevzûnına nahl-ı cefâ dirler
(G.84/1)

Câm (Mey, Bâde, Şarâb):

Aşk anlamında şarap, "mecazi" ve "hakiki" olmak üzere iki çeşittir. Şair dünyevi aşkı, "şarâb-ı mecâzî"; manevi aşkı, "câm-ı hakîkat" olarak ifade eder. Mecazi aşktan uzak olduğunu, nasuh tövbesi ile ondan tövbe ettiğini söyler. Âşıkların tövbesi nasuh tövbesi şeklindedir ve mecazdan el yıkayıp her yönüyle âşığın hakikate yönelmesi halidir.

Yudum elümi şarâb-ı mecâzîden tevbe
Be-hakk-ı câm-ı hakîkat be-hak-ı rûh-ı Nasûh
(G.38/3)

Şarap, Allah'a ulaşmada ruh coşkunluğunu arttırmak için kullanılan bir araç olarak görülür. Âşık, daha ezel meclisinde aşk kadehi ile sarhoş olmuştur. Âşığın şarapla tanışması, dünyanın yaratılmasından bile evveldir. Kays'ın aşkı Leylâ'dan kaynaklanmaz. O, ezel meclisinin aşk kadehi ile mest olmuştur. Mecnûn olmasının sebebi Leylâ değil, o meclistir. Bezm-i elest ruhların Allah ile görüşüp aşka düştükleri ve bela deyip karar verdikleri en eski meclistir. İlahî aşka gönül veren âşıklar, mecazi sevgililerin değil, orada görüştükleri dildârın mecnunudur. Âşık, sevgilisine elest meclisinde âşık olmuştur ve aşkı o zamandan beri devam etmektedir.

Ezel bezmindeki câm-ı mahabbet mestisin Yahyâ
Belâ-keş Kays'a Mecnûn olmaga Leylâ mıdur bâ'is
(G.33/5)

Âşıklara gerekli olan elest bezminin şarabıdır. Mecazi şarap onları mest etmez. Onlar daha elest meclisinde aşka tutulmuşlar, hakikat şarabını içmişler, mecazi şaraba rağbet etmemişlerdir.

Bâde-i hum-ı mecâzî bize te'sîr itmez
Eski mey-hârelerüz köhne şarâb olsa bize
(G.307/3)

Âlemde insanoğlu yaratılmadan önce elest meclisinin şarabı, âşıkları sarhoş etmiştir. Ruhlar daha elest meclisinde aşkı tanımışlardır. Bu yüzden aşkın varlığı insanoğlunun yaratılışından bile daha eski bir tarihe dayanır.

Neşvedâr itmişdi Yahyâ'yı mey-i bezm-i elest
Dahı peydâ olmadın 'âlemde âdem neşvesi
(G.404/5)

Hakikat şarabının şarhoşluğu daimîdir. Onun için dinî bir yasak da yoktur. Şair şarabın yasak olmadığı bir âlem hayal eder. Öyle bir küpten şarap içmek ister ki asla ayılmak istemez. Yasağı olmayan bu şarap hakikat şarabıdır.

Bâdeyi bir humdan içsek kim ferâgı olmasa
Bir şarâbuñ mesti olsak kim yasagı olmasa
(G.320/1)

Tedennî vü naks irmeye ol dine
Hum-ı nîlgûn çok tola boşala
(S.27)

Aşk şarabı içen Allah'a olan sevgisinden dolayı ona isyan etmez ve ikiyüzlülükten uzak durur. Hata yapmamaya çalışır. Bunun en güzel örneği sahabelerden "Suheyb'dir." Peygamber onun hakkında; "Suheyb ne güzel kuldur, Allah'tan korkmasa bile isyan etmez, suç işlemezdi." diye buyurmuştur. Aşk öyle bir sahbadır ki Suheyb o sahbayla daima sarhoştur. O kadar değerlidir ki içmemek ayıp olur. Böylece şair, aşkın kıymetini de vurgulamış olur. Aşka mahzar olmayan gönüller ayıb etmiş ve onun güzelliğini tadamamışlardır.

Ne sahbâ ki mest-i müdâmı Suheyb
Ne mey kim anı içmemek ola 'ayb
(S.10)

Âşıklar bezmi elestte Allah ile görüşüp, ona âşık olmuşlardır. O şarabın mestliği, âşığın gerçek sevgiliden başka bir şeyi görmesine izin vermez. Gayrdan uzaklaşan âşık, neşelenmiş olur. Çünkü o badenin içine "esrâr-ı Hak" katılmıştır. Bunu anlayan Hakk'ı bilir. Hakk'ı bilen de mest olur. Aşk şarabının mestliği Allah'ı bilmeye dayandırılır.

Gel ey neşve-bahş-ı şarâb-ı elest
Belâ gûşesi içre efkâr mest

(S.1)

Konulmuş o sahbâya esrâr-ı Hak
Nice mest olmaya hûşyâr-ı Hak

(S.11)

Allah'ın zatı, aşk şarabında Tur Dağı'ndakine benzer bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle aşk kadehi, içindeki abıhayatla bir aynaya benzemektedir.

Ne âyînedür bak o mâ'ü'l-hayât
Tecellî ide anda hurşîd-i zât

(S.23)

Bedîdâr olan humda sahbâ mıdur
Yâ Tûr üzre nûr-ı tecellâ mıdur

(S.25)

Şarabı, boş bir şey olarak değerlendiren yolunu şaşırmıştır. Sıbgatullah, "Allah'ın boyası, Allahın dini"[1] demektir. Kuran-ı Kerimde Allah'ın yaratıcı kuvvetinin kaynağı olarak geçer. Allah'a ulaşmak isteyenler şarabın yolunu tutmalıdırlar.

Tehî anlayan anı gümrâhdur
O hum menba'-ı sıbgatu'llâhdur

(S.29)

---

[1] Mehmet Yılmaz, (1992): "Sıbgata'llah" maddesi, *Edebiyatımızda İslâmîKaynaklı Sözler-Ansiklopedik Sözlük*, Enderun Kitabevi, Yayın no: 35, İstanbul: s.144

Allah'ın rızasını isteyen de o şaraptan içmelidir. Onun aslı Allah rızasının tohumudur.

Anuñ aslıdur habb-ı hubb-ı Hudâ
Ki andan zuhûr itdi tâk-i rızâ

(S.21)

O, öyle bir şaraptır ki peygamber bile onun hakikiliğini kabul eder.

Ne humdur o hum ya ne müldür o mül
Ola mühr-dâr ana hatm-ı rüsul

(S.28)

Felekler bile onun köpüğünden daha küçüktür.

Habâbında pinhân anuñ nüh kıbâb
Zehî bârgâh-ı refî'ü'l –cenâb

(S.16)

Aşk şarabı, abıhayattan üstündür. Aşk şarabı ebedi hayatın kaynağıdır. İnsanı ebedileştirir. Abıhayat ise sadece dünya hayatını uzatır.

Kanı sâkiyâ ol güvârende âb
Ki âb-ı hayât eyler andan hicâb

(S.63)

O cam, sultanlara layıktır. Cem onun efgendesi, İskender onun bendesidir. İki büyük hükümdar da o şarabın düşkünü olmuşlardır.

Cem ol bâde-i nâbuñ efgendesi
Sikender o mey-hânenüñ bendesi

(S.13)

Onda Allah'ın feyzi aşikâr olmuş, buharından bahar bulutu hasıl olmuştur.

O humdan olup feyz-i Hak âşikâr
Buhârı olur anuñ ebr-i bahâr

(S.30)

Şarap öyle bir feyzdir ki tabibsiz ve ilaçsız kuru fidanları yeşertir. Aşka düşmüş gönüllerde derman için ilaç ve doktora gerek yoktur. Şarap, etkisiyle kuru fidanlara yani aşksız gönüllere feyz verir. Onları aydınlatır. Kuruluktan kurtarır.

Zehî feyz kim bî-tabîb ü 'ilâc
Ola ratb her nahl-i yâbis–mizâc

(S.32)

Şarap, ebedi hayata talip olan mürdeye hayat verir. Dağınık olan gönülleri pejmürdelikten kurtarır.

Getür kim göñül bâgı pejmürdedür
Hayât-ı ebed tâlibi mürdedür

(S.64)

Kirlilikleri pak eder, kesrete düşmüş âşıkları doğru yola çeker, sarı solgun yüzleri aydınlatıp, neşelendirir.

Ki levs-i hevâdan bizi ide pâk
Ruh-ı zerdimüz eyleye tâbnâk

(S.44)

Aşk şarabının humarı da yoktur. Bunun en büyük sebebi de sakisinin yar olmasıdır. Mihnet sakisi, aşk şarabını sunduğundan beri âşık, gece gündüz bu şaraba düşerek aşkın mestanesi olmuştur.

Şu meyhâne kim ola sâkîsi yâr
Anuñ virdügi meyde olmaz humâr

(S.7)

Sunaldan sâkî-i mihnet baña peymâne-i 'aşkuñ
Benüm ol rûz u şeb medhûş olan mestâne-i 'aşkuñ

(G.207/1)

Aşk cihanı yakan, can âlemini nura gark eden, aklın şüphe harmanını yok eden bir şimşek gibidir. Bunun temelinde aşkın, âşığın gönlünden masivayı, gayrı ve kesreti uzaklaştırması yatar.

Kanı sâkiyâ ol dırahşende berk
Ki cân 'âlemin eyleye nûra gark

(S.61)

O berk-i cihân-sûz ola tâbdâr
Yana hırmen-i töhmet-i ihtiyâr

(S.62)

Aşk şarabının esirgemesi yoktur. Öyle bir himmettir ki hüküm göstermeye başlamadan önce hareketsizce duran bir kılıca benzer.

Kanı sâkiyâ himmet-i bî-dirîg
Niyâm-ı tegâfülde neyler o tîg

(S.67)

İlahî feyz aşk ile ortaya çıkar. O, "şarâb-ı tahûr", "feyz-i Hudâ" ve "çeşme-i deşt-i nûr"dur.

Kanı sâkiyâ ol şarâb-ı tahûr
O feyz-i Hudâ çeşme-i deşt-i nûr

(S.43)

Aşka tutulanlar onun yardımıyla bu yolda ilerleyip eğitimini tamamlar ve muradlarına ererler.

Reh-i maksad olursa sad-merhale
Anuñ cünbişiyle bir adım gele
(S.41)

Meyhanenin orucuyla bayramı yani sıkıntıyla sevinci bir aradadır.

Kapanmaz o mey-hâne hiç bir zamân
Anuñ rûze vü 'ıydı birdür hemân
(S.5)

Aşkın zorlukları âşığın sinesini meyhane kapısı gibi ikiye ayırmış, parçalamıştır.

İde erre mihnet-i 'aşk-ı saht
Der-i mey-kede gibi sînem dü laht
(S.56)

Sevgilinin aşk şarabıyla âşığın canı ve cismi mest olur. Aşkın şaraba benzerliği sarhoşluk vermesindendir. Sarhoş yerde sürünür, nara atar. Aşk şarabının sarhoşluğu böyle değildir. Ondan içen can, nale ve feryat eder; ten ise sevgili yolunda toprak olur.

Cân figân u nâle eyler ten yolında hâksâr
Bâde-i 'aşkıyla yârüñ oldı cism ü cân mest
(G.31/3)

Âşık, sevgilinin şaraba benzeyen dudağına hattın yaklaşmasını istemez. Çünkü hat, dudağa ulaşmaya engeldir. Âşık, dudağın şarap olarak düşünülmesinden hareketle hattı içki meclisinden uzak tutar. Çünkü bu mecliste kitap namülayimdir. Aşk meclisinde resmiyet ve kurallar geçersizdir.

Gelme ey hatt-ı siyeh la'liyle ben hoş-hâl iken
Nâ- mülâyimdür bilürsin meclis-i meyde kitâb
(G.21/3)

Ağız, rengi dolayısıyla şaraba benzer. Sevgilinin yüzünde bir şarap damlası gibi durur. Sevgilinin dudağının şarabı, âşıkları sarhoş edip, toprağa salmıştır. Âşıkları sarhoş edip damlalar gibi toprağa düşüren aşk şarabıdır.

La'l-i nâbuñ hâke saldı cür'aveş 'âşıkları
İtdi bir bezm ehlini bir katre mey mest-i harâb
(G.21/2)

Aşk ile hoş vakit geçiren âşık vuslatı anmaz. Âşık saf katışıksız bade ister. Bu badeye su katılmasını istemez. Bu beyitte vuslat suya benzetilmiş, vuslatı akla getirmek halis şaraba yani aşka su katılmak olarak değerlendirilmiştir. Böylece vuslat suyu aşk şarabının saflığını bozacaktır. Onun için âşık olanın aklına vuslatı getirmemesi gerekir.

'Aşk ile hoş-hâl olan şeydâya anman vuslatı
Bâde-i sâfî virüñ Yahyâ'ya katmañ aña âb
(G.19/5)

Zühd ile riya tasavvufi açıdan olumsuz mefhumlardır. Bu mefhumları yok etmek için aşka gerek vardır. Ettiği zühd ile riyanın gereksiz olduğunu görenler, sevgilinin dudağının hevesi ile şaraba meyletmişlerdir. Âşığın içkiye meyletmesinin sebebi meyin sevgilinin dudaklarına olan benzerliğidir.

Hep itdügümüz zühd ü riyâ bî-meze oldı
Düşdük heves-i la'l-i lebüñle meye cânâ
(G.13/4)

Âşığı sarhoş eden şey, üzüm şarabı değil, aşktır. Şair aşkın verdiği sarhoşluğu şaraba tercih eder. Şarap, âşığın bu sözünden alınır. Âşık, şarapla sarhoş olmamıştır. Bu

nedenle ona cefa etmek, söylediklerini boş sanmak yanlıştır. Onun cefasının da sözlerinin de şarhoşluğunun da kaynağı aşktır.

Ben mey-i ‘aşk ile mest olmagı tercîh iderin
Bu sözümden alınur gerçi ki sahbâ ter olur
(G.76/4)

Yahyâ'ya eylersin cefâ feryâdın añlarsın hevâ
Sâkî mey-i engûr ile mestâne mi sanduñ beni
(G.437/5)

Mahabbet, bir badedir. Bu badenin benzeri hiçbir meclis ve sagarda görülmemiştir. Mahabbet badesinin eşi benzeri yoktur. Kurulan meclislerin, içilen kadehlerin hiçbiri aşk badesine benzemez.

Ne meclisler kurulmışdur ne sâgarlar sürilmişdür
Mahabbet bâdesine beñzer olmaz hep görilmişdür
(G.80/1)

Âşıkları sarhoş eden, onları neşelendiren; saf, katıksız badedir. Bade saf olmazsa, âşığı sarhoş etmez. Aşkta da paklık olmazsa âşık neşelenemez. Âşıkların neşelerinin sebebi de aşktaki bu paklıktır.

Neşvemüzden bilürüz ‘aşkımuzuñ pâklıgın
Bâde sâf olmıyacak ‘âdeme hâlet mi virür
(G.107/2)

Âşık, gam meclisinin acı şarabında bile bir lezzet bulur. Fakat içki kadehinde o lezzet bile kalmamıştır.

Şarâb-ı telhi bezm-i gamda bir lezzet bulur ‘âşık
Komamışlar meger ol çâşnîyi câm-ı ‘işretde
(G.345/3)

Gönül, şarabın üzerindeki kabarcıklar gibi hevâyî yaradılışlıdır. Sevginin dudaklarına heves etmiştir. Gönlün hevayi olması somut bir varlığının olmamasından kaynaklanır. Aşka mekân olan gönül, şarap köpüğüne benzetilmiştir.

Dil ki mânend-i hâbâb oldı hevâyî meşreb
Eyledi bâde-i la'l-i leb-i cânânı heves

(G.155/4)

Gönül aşka düştüğünden beri sabrını tüketmiş ve o katıksız içkinin etkisi ile bu uğurda varını yoğunu harcamıştır. Aşka düşen gönüller bu yolda varını yoğunu harcamış, fakirleşmiştir. Aşk âşığı dünyaya ait unsurlardan kurtarmış, bu uğurda her şeyini terk eden âşık artık dünyaya dair şeyleri görmez olmuştur. Bu da aşk yolunun esaslarındandır.

Düketdi sabrını göñlüm o la'l-i nâba düşelden
Komadı varını harc eyledi şarâba düşelden

(G.283/1)

Mahabbet erbabının şarabı âşıkları kolayca sarhoş eder.

Bî-renc-i humâr-ı derd-i serdür
Erbâb-ı mahabbetüñ şarâbı

(G.388/3)

Aşk badesi ile sarhoş olmayan âşığın halinden anlayamaz. Mihnet meclisinin şarabını tatmayanın aşkı bilmesi imkânsızdır.

Bâde-i 'aşk ile medhûş olmayan bilmez beni
Bezm-i mihnetden kadeh-nûş olmayan bilmez beni

(G.446/1)

Pîr-i mugân da kendi dergâhına gidenlere hayat bahşeden şaraptan verir ve bunu yaparken de hiçbir karşılık beklemez. Bade aşk olarak değerlendirildiğinde müridler pîr-i mugândan âşıklık yolunda ilerlemeyi talep eder.

Sunar dergâhına kim varsa bir câm-ı hayât-efzâ
'Aceb devletlüdür pîr-i mugân mebzûldür hayrı
(G. 417/3)

Humlar içre bâdenüñ mestâne cûşın seyr idüp
Didüm ey pîr-i mugân yok mı bize ol bâdeden
(G.261/3)

Aşk kadehi ile sarhoş olmuş âşığın neşesi asla gitmez. Çünkü âşıkların sarhoş gönüllerinde Cem'in neşesi vardır. Cem zevk ve eğlence sembolüdür.

Mest-i câm-ı 'aşkdur gitmez dem-â-dem neşvesi
Vardur mestâne göñlümde benüm Cem neşvesi
(G.404/1)

Aşk yolunda ölmek isteyenler için, aşk şarabını içip kenara çekilmek kâfidir.

Dostum yolunda ölmek ihtiyâr itdüm diyen
Câm-ı 'aşkuñ nûş idüp bî-ihtiyâr olsun hele
(G.315/5)

Mest-i 'aşk olduñsa Yahyâveş açılma kimseye
Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânuñ tuymasun
(G.257/5)

Sarhoşların hepsi zebun ve pây-mâl iken, aşk sarhoşlarının her biri erkek aslan gibidir. Aşkın verdiği sarhoşluk şarabınkine benzemez. Aşk sarhoşlarının gücü hiçbir şeyle kıyaslanamaz.

Kanda bir medhûş-ı mey görsek zebûn û pây-mâl
Mest-i 'aşkuñ her biri bakılsa şîr-i ner gibi
(G.406/3)

Çevgân:

Aşkın çevgana benzerliği dünyanın yaratılışıyla alakalıdır. Âlem topu aşk çevganı vurularak dönmeye başlamıştır. Âlem yaratılmadan önce sevgilinin çevgana benzeyen saçları, âşığın başını döndürmüş, onu sarhoş etmiştir.

Gûy-ı gerdûna dahı urulmadan çevgân-ı 'aşk
Dil ham-ı gîsûñ ile olmuşdı ser-gerdân-ı 'aşk
(G.177/1)

Dâm:

Aşk bir tuzaktır. Âşık bu tuzağa yakalanmaktan çekinir. Sevgilinin benleri daneye benzetilmiştir. Bu benler, gönlü kendine çekmiştir. Bu çekiciliğe kapılan âşık, korkmasına rağmen dane hevesine kapılarak, tıpkı bir kuş gibi tuzağa düşer.

'Aşk dâmına tutılmakdan iderken ihtirâz
Dâne-i hâlin görince dâra düşdi göñlimüz
(G.153/3)

Dâye:

Aşk, dadıya teşbih edilmiştir. Canın çocuğa benzetilmesinden hareketle, aşk dadısı can çocuğunu emzirerek, beslemiş yani güçlendirmiştir. Can, aşk dayesinin verdiği sütle aşk çölünde nice aslanları zebun etmiştir. Canı güçlendirip, zorluklarla başa çıkmasını sağlayan aşktır.

Hezâr şîri bu deştüñ zebûn-ı pençesidür
Ne şîr verdi ʻaceb tıfl-ı câna dâye-i ʻaşk
(G.182/2)

Ders:

Aşk, içinde zor konular bulunduran bir derstir. Bu dersin zorluklarıyla başa çıkmak güçtür. Söze gelmez. Bilenler söylemez söyleyenler de bilmez.

Ders-i ʻaşkuñ müşkilin Yahyâ nice hall eylesün
Söyleyenler kendisin bilmez bilenler söylemez
(G.135/5)

Derd:

Baştan sona bela olması, dermanının bulunmaması, âşığı dara düşürmesi, sıkıntı çektirmesinden dolayı aşk, dert olarak tasavvur edilir. Ama onu çekmek de güzeldir. Şair aşktan kurtulmaktansa ölmeyi tercih eder. Aşk derdine derman bulan âşık yoktur. Âşıkları öldüren aşktan uzaklaşmaktır. Onlar, aşk derdiyle hemhal olmaktan zaten memnundur.

ʻAşkdan kurtulmadan Yahyâ ölüm yegdür baña
Kangı ʻâşıkdur ki derd-i ʻaşka dermân eyledi
(G.396/5)

Gönlün aşktan şikâyet etmeye gücü yoktur. O, aşk derdinin bir "belâ-keş nâ-tüvânı"dır. Belalar, onu güçten, takatten düşürmüştür. Ne bu halden kurtulmaya ne de şikâyet etmeye gücü vardır.

Dil-rübâlardan şikâyet itmege kâdir midür
Derd-i ʻaşkuñ bir belâ-keş nâ-tüvânıdur göñül
(G.223/3)

Aşk derdini şerh edecek olan şairin kendisidir. Şairin aşk fenninde öğrenmediği hiçbir şey kalmamıştır. İlimle uğraşanlar nasıl ki alanlarında çalışa çalışa uzmanlaşırlarsa şair de aşka tutula tutula bu fennin üstadı olmuştur. Alanında uzmanlaşmış ve aşk derdini şerh etmeye başlamıştır.

Şerh iderse derd-i ʻaşkı yine Yahyâ şerh ider
Bir mahall kalmış mıdur zîrâ bu fende görmedük
(G.201/5)

Aşkın sonsuz derdi bir gün âşığı da tamam eder. Âşığın kemale ermesi o nihayetsiz dert sayesinde olur. Âşıkların eksikleri aşk sayesinde tamamlanacak ve eksiği tamamlanan âşık maşuka kavuşacaktır.

Hemân o şâhdan eksükligüñ dile Yahyâ
Tamâm ider seni de derd-i bî-nihâye-i ʻaşk
(G.182/5)

Şair gönlünün derdini anlatacak bir dert arkadaşı bulamamaktan şikâyetçidir. Halinden ancak Kays anlar; ama o Kays'ın zamanına da yetişememiştir.

Kays çekmiş derd-i ʻaşkı aña da irişmedüm
Kime takrîr ideyin hâl-i dili hem-derd yok
(G.181/2)

Aşk derdinin bir damlasının vermiş olduğu neşeyi saf içkide bulmak mümkün değildir. Hiçbir şarap aşk şarabının tortusunun bile verdiği neşeyi veremez.

O neşve kim baña dürdî-i derd-i ʻaşk virür
Şarâb-ı sâfî mey-i hoş-güvârdan gelmez
(G.144/4)

Aşk derdinin hastasına hiçbir ilaç kâr etmez. Âşık derman ümit ettikçe derdi artar. Tabip olarak gördüğü sevgilinin de boşuna ilaç arz etmesine gerek yoktur.

Söyleñ tabîbe yok yire 'arz-ı 'ilâc ider
Bîmâr-ı derd-i 'aşk kabûl eylemez ilâc
(G.36/2)

Gönülde ve canda âşığın çok sayıda verimli bağları vardır. Bu bağların meyvesi derttir. Bu sebepten âşığın elde ettiği dertlerin sonu yok gibidir.

Pâyân mı var mîve-i derdüñ dil ü cânda
Vaktüm kati hoş hâsılı çok bâglarum var
(G.116/2)

Deşt (Vâdî):

Aşk kerem vadisidir. Mecnun bu uğurdaki terki ile bu vadinin hatemidir. Burada Mecnun'un âşıklar arasındaki seçkinligi de söylenmek istenmiştir. Hatem Arap kabileleri arasında tanınmış "Tayyi" kabilesine mensup cömertliğiyle meşhur olan "İbnü Abd-illâh Bin Sa'd" ın lakabıdır. Âşık fedakârlığı ve her şeyi terk etmesi ile aşk çölünün hatemi gibidir.

Deşt-i 'aşkuñ hâtemiyken Kays mihmân olmadı
Bilmedi Leylâ ki ol vâdî Kerem vâdîsidür
(G.112/2)

Dürr (Gevher):

Mahabbetin inciye teşbihi, âşığın büyük bir deryaya benzeyen hüzünlü gönlünden çıkarılmış olmasıdır. Halis incinin kaynağı burasıdır. Bu inciyi bulabilmek için, içinde aşk incisi bulunan derya gibi bir gönül gereklidir. "Gevher-i maksûd"a ancak bu yolla erişilir. Vuslatı maksat edinenler "deryâ-dil" olmalıdır. Her denizden inci çıkartılamayacağı gibi aşkın da her gönülde hasıl olması mümkün değildir.

Bir bahr imiş ey 'âşık-ı şeydâ dil-i zâruñ
Anda bulınurmuş dür-i nâ-yâb-ı mahabbet
(G.30/3)

Gevher-i maksûdı deryâ-dil olanlardur bulan
Degme bir bahr içre bulunmaz dür-i nâ-yâb-ı 'aşk
(G.175/3)

Aşkın paha biçilemez, çok değerli incisini bulmak mümkün değildir. Çünkü o incinin kaynağı âşığın gönlüdür. Uzun zamandan beri görünmemesinin sebebi de budur. Çünkü gönlün maddi bir varlığı yoktur.

Dürr-i girân-bahâ-yı mahabbet bulınmamış
Çokdan görinmez ol dil-i Yahyâ'ya konmasun
(G.259/6)

Efsûn:

Aşk, büyü gibidir. Aşk efsunuyla âşığın gönlü bağlanmış ve şikâyet etmeye takati kalmamıştır. Aşkın büyüsüne tutulan âşığın şekvaya hali kalmamış, aşk büyüsünün tesiriyle sakinleşip, suskunlaşmıştır.

Baglandı dilüm kalmadı şekvâya mecâlüm
Gör neyledi Yahyâ beni efsûn-ı mahabbet
(G.32/5)

Fen:

Aşk bir fendir. Bu fenden anlayanlar onu bilmemekle övünür. Aşk fenninde bilmemek, bilmekten daha değerlidir. Aşk insanın ruhuyla alakalıdır. İnsan ruhu da sırlarla doludur. İnsan ruhunu anlamak da zordur. Ondan anladığını söylemek divaneliktir. Bir anlamda da âşık zaten divanedir.

Bilenler fenn-i ‘aşkı bilmemekle fahr ider Yahyâ
‘Aceb dîvânedür zu‘mınca ol kim zü-fünûn oldı
(G.392/5)

Aşk fennini bilene Mecnûn ile Ferhâd'dan bahsetmek yanlıştır. Âşıklar onlarla kıyaslanmamalıdır.

Añmâ Mecnûn ile Ferhâd'ı bu fenni bilene
Gel kıyâs itme bizi bir iki bî-karârla
(G.376/3)

Şair ömrünü aşk fenninin yolunda tüketmiştir. Bu fenni tüm yönleriyle öğrenip aşk ilminin şeyhi olmuştur. Onun yanında Mecnûn bile âdeta her şeyden habersiz bir mektep çocuğudur.

Düketdüm yaşumı derdüñle şeyh-i fenn-i ‘aşk oldum
Yanumda Kays-ı şeydâ bî-haber bir tıfl-ı ebceddür
(G.119/4)

Gam:

Aşk gamının insanı erdirdiği haletin anlatılması mümkün değildir. Bu sebepten âşık başında dünya gamı da toplansa aşk gamını arar. Çünkü âşığın gönlü, bela bezminde sözde dostlarla eğlenmek istemez.

Takrîr idemem hâl-i dil-i zârumı Yahyâ
Bir hâlete vardum gam-ı ‘aşk ile dinilmez
(G.151/5)

Gam-ı ‘aşkuñ arar dünya gamı başında cem‘ olsa
Belâ bezminde göñlüm degme yârân ile eglenmez
(G.148/2)

Aşk gamı ile âşık zayıflıktan ince bir kıla dönmüştür. Sevgilinin ayrılık ateşine dayanamayan âşık iki kat olmuş, beli bükülmüştür.

Gam-ı 'aşkuñla döndüm za 'fdan bir mûy-ı bârîke
Firâkuñ âteşine döymeyüp oldum dü-tâ cânâ
(G.11/4)

Sevgilinin ayrılığında çekilen sıkıntılar âşıklara kanlı gözyaşı döktürür. Âşığın hayaline, kavuşma anında geçirdiği anlar gelir. Âşık, ayrılık zamanı gözyaşı döker ve gönlü gam ile doludur.

Baña kan agladur hicrân deminde çekdügüm gamlar
Gelür bir bir hayâle rûz-ı vasluñda geçen demler
(G.115/1)

Gayret:

Aşk öyle bir gayrettir ki âşıkları sağa sola baktırmaz. Âşığın gözü sevgiliden başkasını görmez.

Hûblar yolda selâmuña tururmış tutalum
Bakmaga saga sola kor mı seni gayret-i 'aşk
(G.176/3)

Gencîne:

Aşk, tükenmez bir hazine gibidir. Çünkü bünyesinde bir çok derdi barındırır. Aşk hazinesinin yeri de gönül viranesidir. Bilindiği gibi hazineler viranelerde bulunur.

Şevk bir meydür neşât-efzâ benüm mestânesi
'Aşk bir gencînedür göñlüm anuñ vîrânesi
(G.438/1)

Gevher:

Sine, bir virane; gönül de bu viranede gizli bir hazinedir. Bilindiği gibi hazineler viranelerde bulunur. Ayrıca gönül de içinde aşk cevheri bulunduran bir maden ocağına benzer. Aşkın cevher olması gönül ocağından çıkarılmasıyla alakalıdır. Aşk cevheri, gönül ocağından çıkarılır. Bu cevhere ulaşmak isteyen âşığın âdeta bir ocak gibi yanan gönlüne bakmalıdır.

Sîne bir vîrânedür genc-i nihânîdür göñül
Gevher-i 'aşk isteyen bilsün ki kânîdür göñül
(G.223/1)

Girdâb:

Aşkın girdaba teşbihi, kendisine tutulanı yok etmesiyle alakalıdır. Aşk girdabı bütün gemileri yok etmiştir. Hiçbir gemi bu girdaptan kurtulamamıştır. Devr meclisine girenler kurtuluş ümit etmezler. Tasavvufun yaratılış nazariyesine göre bir varlık türlü aşamalardan geçerek insan olarak vücut bulur ve eğer insan olarak dünyaya gelirse, insan olarak kat ettiği mertebeleri fenafillah sayesinde geri yürür ve tekrar Allah'a ulaşır. Bu sebebten "meclis-i devr"e girenler yaratıcıya geri dönerler.

Meclis-i devre girenler itmez ümmîd-i halâs
Kangı keştîdür ki nâ-bûd itmedi gird-âb-ı 'aşk
(G.175/4)

Gül:

Aşkın güle ve gül bahçesine teşbihi, hazandan etkilenmemesi dolayısıyladır. Aşk bağında bülbüllerin ağlamalarına ve feryatlarına alışmış olan âşıkları sonbaharın getireceği bela ve kötülükler etkilemez.

Âsîb-i hazân bilmez ‘aşkuñ gül ü gülzârı
Bülbülleri bu bâguñ her demde ider zârı
(G.413/1)

Gülzâr:

Aşk, âşıkların gönlünün ırmak olup, sevgiliye doğru aktığı bir bahçe olarak düşünülmüştür. Âşıkların gönülleri aşk bahçesinde aynen bir ırmak gibi sevgiliye doğru akmıştır. Aşk bahçesi, sevgili ırmağıyla sulanmaktadır. Bundan nasiplenmeye çalışan âşıklar, sevgilinin yüzünün güzelliğine gece gündüz feryatlar kılarak oradan ayrılmazlar. Aşk bahçesinin bülbülleri sevgilinin güzelliğinin neşesiyle gece gündüz feryat ederler. Aşk bir âlemdir. Bu âlem, gül bahçesi gibi düşünülürse âşık, bu âlemin yazını da kışını da bir bilir. Kederini ve sevincini bir tutar.

Bunca göñülleri kim kendüye yâr akıtdı
Bâg-ı mahabbet içre bir cûybâr akıtdı
(G.389/1)

Cemâlüñ şevkine şâm u seher feryâdlar kılsun
Ayırma bülbül-i şûrîdeñi gülzâr-ı ‘aşkuñdan
(G.300/4)

Gülşen-i ‘âlem-i ‘aşkuñ benim ol bülbüli kim
‘Âlemüñ bir bilürim kışını da yazını da
(G.365/4)

Dâ’imâ Yahya mahabbet gülşenin pür-nem iden
Hâk-râh-ı âsitân-ı hâce-i ‘âlem gibi
(G.420/7)

Güneş:

Zerrelerin güneş ışığında ortaya çıkması gibi âşığı da ortaya çıkaran aşk güneşidir. Nasıl ki zerreler güneş vurduğu zaman ortaya çıkabiliyorsa, âşığın varlığının ortaya çıkması için aşk güneşi gereklidir. Âşık âlemde aşk güneşine bakan yüzü kadar kendini gösterebilir. Onun ışığından faydalanamayan karanlıkta kalır. Onun ışığına mahzar olan zerre duramaz, coşar. Aşkın dünyayı yakan güneşi, yeryüzüne parlaklığını salınca, bu parlaklığa hiçbir zerre dayanamaz ve coşar. Aşk güneş gibi yakıcıdır ve tesir ettiği vücudu coşturur. Vücudun mahvedilmesiyle aşka bir zarar gelmez. Gönül fanidir; fakat gönüldeki aşk sonsuzdur.

Virelüm kendümüze mihr-i mahabbetle vücûd
Zerreler gibi bu gün biz dahı peydâ olalum
(G.243/3)

Var mı Yahyâ zerrede ol tâb kim ârâm ide
'Âleme pertev salınca mihr-i 'âlem-tâb-ı 'aşk
(G.175/5)

Mihrüñe mahv-ı vücûd itmekle irişmez zevâl
Dilde bâkîdür mahabbet gerçi fânîdür göñül
(G.223/2)

Hâne:

Âşığın çektiği sıkıntılar taş olarak düşünülmüş, bu taşlarla onun sinesi dayanıklı hale gelmiştir. Aşk hanesi gam taşıyla sağlamlaşmıştır. Bu kadar sağlam bir yere gözyaşı selinin zarar vermesi imkânsızdır.

Zarar virmez aña seyl-i sirişk-i 'âşık-ı şeydâ
Esâsı seng-i gamla muhkem olmuş hâne-i 'aşkuñ
(G.207/3)

Harem:

Aşkın hareme teşbihi ona ulaşmak isteyenlerin birtakım özellikler taşımalarındandır. Şair, aşk haremine korkusuzca girer. Çünkü o erbabı dildir. Gönül erbaplarının aşk haremine korkusuzca girilmesine şaşılmaz. Mahabbet kapısı onlara her daim açıktır. Bu yüzden Mecnûn' un da yalın ayak dolaşması tuhaf değildir. Aşk haremine dünyaya ait nesnelerle girilmeyeceği için o da yalın ayak dolaşmaktadır. Çünkü aşk haremine girmek isteyenlerin dünya kaydından kurtulması gerekir.

Yahyâ harem-i 'aşka girerse nola bî-bâk
Meftûhdur erbâb-ı dile bâb-ı mahabbet
(G.30/5)

Pâ-bürehne harekât itse 'aceb mi Yahyâ
Dâ'imâ çün harem-i 'aşka pûyân idi Kays
(G.156/5)

Hevâ:

Âşığın gönlünün sabırsız ve kararsız olma sebebi aşktır. Âşık olan gönle avarelikte karar kılmak nasip olmuştur. Aşk havası, âşığın gönlünü avare edip onu sabırsız ve kararsız yapmıştır.

Düşelden dil hevâ-yı 'aşka bî-sabr u şekîb oldı
Hele âvarelikde ber-karâr olmak nasîb oldı
(G.393/1)

Hevâ Allah dışında diğer varlıklara karşı duyulan istektir. Tasavvufi olarak ele alındığında da kötü bir unsurdur. Kişiyi amacından uzaklaştırır ve vuslata engel olur. Âşığın vücudu, şarabın üzerindeki kabarcıklara benzer. Bu benzerlikte aşkın şarap olarak düşünülmesi esastır. Vücut, o kabarcıklar gibi mahvolunca hevâdan kurtularak maşuka erecektir. Böylece vuslat gerçekleşecektir.

Nedîm-i pâk-meşreb bul hevâ-yı ‘aşk ile pür ol
Vücûduñ mahv olınca meyden ayrılma habâ-âsâ
(G.7/4)

Aşk insan olmanın şartlarındandır. Aşk havası, şevk nuru ve gözyaşı olmayan âdem âdem değildir. Bu beyitte insan vücudunun dört önemli unsuru ele alınmıştır: Su, hava, toprak, ateş. Gerçek insan olabilmek için insan vücudunda bulunması gereken hava, aşk; ateş, şevk; su da gözyaşı ile eşleştirilmiştir. Şaire göre aşk havası gerçek insan olmanın özelliklerindendir. Mükemmel bir insanda bu özelliklerin bulunması gerekir.

Hevâ-yı ‘aşk u nâr-ı şevk u âb-ı çeşmüñ olmasa
Kim âdem dir senüñ gibi ayak topragına Yahyâ
(G.6/5)

Heybet:

Aşk, bir heybettir. Aşkın heybeti âşıkların ağzını mühürlemiş ve ağzı mühürlenen âşık sessizleşmiştir. Yâr, bu hali anlamış ve âşığın sevgiliye kendini anlatmasına gerek kalmamıştır.

Heybet-i ‘aşk urdı Yahyâ agzıña mühr-i sükût
Yâr bildi hâliñi takrîre hâcet kalmadı
(G.398/5)

Hızr u İlyâs:

Hızır ve İlyas’ın insanları koruyup kollamaları ve imdadına yetişmeleri gibi aşk da âşığın toprak olmuş vücudunu ve gözyaşlarını kollarken Hızır ile İlyas’a benzer. Hızır ve İlyas’ın dolaştığı yerlerin her daim “ter ü taze” olması gibi aşka tutulan gönüller de daima canlı ve diridir.

Sirişkümle ten-i hâküme 'aşkuñda zarar gelmez
Mahabbet Hızr u İlyâs'ı ki dâ'im bahr u ber gözler
(G.121/5)

Himmet:

Âşıkları muradlarına ulaştırdığı için aşk, himmet olarak tasavvur edilmiştir. Aşkın yardımıyla âşıklar muradlarına ermiştir. Aşk devletinin devamını sağlayan da bu himmettir.

Ber-murâd olmamak olmaz olıcak himmet-i 'aşk
Ber-devâm ola hemân himmet idüñ devlet-i 'aşk
(G.176/1)

Aşk şarabının esirgemesi yoktur. Öyle bir himmettir ki hüküm göstermeye başlamadan önce kınında duran bir kılıca benzer.

Kanı sâkiyâ himmet-i bî-dirîg
Niyâm-ı tegâfülde neyler o tîg
(S.67)

Hümâ:

Aşk, üstünlüğü bakımından hümaya benzer. Âşıkların başında Kays'ın başındaki gibi dertler değil, aşk hüması yuva yapmalıdır. Hüma, divan şiirinde sevgiliyi andırır. Sevgili hangi âşığına iltifat ederse âşık, devlete ermiş olur. Başına aşk hümasının yuva yaptığı âşıklar mutluluğa erecektir.

Hümâ-yı 'aşk besdür âşiyân-sâz-ı ser-i Yahyâ
Ne lâzım kendüsine Kaysâsâ derd-i ser virmek
(G.205/5)

Hüsrev:

Aşkın Hüsrev olarak ele alınması gücüyle alakalıdır. Aşk Hüsrev'i, kadim mülkü olması dolayısıyla gönül üzerinde hüküm sürer ve ah dumanıyla gönüldeki tüm yabancı unsurları ortadan kaldırır.

Zıll-ı re'fetdür duhân-ı âh-ı dil 'âşıklara
Hüsrev-i 'âşkuñ kadîmî dûdmânıdur göñül
(G.223/4)

Aşk sultanı, âşığın gönlündeki yaralara kabul mühürü vurmuştur. Böylece sultan (sevgili), âşığın aşktaki samimiyetini onaylamıştır. Gönüldeki yaralar, sıradan yaralar değil, aşk sultanının kabul mühürüyle oluşturulmuştur. Âşık, sevgiliye gönlünü kabâle olarak sunmuş sevgili de bu kabâleyi onaylamış ve onun gönlünü mühürlemiştir. O zamandan beri âşığın sinesinde yaralar oluşmuştur.

Göñülde dâg-ı sîne sanmañuz ki hüsrev-i 'aşk
Kabûl hâtemini urmuş durur kabâlemüze
(G.382/4)

İksîr:

Aşk, derdinin çokluğundan dolayı cevherle yüklü bir hazineye benzetilmiştir. Bu hazine var olduğu günden beri iksire hacet kalmamıştır. Çünkü nasıl iksir varlıklar üzerinde değişiklik yaparsa aşk da âşık üzerinde tesir ederek onda değişiklikler yapar.

Derd-i 'aşkuñ bir dükenmez genc imiş ey şâh-ı hüsn
Aña vâsıl olalı iksîre hâcet kalmadı
(G.398/3)

Kânûn:

Kulağına mahabbet kanunu çalınan âşığın dünyanın gam ve kederiyle uğraşması mümkün degildir. O, aşk sayesinde gamdan müteessir olmaz. Diğer bir manayla da aşkın belli kuralları vardır. Bunlardan biri de dünya gamının sebep olabileceği olumsuzluklardan uzak durmaktır.

'Âşık gam-ı dehr ile keselnâk olur mı
Çalınmadı mı gûşına kânûn-ı mahabbet
(G.32/2)

Mahabbet ocağı yanan bir gönlün vaizin sert sözlerinden etkilenmesi mümkün değildir. Aşk yanan bir ocağa benzer. Bu benzetmede esas olan, aşkın yakıcılığıdır. Aşk ocağının yandığı bir gönülde sert söze, soğukluğa yer yoktur.

Vâ'iz ola mı serd sözüñden müte'essir
Bir dilde ki sûzân ola kânûn-ı mahabbet
(G.32/3)

Kâr:

Ferhâd sanatıyla kendini sonsuza kadar andırmayı başarmıştır. O, gücünü aşktan almıştır. O, aşk sanatının onmadık bir ırgatıdır. Uğruna emek harcanması, âşığı meşgul edip uğraştırdığı için aşk bir sanattır. Âşık, aşk sanatında çalışa çalışa kendini sonsuza kadar andırmayı başarmıştır. Bunun en güzel örneği de Ferhat'tır. Onu meşhur eden aşk işinde yaptığı ırgatlıktır.

San'atıyla haşre dek añdırdı kendin Kûh-ken
Kâr-ı 'aşkuñ işte bir oñmaduk ırgadı budur
(G.111/3)

Kayd (Bend):

Aşka düşen kişi sevgilinin kulu kölesi olur. Aşk bir bağdır ve aşk derdinin bağı âşıkların ayaklarına takılmıştır. Âşık olan bu yolda başına gelecek olan eziyetlerden kaçmaz. Canını sevgiliye feda eder ve aşk mihnetinin bağını ayağından çıkarmaz.

Çıkarma pây-ı dilden kayd-ı bend-i mihnet-i 'aşkuñ
Kul olduk cân ile ol şâha çün bî-dâddan kaçma
(G.334/3)

Sevgilinin mis kokulu kaküllerine gönül kaptıranların aşktan kurtulması mümkün değildir.

Pây-ı bend-i 'aşkdan bir dahı olur mu halâs
Kâkül-i pür-pîç-i müşkîn-târa düşdi göñlimüz
(G.153/4)

Mecnun Leyla'nın aşkıyla tam ayağından bağlanmak üzereyken kaçmış ve hane kaydından kurtulmuştur. Mecnûn'un çöllere düşmesi evlilikten kaçmasıyla açıklanmış.

Giriftâr olayazdı pây-bend-i 'akd-ı Leylâ'ya
Kaçup sahrâlara kurtuldı Mecnûn hâne kaydından
(G.291/2)

Kitâb:

Pervane, mum alevinde kendisini yakıp aşk kitabını okumakla bu fende meşhur olmuştur.

Yakub şem'in kitâb-ı 'aşk okur bir suhte var mı
Dilâ bî-vech meşhûr olmadı ol fenle pervâne
(G.319/3)

Kullâb:

Mahabbet bir kullâbdır. Âşıkları yâre ulaştırmada onlara yardımcı olur. O olmasa âşık "kûy-ı yâr"e varamaz. Eğer kullâb, çekmese kederden iyice zayıflamış olan âşığın sevgilinin yanına gitmeye gücü yetmez.

Kûyuña kim varabilür togrılup
Çekmese kullâb-ı mahabbet eger
(G.46/2)

Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarının ucu kullâba benzetilmiş, sevgili bu kullâbla aşk erbaplarının gönüllerini kendine çekerek onları toplamayı başarmıştır.

Ey zülf-i ham-ender-hamı kullâb-ı mahabbet
Hep saña çekildi dil-i erbâb-ı mahabbet
(G.30/1)

Kuvvet:

Aşk, öyle bir kuvvettir ki sevgilinin âşık üzerinde kâr etmesi için güç sarf etmesine hacet bırakmaz. Aşkın cazibesi bunun için yeterlidir. Sevgili, âşığa ok atarak boşuna pazusuna zahmet vermemelidir. Aşkın cazibesinin kuvveti bunun için yeterlidir.

Kuvvet-i câzibe-i 'aşk ider kârı hemân
Yâr tîr atmada bâzûsına zahmet mi virür
(G.107/3)

Ma'cûn:

Aşk, macun olarak ele alınması keyif ve neşe verici olmasındandır. Mahabbet macunu, hükmünü verince âşık gülmeye başlar. Âşık sevgili yolunda çektiği sıkıntılara alışmış, bu yoldaki sıkıntıları her biri ona bir macun gibi görünmüş ve âşık sevgilinin tiryakisi olmuştur.

Hayretde görüp 'âşıkı gülmez dimeñüz kim
Elbette virür hükmini ma'cûn-ı mahabbet
(G.32/4)

Mâye:

Aşkın maya olarak düşünülmesi şarap ve gönül ile ilgilidir. Şarabın dünyada ün kazanması ve sarhoş etmesinin sebebi aşk ile mayalanmasındandır. Böyle olmasa zaten acı olan şaraba kimsenin itibar etmesi mümkün değildir.

Olmasa eger mâye-i 'aşkuñ humda
Dünyâya salur mıydı bu şûrı sahbâ
(G.1/4)

Aşk mayasıyla mayalanan gönül kazandığı aydınlık ve hararetle güneşin revacını ortadan kaldırmıştır. Hamurun kabarması için sıcaklığa ihtitaç vardır; fakat aşk mayası gönle konulduğundan beri, gönül öyle hararetlenmiştir ki bu hararetten güneşin sıcaklığına bile gerek kalmamıştır.

Revâc komadı bâzâr-ı germ-i hurşîde
Derûn-ı dilde ki kondı hamîr-i mâye-i 'aşk
(G.182/3)

Çün ola meyle pür kadeh bil anı mâye-i ferâh
Nûş ide gör hemîşe Yahyâ bu imiş salâh-ı 'aşk
(G.179/5)

Mihnet:

Aşk, temelinde acı çekmek olduğundan, mihnet olarak düşünülmüştür. Âşık için acı çekmek bile büyük bir sefadır. Âlemin gamsız olmasını isteyen âşık, aşk mihnetini çekmeye gönüllüdür. Bir başka manayla da âşık, aşk yolunda tek olmak ister.

Mihnet-i 'aşkuñ safâsın ben ideydim yalıñuz
Halk-ı 'âlem dâ'imâ bî-gam olaydı kâşki
(G.421/4)

Mürg:

Aşk, mesafeleri hızlı ve çabuk kat ettiği için kuş olarak düşünülmüştür. Sevgiliye giden yol uzun ve tehlikelidir. Herkesin bu yolu kat edip ona ulaşması mümkün değildir. Ona ancak kanatları hızlı olan aşk kuşuyla ulaşılır. Vuslat makamı öyle uzak bir yerdedir ki hiçbir güvercinin ona mektup ulaştırması mümkün değildir. O yolu aşmaya yalnız aşk kuşunun gücü yeter.

Dûr u dırâz-ı râhdur degme hamâma varamaz
Ola meger ki nâme-ber mürg-i sebük-cenâh-ı 'aşk
(G.179/2)

Mecnun başına kuşları üşürmesi ve Süleymanlık taslaması bakımından eleştirilir. Aşk kuşunun yanında başka kuşları başına toplamaya gerek yoktur. Mecnûn'un başına kuşları toplayarak Süleymanlık taslaması boşunadır.

Ne içün başına üşdürmüş idi mürgânı
Bunca gavgâ ne idi tut ki Süleymân idi Kays
(G.156/3)

Mürîd:

Aşk, ayrıca feleği döndüren ırmağa benzer. Felek onun tahrikiyle değirmen gibi döner. Aşk müridlerinin sarhoş olmaları tabiidir. Çünkü iradet ırmağı aynen bir değirmen gibi feleği döndürür.

Mürîd-i 'aşk iseñ incinme ser-gerdânlık el virse
Sipihri döndürür cûy-ı irâdet âsiyâb-âsâ
(G.7/2)

Nâle:

Aşk, baştan sona acılarla dolu olduğu için âşığı inleten nale olarak tasavvur edilmiştir. Eğer sevgili aşıgın feryatlarına kulak tutacaksa kapısından ayrılmamak gerekir.

Tutarsa gül gibi gûş-ı kabûli nâle-i 'aşka
İşiginde varup bülbül gibi feryâddan kaçma
(G.334/4)

Pehlivân:

Aşk, çok güçlü olduğu için pehlivana benzetilmiştir. Onun güçlü pazusu nice istigna sahiplerini yere yıkarak mağlup etmeyi başarmıştır. Âşığa talim yaptırması dolayısıyla da aşk pehlivana benzer.

Pençesin meydân-ı istignâda kimse burmadı
Kuvvet-i bâzû-yı 'aşkuñ itdi Yahyâ'yı zebûn
(G.263/5)

Sevgilinin aşkı, canbazın ip üstünde oynaması gibi aşığa da talim yaptırır. Sevgilinin saçı ve kaşını hayal ederken âşık, ip üstünde oynayan bir canbaz gibidir.

İtdürür 'aşkuñ dile zülfüñle ebrûñı hayâl
Pehlevândur kim terâzû ile cân-bâz öğredür
(G.94/4)

Pîr:

Aşk, bir pirdir. Bunun sebebi pirin âşıklar üzerindeki irşadıdır. Yaptığı irşatla pir, âşıklar üzerinden riyayı yok eder. Bu da aşk sayesinde olur. Eline sagar alan âşık, pirine uyarak kötülüklerden uzaklaşacak, onun yardımıyla bir adım daha maşuğa yaklaşacaktır.

Destüme sâgar alup itdüm riyâyı ber-taraf
Pîr-i 'aşkuñ baña Yahyâ şimdi irşâdı budur
(G.111/5)

Pîşe:

Aşkın meslek olarak telakkisi daha çok yol ve tarz ile alakalıdır. Aşk erbabının mesleği dağ ve çölde gezmektir. Bu da âşıklara Ferhâd ve Kays'dan kalma bir alışkanlıktır. Derd ehli yüzünü sarı ve tenini yaralarla doldurduğundan beri mahabbet erbaplarının menzili aslan ve kaplanlar olmuştur. Aşk erbapları, sevgilinin zülüflerini düşünmeye başladığından beri gönül ehlinin tek endişesi gam kilidini açmak olmuştur. Sevgilinin zülüfleri kilit olarak düşünülmüş, bu kilidi açma işi de gönül ehline düşmüştür.

Geşt-i deşt ü kûhdur erbâb-ı 'aşkuñ pîşesi
Bir revişdür kim kalupdur Kays'dan Ferhâd'dan
(G.293/5)

Rûyını zerd ü tenin pür-dâg idelden ehl-i derd
Menzil-i şîr ü pelenk oldı mahabbet pîşesi
(G.405/3)

Fikr-i zülf-i ham- be- ham erbâb-ı 'aşkuñ pîşesi
Gam kilîdin açmadur ehl-i dilüñ endîşesi
(G.405/1)

Pûte:

Aşkın pûteye teşbihi âşıkları masivâdan arındırması sebebiyledir. Âşık, aşk putesi içinde gam ateşiyle bütün heves ve isteklerini eritir. Böylece kendini masivâdan arındıran âşık, cevher haline gelir. Zaten böyle olmazsa hâl, kâle uymaz.

Nâr-ı gamla pûte-i 'aşk içre kâl olduk dirüz
Hâl müşkildür eger uymazsa hâle kâlimüz
(G.149/2)

Râh:

Aşk, dünyanın yaratılmasından önce vardır. Aşk şahının yoluna dert ve gam konmuş ve âşık daha o zaman dert ve belalarla tanışmıştır.

Şâh-râh-ı 'aşkda câna konardı derd ü gam
Dahı bünyâd olmamışdı dehr mihmân-hânesi
(G.438/4)

Âşıkta aşk yolunun yüküne tahammül kalmamıştır. Takati kalmayan âşık yüce Allah'tan bu yolda ilerlemek için yardım dilemektedir.

Yahyâ'da reh-i 'aşkuñ bârına tahammül yok
Ser-menzile irişdür ey kudreti çok Bârî
(G.413/5)

Aşk yolunda bir sefa kokusu alan âşık, o kokudan yola çıkarak şarabın hanesine ulaşmıştır. Âşıkların maşuka ermesi bu yolla olmuştur.

Cân râh-ı mahabbetde bir bûy-ı safâ aldı
Ol râyihadan buldum ben hâne-i hammârı
(G.413/3)

Gönül aşk yolunda çok belalara tutulmuştur. Aşk pazarında onun kazancı dertler ve belalar olmuştur. Pazardaki bu kazancından memnun olan âşık bunun için Allah'a dua eder. Âşık ne kadar çok çile çekerse maşuka o kadar çabuk ulaşacaktır. Bu yüzden çektiği mihnetlerin her birini kazanç olarak görmüş, buna da şükretmiştir.

Ne mihnetler kazanmışdur göñül râh-ı mahabbetde
Bi-hamdi'llâh ki çokdur assımuz bâzâr-ı 'aşkuñdan
(G.300/3)

Âşık, aşk yolunda ayaklar altına alınmış toz gibidir. Böyleyken rakibin gözüne dolsa şaşırılmaz. Çünkü bu sayede onlardan birine zarar vermiş olacaktır. Bir başka anlamda da aşk yolunda rakibin değil sevgilinin gözüne girmek esastır. Âşık toz olup düşmanın gözüne dolarsa ne olur ki?

Gözine girseñ 'adûnuñ nola ey Yahyâ bugün
Sen de râh-ı 'aşkda pâ-mâl olan bir gerdsin
(G.290/5)

Âşığı vuslat Kâbesi'ne erdiren aşktır. Aşk yolunu bırakan salik yoldan şaşmış demektir. Âşığı Kâbe'ye erdirecek olan aşktır. Aşktan sapanın vuslata ermesi mümkün değildir.

İrgüren Ka'be-i maksûda mahabbet yolıdur
Ben reh-i 'aşkı koyan sâlike gümrâh derin
(G.275/4)

Aşk yolunu tutan rintlerin daima neşeli olması tuhaf değildir. Onun kesesi boştur; fakat kadehi doludur. Bu yüzden sürekli neşelidir; çünkü o, aşkın yolunu tutmuştur.

Rind hemîşe pür-tarâb olsa ta'acüb eylemeñ
Kîse tehî ise ne var kâsesi tolu râh-ı 'aşk
(G.179/4)

Aşk, tehlikelerle dolu bir yoldur. Bu yola çıkan âşığın korkusuz olması ve ölümü göze alması gerekir.

Dönmez ölünce râh-ı hatarnâk-ı 'aşkdan
Yahyâ gibi şu kimse ki bî-vehm ü bâk olur
(G.63/5)

Âşıklar aşk yolundan ayrılmazlar. Çünkü Allah yolu âşıklara bu kapıdan açılır. Allah'a ulaşmak isteyenler bu yolda yürümelidir.

Tarîk-i 'aşkdan itme tecâvüz ey Yahyâ
Ki saña râh-ı Hudâ bil bu bâb ile açılur
(G.125/5)

Servi gibi uzun boylu olan sevgilinin aşkının yolundayız. Aşk yolu sevgilinin boyu gibi uzun ve sonsuzdur. Bunu bilen şair, yolun sonunda ayrılık vadisi olduğunu düşünür.

Reh-i 'aşkındayûz ol serv- kadüñ ey Yahyâ
Korkaruz kim yolumuz vâdi-i hicrâna çıka
(G.330/5)

Âşık için en büyük sevinç sevgilinin "pâymâli olmak" yani onun uğruna toprak olmaktır. Aşk yolunda ilerleyen gönlü, güneşin bulunduğu feleğe dahi koysalar, gönül orada rahat etmez. O, aşk yolunda toprak olmayı hedeflemiştir.

Kosañ ârâm itmez kürsî-i zerrîn-i hurşîde
Mahabbet reh-güzârında göñül kim pây-mâlüñdür
(G.82/4)

Rüstem:

Aşk gücü dolayısıyla Rüstem'e benzetilmiştir. Eski şiirimizde Rüstem kahramanlık ve yenilmezliğin sembolü olarak geçer. Rüstemle karşı karşıya gelebilmek herkesin harcı değil, mert işidir. Çünkü onun zebun etmediği kimse yoktur. Aşk da Rüstem gibi kendisine düşenleri zebun eder.

Rüstem-i 'aşkuñ zebûnı olmaduk bir ferd yok
Hâsılı anuñla göñlümce tutuşmuş merd yok
(G.181/1)

Sahra:

Mahabbet taşıdığı çileler, sahibini düşürdüğü haller bakımından çöle benzer. Zorlu şartlarına rağmen aşk sahrasının bitkisi yemyeşildir. Zorlukların insanları olgunlaştırması gibi âşıklar da çektikleri tüm sıkıntılara rağmen daima genç ve mutludur. Âşıkların ahlarından çıkan kıvılcımlar kum fırtınası gibi çölü doldurur ve aşk çölünün kızgın kumlarını bu kıvılcımlar oluşturur. Ayrıca sahra aşk meydanıdır ve orada dönen toprak Mecnun'un dolayısıyla da âşığın vücudunun toprağıdır. Bundan dolayı âşıklar, aşk meydanının boş kalmasını istemezler.

Bulutdan nem kapar gâyet de terdür
Giyâh-ı huşk-ı sahrâ-yı mahabbet
(K.19/2)

Âh-ı şerernâk ider bâdiye-pûyân-ı 'aşk
Hep şerer-i âhdur rîg-i beyâbân-ı 'aşk
(G.178/1)

Hâk-i Mecnûndur dönen sahrâda sanmañ gird-bâd
İstemez bî-çâre hâlî kaldugın meydân-ı 'aşk
(G.177/4)

Ser-rişte:

Aşk, ipliğe benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin saçlarının sevdasından vazgeçmez. Bu sevdadan vazgeçemeyeceğini bilen âşık, aşk ipliğini elinde tutuğunu söyler.

Sevdâ-yı ser-i zülfüñi elden komam ey mâh
Ser-rişte-i 'aşk eldedür el-nimetü li'llah
(G.306/1)

Seyl-âb:

Sel suyunun her şeyi kapıp götürmesi gibi aşk seli de bütün süprüntüleri önüne katar. Gönlün süprüntüsü yola düşerse zayi olmaz. Aşk seli gönlün süprüntüsünü kapar ve bir gün mutlaka vuslat denizine erdirir.

Zayi' olmaz yolda olsun tek hemân hâşâk-ı dil
Bir gün uğrar anı bahre irgürür seyl-âb-ı 'aşk
(G.175/2)

Sırr:

Aşk bir sırdır. Âşığın içinde gizlidir. Aşk gizli olması dolayısıyla sırra benzer. Aşk sırrını sadece yaşayan ve başından geçen bilir. Bu sırrı en iyı bilen sevgilidir. Âşık da bu konuda sevgilinin sırdaşıdır. Bu hususta ney de âşığın en büyük sırdaşıdır. Onun çıkardığı seste de "sırr-ı aşk" vardır.

Bir sencileyin sırr-ı mahabbet bilür olmaz
Bir bencileyin hem-dem-i hem-râz ele girmez
(G.152/3)

Ney gibi bir 'âşık-ı dem-sâz buldum kendüme
Sırr-ı 'aşkı söylerüm hem-râz buldum kendüme
(G.321/1)

Hayrete düşen insan, nasıl ki etrafında olup biteni göremezse aşkın sırları da öyle tesir eder ki âşık hayretler içinde kalır ve gözü dünyayı görmez. Diğer bir manayla da esrarın verdiği sarhoşlukla âşık dünyayı göremez.

Bir gün esrâr-ı mahabbet ide Yahyâ te'sîr
Gözüñe 'âlemi göstermez ola hayret-i 'aşk
(G.176/5)

Şair, aşk sırrını gül bülbül ilişkisiyle de anlatır. Bülbülü aşk sırlarıyla tanıştıran güldür. Ağzı açık sözcüğü gülü karşılar. Bülbül ile gül sırdaştır. Ağzı açık olmak hayrete düşmek olarak da düşünülebilir. Aşk ile hayrete düşen âşık, bu hayretten aşk sırlarını açıklayabilir. Böylece gül ile bülbülün aşkı herkes tarafından duyulacaktır.

Sırr-ı 'aşkı bülbül-i şeydâ niçün fehm itmeye
Kanda bir agzı açık varsa anı hem-râz ider
(G.66/4)

Âşıkların sözleri gizli olduğu için bunu yalnızca dostlar işitmeli, yabancılar aşk sırrını duymamalıdır.

Yahyâ'nuñ olup sözleri hep sırr-ı mahabbet
Yârân işidüp söyleme yâbâne disünler
(G.92/5)

Aşkın tekkeye benzemesinden hareketle âşıklar da bu tekke de aşk sırlarını öğrenen birer abdal olarak tasavvur edilmiştir. Âşıklar, aşk tekkesinde abdal olup aşkın sırlarına ulaşmaya çalışırlar. Aşk hânkâhının pirinden kendilerinden bu sırrı esirgememesini isterler.

Ben ol abdâlum ki oldum mahrem-i esrâr-ı 'aşk
Tekye-i gamda 'abâ-pûş olmayan bilmez beni
(G.446/3)

Çü pîr-i hânkâh-ı 'aşkuñ itdüm lutfına tekye
Bu abdâlı da mahrûm eyleme esrâr-ı 'aşkuñdan
(G.300/2)

Silâh:

Elinde ah kılıcı olmayan gönül sevgilinin kuyuna azimet etmemelidir. Aşk silahı olmayan korkulu yola uğramamalıdır. Sevgili yolundaki tehlikelerden âşığı koruyacak olan silah aşktır.

İtme 'azîmet ey göñül kûyına tîg-ı âhsız
Korkulu yoldur uğrama olmayıcak silâh-ı 'aşk
(G.179/3)

Sultân:

Aşk sultandır. Aşk gücü vesilesiyle sultana benzetilmiştir. Aşk âşıkta saltanatını kurunca âşığın gözyaşları artar. Bu durum sultanın himmetiyle çeşmeye su getirilmesi olarak açıklanır.

Himmet-i sultân-ı 'aşkuñ ey şeh-i 'âlî-cenâb
Çeşme-i çeşmine 'uşşâkuñ getürdi yine âb
(G.21/1)

Aşk her gece işkence eden bir sultana benzer. Aşk erbabı sinesindeki mahabbet yaralarını açınca aşk sultanı da her gece bu yaralara meyl eder.

Dâg-ı mahabbet yakar sînede erbâb-ı 'aşk
Meyl-i çerâgân ider her gice sultân-ı 'aşk
(G.178/6)

Aşk sultanı harac ve taht istemez. Âşığın gönlünde dert ve gamdan başka sevgiliye verilecek bir şey yoktur. Aşk, âşığın gönlündeki dert ve gamı arttırmıştır. Âşık taht ve harac hevesinden kurtulmuş, aşk gamıyla bir fakriyet haline bürünmüştür.

Artarsa nola hâsıl-ı derd ü meta'-ı gam
Sultân -ı 'aşk istemez ey dil harâc u tâc
(G.36/3)

Aşk sultanı hükmünü icra etmeye başlayınca gönlün kendini o sultana teslim etmemesine imkân yoktur. Sultan güçlü, âşık ise acizdir. Hiçbir âşığın o sultanın gücüne dayanacak takati yoktur.

Dilde ol tâkat mı var Yahyâ musahhar olmaya
Hükmini icrâya âgâz idicek sultân-ı 'aşk
(G.177/5)

Aşk âşığın vücut ülkesine girdiği zaman gönül mülkünü düşmanlardan kurtarır. Bunu yaparken de her yeri ve her şeyi yerle bir eder.

Câna sultân-ı mahabbet eyledi Yahyâ hücûm
Kal'a-i ârâm u hısn-ı sabrı itdi kal' u kam'
(G.169/5)

Aşk sultanı, hükmü sayesinde kalb gönülleri bile iyileştirmiştir.

Kalb ise dil gam degül hükm idicek sultân-ı 'aşk
Nakd-i vakt idüp belâ odıyla tashîh ideler
(G.70/2)

Şâhbâz:

Aşk şahbaza benzetilmiştir. Aşk şahbazı harap olup, yıkılan gönül yuvasından bir an bile ayrılmaz. Sevgili, âşığa eziyet etse de aşkta bir eksilme olmaz. O, içindeki aşktan dolayı yıkılan o yuvada kalmaya karar kılmıştır.

Yıkdı göñlüm âşiyânın yâr itdi târ u mâr
Añlamam kim şâh-bâz-ı 'aşk ide anda kârâr
(G.47/1)

Şem':

Mahabbet mumu aşk ateşiyle yakılır ve aşığın gönül evini aydınlatan da bu ateşin nurudur. Aşk, aşığın gönül hanesini aydınlatan bir mum gibidir. Âşık, gönlünde yanan aşk mumunun sevgilinin oka benzeyen kirpiklerini yakacağından korkar. Aşkın muma benzerliği yakıcılığı ve aydınlatıcılığındandır.

Derûnumda mahabbet şem'ini yak nâr-ı 'aşkuñdan
Münevver eyle göñlüm hânesin envâr-ı 'aşkuñdan
(G.300/1)

Havfum odur kim okuñ per yaka pervâneveş
Şevküñ ile oldı dil şem'-i fürûzân-ı 'aşk
(G.178/4)

Şehîd:

Zülüflerin siyahlığı sevgilinin aşkından şehit olmuş âşıklarla açıklanır. Zülüflerin matem elbisesi giyme sebebi pek çok âşığın canını almış olmasıdır.

Şehîd-i 'aşkuñ için kara başlıdur zülfüñ
Turur müdâm anuñçün libâs-ı mâtemde
(G.368/4)

Şerbet:

Aşkın şerbete teşbihi keyif vermesindendir. Aşk, baştan sona zevktir. Zevk ehli onu keyifsiz keyfiyet diye tanımlar. Aşk şerbeti, acı bade ile bir değildir. Çünkü şerbet acıları sevince çevirir. Bu yüzden acı bade ile kıyaslanmamalıdır. İnsanları sarhoş eden şarap ile aşka ulaştıran şerbet bir tutulamaz.

'Âşka keyfiyyet-i bî-keyf dimiş ehl-i mezâk
Bâde-i telh ile hiç bir mi olur şerbet-i 'aşk
(G.176/2)

Tesîr:

Aşk hem âşık hem de sevgili üzerinde yapmış olduğu değişiklikten dolayı tesir olarak değerlendirilmiştir. Aşk o kadar tesirlidir ki dağlar bile ona dayanamaz. Nitekim Bî-sütûn Ferhâd'ın baltasıyla yerle bir olmuştur. Ferhâd'a bunu yaptıran aşktır.

'Âşk te'sîrin görüñ kim ol kadar temkîn ile
Tîşe-i Ferhâd'dan kendin tagıtdı bî-sütûn
(G.263/2)

Aşk, sadece âşığı değil, sevgiliyi de etkilemiştir. Acımasız olduğu için âşık sevgiliyi ayıplamamalıdır. Aşkın tesiri bir gün sevgiliyi de mihriban edecektir. Bir gün gelecek cefakâr olan sevgili de aşktan nasibini alacaktır.

Yahyâ o mâha ta'nı ko nâ-mihribân diyü
Te'sîr-i 'aşk bir gün anı mihribân ider
(G.61/4)

Tîr:

Aşk can ve gönle isabet eden bir oka benzer. Bu okun en belirgin özelliği görünmez olmasıdır. İnsan bu oku ancak canına dokununca fark eder. Ne kadar yakıcı olduğunun farkına varır. Âşık olmayanların aşkı bilmemesinin sebebi aşk okunun kendilerine isabet etmemesinden kaynaklanır.

Cânına tokunmayınca bilmez âdem noldıgın
Tîr-i dil-dûz-ı mâhabbet şöyle nâ-peydâ gelür
(G.101/3)

Tûfân:

Aşk, âşığı harap eden, yakıp yıkan bir tufan gibidir. Bu tufan baştan sona ateş doludur. Can gemisinin bu ateş tufanından geçip, kurtuluşa ermesi imkânsızdır. Can gemisi, aşk tufanının ateşine dayanmaz.

Mümkin olurdı dilâ keştî-i câna halâs
Âteş-i sûzân ile olmasa tûfân-ı 'aşk
(G.178/2)

Üstâd:

Aşkın üstada benzerliği şu sebepledir. Aşk üstadı, gönül sayfasını âşığa kabale olarak vermiş ve bundan güç alan âşık, bu sayfayı gece gündüz aşk mürekkebiyle doldurmuştur. Böylece üstadına uymuştur.

Midâd-ı şevk ile pür eylesem nola gice gündüz
Sahîfe-i dili üstâd-ı 'aşk virdi kabâle
(G.351/4)

Aşk kendisine sımsıkı sarınılacak bir üstat gibidir. Âşık, azimle bu üstada sarılmalı ve onu elden bırakmamalıdır. Aşk üstadı bu eteğe sarılanlara himmet edecek ve onları olgunlaştıracaktır. Üstadın himmeti olmadan âşık ilerleyemez ve maksada eremez.

Aşk dâmânını elden koma kim neyl-i kemal
Heves-i bî-kesel ü himmet-i üstâd ister
(G.85/3)

Mecnûn gibi, aklına her geleni yapmaya çalışan âşıklar, halledemedikleri zorlukları üstada getirmelidirler. Şair, aşk konusunda kendini üstat olarak görmekte ve bu hususta halledemeyeceği hiçbir şey olmadığını söylemektedir.

Mecnûn gibi yâbâna giden bü'l-heves-i 'aşk
Hall itmedügi müşkili üstâda getürsün
(G.287/3)

Vâdî:

Aşkın vadiye teşbihi içinde güzelleri barındırması sebebiyledir. Aşk vadisine düşen âşık pek çok güzel sevmiş ve bu vadinin güzelleri onun hatırını incitmemişlerdir.

Düşelden vâdî-i 'aşka iñen çok dil-rübâ sevdüm
Hele çok sevdügümden olmadum âzürde-dil kat'a
(G.6/3)

Aşk vadisi heves seliyle dolmuştur. Hevâ dünyaya ait unsurlardır. İnsanların dünyaya ait istek ve hevesleri sonsuzdur. Âşık, dünya heveslerinden kurtulmak için mecaz köprüsünden geçmeye çalışmalıdır.

Seyl-i hevesle toldı Yahyâ yine vâdî-i hevâ
Geçmege sa'y u himmet it kantara-i mecazdan
(G.253/5)

Vâye:

Âşığın vücudu sevgilinin aşkıyla zerre zerre dolmasına rağmen, o güzellik şahı olan sevgilinin aşkının nasibi henüz tam olarak alınamamıştır. Aşk yolunda âşığın henüz kat etmesi gereken merhaleler vardır.

Egerçi mihrüñ ile toldı zerre zerre vücûd
Henüz alınmadı ey şâh-ı hüsn vâye-i 'aşk
(G.182/4)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂŞIK- SEVGİLİ İLİŞKİSİ

Divan edebiyatında şair daima âşıktır. Bu yüzden her şey sonuçta aşk ile ilgili görünür. Salt aşktan bahsedilen beyitlerde dahi şair kendini kastetmekte ve övünmektedir. Onun aşkı ise, mücerret güzelliğe karşı duyulan bir aşktır. Aşk, samimidir. Maddiyat ile ilişkisi yoktur. Âşığın gıdası üzüntüdür. Sevgiliden daima lütuf bekler. Sevgilisiyle asla bir araya gelmez onunla olan beraberliği ise, daima hayalidir.[1]

Şeyhülislâm Yahyâ, âşığın tanımını söyle yapmıştır:

Gerçek âşık, sevginin eşiğinde can verendir. Gerçek âşık yabana gitmek yerine, aşkı uğruna sevdiğinin peşinden ayrılmayıp, onun kapısında can verendir. Gafil Mecnûn'un aşk için yaptığı bütün hareketler boşunadır. Bir başka manada ise Mecnûn çöllerde yaşayıp, sevgilisinin kapısında can vermediği için âşıklıktan uzaktır.

'Âşık odur ki yâri işiginde cân vire
Mecnûn-ı gâfilüñ harekâtı yabânedür

(G. 87 / 2)

Âşık, benzersiz olması bakımından ele alınmıştır. Güller içinde sevgilinin yüzüne benzeyen bir gül yoktur. Hiçbir bülbül de bülbüller içinde deli gönüllü âşığa benzemez. Bülbül ne kadar feryat ederse etsin, figanından ortalığı ayağa kaldırsın âşık gibi olamaz. Aşk erbabı içinde de âşığın bir benzeri yoktur. O sevgilinin yoluna can vermekte tektir. Âşık, aşkı uğruna canını veren tek insan olduğu için muhabbet erbabı içinde onun gibisine rastlanmaz.

---

[1] Pala, 1998: 41

Rûyuñ gibi gül mi bulınur güller içinde
Yâ bu dil-i şeydâ gibi bülbüller içinde
(G.359/1)

Saña erbâb-ı mahabbet içre olur mı nazîr
Yalıñız yolına cân virmekde yârüñ ferdsin
(G.290/4)

Âşık, dert ve belalarla ün kazanmıştır. Buna rağmen sevgili âşığını görmezlikten gelip, âşıklık defterine âşığını kaydetmez. Şair kendini dert ve bela kitabının başlığı olarak görmüş, buna karşılık sevgiliden kendisini âşıklık defterinin başına yazmasını istemiştir.

Bizi bilsek niçün ser-defter-i 'uşşâk yazmazsın
Bilürsin nâme-i derd ü belâ 'unvânıyuz cânâ
(G.12 / 4)

Naz ve gurur güzellere daha ezelden verilmiştir. Sevgilide var olan naz sonradan kazanılmış bir özellik değildir. Bu naza katlanmak da aşkından deliye dönmüş olan âşığa düşmüştür. Âşığına karşı her daim nazlı ve gururlu olan sevgili soğuk tavırlıdır, ilgisiz görünür. Fakat bu tavır, sadece sevgiliye has bir özellik değildir. Ara sıra âşıkta da "istignâ" bulunur.

Ezelden naz u istignâ virilmiş nâzenînâne
Niyâz-ı derdmendân 'âşık-ı şeydâya düşmişdür
(G.124/3)

Düşmez ol şâha ki her gâh ider istignâ
Gâh olur 'âşık-ı şeydâya düşer istignâ
(G.9/1)

Güzeller, ayrılık acısı çeken ve aşkından dolayı delilikle nitelendirilen âşığa yakın olmazlar. Âşık el öpmek istese ona uzaktan merhaba derler. Güzelliğiyle

gururlanan sevgili âşığın sözlerini önemsemez. Gül, güzelliğinin gururuna kapılıp her ne kadar bülbülün söylediklerini kulağına koymasa da bülbül feryat etmekten vazgeçmez. Sevgili, âşığını umursasa da umursamasa da âşık aşkını dile getirmekten vazgeçmez. O, sevgili yolunda yürümeye karar kılmıştır.

Yakın olmaz güzeller 'âşık-ı mehcûr u şeydâya
El öpmek ârzu itseñ ırakdan merhabâ dirler
(G.84/2)

Hüsnine magrûr olup gül gûşına koymazsa da
Bülbül–i şûrîde geçmez nâle vü feryâddan
(G.293/4)

Âşıkla sevgili mektuplaşırlar. Sevgilinin âşığa yazdığı mektup onun için "hatt-ı emân" ve "hırz-ı cân" gibidir. "Hatt-ı emân" sevgilinin ülkesinde âşığın serbestçe dolaşması ve tehlikelerden korunması için taşınan bir dua, "hırz-ı cân" ise âşık için bir güvence, onu koruyan bir tılsım gibidir. Sevgiliden gelen mektup âşığın canına mutluluk getirir. Âşık bu mektupla rahatlayıp huzur bulur. Âşık bu mektuba canı gibi bakar. O âşığın canına kadar tesir eden tılsıma benzer.

Hırz-ı cân hatt-ı emân bil anı ey 'âşık-ı zâr
Saña lutfından eger göndere dil-ber kâgaz
(G.44/3)

Aşk yolunda ağyara minnet etmek boşunadır. Meyve veren bir fidana benzetilen sevgiliye yalvarmalı, diken olarak vasıflandırılan ağyardan uzak durulmalıdır. Ayrıca yalvarmak, âşığı sevgiliye vasıl edecek en kestirme yoldur. Sevgiliye kavuşmak isteyen âşık yalvara yalvara bir gün muradına erecektir. Bunu için âşığın gam çekmesine gerek yoktur. Sevgiliye edilen naz ve niyazlar âşığı sevgiliye ulaştıracaktır.

Ne minnet eylerüz agyâre yâre yalvaralum
Nihâldür virecek bârı hârdan ne biter
(G.51/3)

Dirsin ki nice vâsıl olur dil-bere 'âşık
Gam çekme göñül yalvara yalvara olursun
(G.288/3)

Âşıklığın esaslarından biri de sevgilinin yoluna toprak olmaktır. Dağ kadar çok olan gamlarıyla âşıklar toprak olurlarsa şaşırmalıdır. Sevgili yolunda ilerleyenlerin uçurumlardan düşmesi, canını sevgili uğruna feda etmesi doğaldır. Ayak öpme ümidine kapılan âşığın bu ümidi gerçekleşmemiş, sevgilinin ayağını öpmek âşığa nasip olmamış ve âşık yabancıların ayakları altında ezilip kalmıştır.

Kûh-ı gamdan nola 'uşşâk düşerse hâke
Yarlardan uçar ey dil döşenen yârlara
(G. 376 / 4)

Ümid-i pây-bûs ile yolında hâksâr oldum
Müyesser olmadı pâ-mâl-i agyâr oldıgum kaldı
(G.436/2)

Sevgili, âşığının aşk uğruna can verip vermeyeceğini merak eder. Onun bu merakını gidermek isteyen âşık kendisine cefa oklarının gönderilmesini ister. Bu sayede âşık aşkını ispatlamak için kendine fırsat bulmuş olur ki bu âşık için en büyük nimettir.

Dir imişsin yolıma cân vire mi 'âşık-ı zâr
Gönder ey kaşı kemân tîri ne minnet câna
(G.341/4)

Âşık sevgilinin kapısına can hediyesiyle gelir. Getirdiği hediyenin değersiz olduğunu bilir. Fakat bir parçacık da olsa sevgilinin gözüne girebilmek için canını onun yolunda harcamaktan sakınmaz. O, bin canla sevgilisine kurban olur. Çünkü sevgilinin bir bakışı bile bin tane ölüye hayat verir.

Yâr işigine tuhfe-i cân ile gelmeden
Mâksûd feyz-i cûdına Yahyâ bahânedür
(G.87/5)

Biñ cân ile 'âşık nice olmaz saña kurbân
Biñ mürdeye cân virmek olur bir nigehüñde
(G.357/2)

Âşığın aşk ateşiyle yanan sinesine gözünden akıttığı yaşlar, boşuna değildir. Çünkü âşık gönlündeki ateşin sevgilisine tesir edeceğinden korkar. Bir beyitte de âşık kendisinden her fırsatta kaçan sevgilisine bir taraftan ah ederken diğer taraftan da bu ahın ona zarar vermesinden çekinir.

Dîdeden su sepdigüm bu sîne-i sûzânuma
Korkarın te'sîr ide sûz-ı dilüm cânânuma
(G.350/1)

Hem âh iderin kaçdugına benden o mâhuñ
Hem havf iderin kim anı Yahyâ tuta ol âh
(G.306/5)

Sevgilinin kirpikleri âşığın bağrını delen birer ok gibidir. Eğer âşık bağrının cefa oklarıyla delinmesini isterse şad olmayan gönlüne sevgilinin kirpiklerini hatırlatmalıdır. Oka benzeyen kirpikler âşığın gönlünü kanatarak, ona cefa çektirecektir. Sevgiliyi hatırlamak için âşık bu cefaya bile katlanır; ama kendini de bunun sebebini merak etmekten alıkoyamaz. Ayrılık acısı çeken âşık, sevgiliye kendisine bu cefayı etme sebebini sorar.

Cevr okları delsün dir ise bagrını 'âşık
Kirpiklerüñi hâtır-ı nâ-şâda getürsün
(G.287/4)

Bir kez dimedüñ kandadur ol 'âşık-ı mehcûr
Bilsem bu cefâya ne sebeb var diye cânâ
(G.13/3)

Âşık her şeye razı olur. Sevgili kendisine cefa da etse, lütuf da gösterse âşık buna razıdır. Yani sevgilinin vefası da cefası da âşığı mutlu eder. Âşığı diğer insanlardan ayıran en büyük özellik sevgiliden gelen her şeyi lütuf ve ihsan olarak görmesidir. Âşık ne gam kılıcından ne de sitem taşından incinir. Sevgilinin ettigi cevr ü cefalar âşığa o kadar hoş gelir ki âşık sevgiliden gelen taşları bile "hân –ı keremden gelen ekmektir" diyerek, öper ve başına koyar. Bir beyitte de aşkın tesiriyle âşık, dert ile dermanı birbirine karıştırmıştır. Çektiği bütün dertler onun için mutluluk sebebidir (K. 24/2).

Saña ey âşık murâd-ı yâr olursa ger murâd
Yâ cefâ yâ lutf elbette olursun ber-murâd
(G.42/1)

Tîr-i gam seng-i sitemden incinen 'âşık mıdur
Dil-rübâdan her ne gelse lutfdur ihsândur
(G.53/2)

Seng gelse yârdan 'âşık öper başına kor
Gûyiyâ ihsân ider hân-ı keremden nân atar
(G.56/3)

Âşıklar ağlamaları ve içlerindeki ateşten dolayı muma benzetilmiştir. Mumun yanıp erimesi gibi aşk da âşığı yakar ve eritir. Sevgilinin has meclisinde bir tek gece misafir olmak isteyen âşık mum gibi erimeye razı olur. Sevgili uğruna mum gibi "sûzân" ve "giryân" olmak ister. Âşığın yerden yere vurulması bile onun için büyük bir lütuftur. Bu yüzden âşığın aynaya benzeyen can ve gönlünün incinmesi söz konusu değildir. Âşık, bu duruma âdeta sevinir. Halinden memnundur. Bir manayla da âşığın gönül aynası o kadar güçlüdür ki sevgilinin yerden yere vurmasıyla bile kırılmaz. Âşık, sevgili uğrunda ne çekerse çeksin ona kırılmaz, onun yaptıklarından incinmez.

Şem' gibi râzıyum sûzân u giryân it beni
Meclis-i hâsuñda tek bir gice mihmân it beni
(G.449/1)

Beni yerden yere çalmakla 'uşşâk içre kûyuñda
Ne añlarsın şikest olur mı mir'ât-i dil ü cânum
(G.247/4)

Aşk yolunda çekilen dert ve belalar eğer sevgiliyi mutlu ederse ruhani bir hazza dönüşür. Sevgiliyi mutlu edecek şey dert ve bela da olsa âşık, aşkı için bütün bunlara katlanmaya razıdır. Şair, aşk yolunda çektiği her şeye can ve gönülden razı olduğunu, razılık hususunda söylenmiş şu mükemmel beytiyle ifade eder:

Mihnet-i derd ü belâ hep hazz-ı ruhânî olur
Çekdügüm âlâmdan Yahyâ gelürse yâra hazz
(G.168/5)

Sevgilinin lütuf ve ihsanını gören daima bigânelerdir. Bu nedenle âşık sevgiliye yakın olduğu için pişmanlık duymaktadır. Çektiği cefalar âşığa zor gelmez; fakat başkalarına gösterilen ilgi ve alaka da onu üzer. Bu yüzden âşık "Keşke seninle aşinâ olmasaydık." der. Sevgilinin lütuf ve ihsanına herkes susamışken, âşık sevgiliden kendisine farklı bir muamele göstermesini ister; çünkü diğer âşıklara gösterilen ilginin gerçek âşık için bir anlamı yoktur ve bu zaten nimet yerine geçmez.

Dâ'imâ bî-gânelerdür lutf u ihsânuñ gören
Olmayayduk kâşki cânâ senüñle âşinâ
(G.10/4)

Bende-i muhlîse mahsûs gerekdür keremüñ
Lutf kim 'âm ola ol 'âşıka in'âm olmaz
(G.137/4)

Aşk yolunda ilerleyenlerin sabır ve sükûn sahibi olmaları gerekir. Bu âşıklığın şartlarındandır. Allah'a kavuşmak, vuslata ermek için sıkıntı ve zorlukları gögüslemek gerekir. Âşığın aşk yolunda pervane gibi "bâl" ü "per" i yanmıştır. Aşk yolunda artık her şeyini kaybetmiş, takatsiz kalmış bir âşık için sabır ve sükûn göstermekten başka yol yoktur. Her şeyini kaybetmek, masivâdan arınmak olarak değerlendirilirse, zaten âşık masivâdan kurtulduğu için belli bir zaman sonra, sabır ve sükûn ederek Allah'a kavuşacaktır.

Şem 'üñe pervâneveş bâl ü perüm yandı çün
Lâzım olan bir zamân sabr u sükûndur baña
(G.8/3)

Âşık, sevgiliyi hünkâr kendisini de köle olarak görür. Hünkâr, kendi hizmetinde çalışanlara ihsan eder. Âşık bundan dolayı sevgilinin yanından ayrılmak istemez. Belki öyle bir an gelir de bir gedâ, hünkâr yanında makbule geçer. Sevgilinin düşkün bir kölesi olmak, âşığa en büyük baht ve saadettir. Çünkü sevgili güzellik ülkesinin padişahıdır. Padişaha kul köle olmak elbette tabiidir.

Kemîne bendeñ olmak 'âşıka baht u sa'âdetdür
Saña ey pâdişâh-ı hüsn kim kem-ter gulâm olmaz
(G.140/3)

Yanuñdan nic'olur ayırmasañ ben 'âşık-ı zârı
Geh olur bir gedâ makbûl olur hünkâr yanında
(G.342/4)

Âşık, aşkın tesiriyle halden hale düşer. Fakat hali ne olursa olsun her şartta sevgilinin kulu ve kölesidir. Ubûdiyyet makamından çıkmaz. Güzellik padişahı, kendisine düşkün olan âşığını zillet toprağında naz atına çiğnetmemelidir. Sevgilinin de âşığı kollaması gerekir. Âşık bu hususta sevgiliden yardım talep eder.

'Ubûdiyyet makâmından çıkar mı 'âşık-ı şeydâ
Düşer sevdâ-yı 'aşkuñla egerçi hâlden hâle
(G.305/2)

Meded ey şeh-süvâr-ı hüsn esb-i nâza çignetme
Görince 'âşık-ı üftâdeyi hâk-i mezelletde
(G.345/4)

Âşığın dünyayı gezmesindeki maksat hazine ya da mal aramak değildir. Onun cihanı gezmesindeki amaç, güzellik sahibi bir dilber aramasıdır. Âşığın ağlamaklı gönlünde gözyaşı nakdini gören halk, onun viran gönlünde hazine olduğunu zanneder. Âşığın tek sahip olduğu şey gözyaşlarıdır. Onun sevgili uğruna sarf edeceği en önemli şey de budur. Bu yaşların ne kadar çok olduğunu görenler âşığın gönlünde hazine olduğunu zanneder.

'Âşık gezüp cihânı dimeñ genc ü mâl arar
Bir tâze genc dil-ber-i sâhib-cemâl arar
(G.132/1)

Nakd-i eşki göricek dîde-i giryânumda
Halk gencîne var añlar dil-i vîrânumda
(G.367/1)

Âşığın parçalanmış olan sinesi gözyaşlarının sürekli olarak aktığı bir vadidir. Bu vadinin suları kanlı olursa gam değildir; çünkü bu vadi gam vadisidir. Bu vadide âşığın payına sarı bir surat ile gözyaşları düşmüştür. Sermayesini arttırmak isteyen âşık kısa sürede bin tane derde müptela olmalıdır. Âşıkla dilber sermaye bakımından mukayese edilmiş, dilber gül renkli yanakları ile kâr etmişken, âşık kanlı gözyaşlarıyla zarar etmiştir.

Çâk-ı sînem seyl-i eşküñ dem-be-dem vâdîsidür
Suları hûnîn akarsa nola gam vâdîsidür
(G.112/1)

Az zamânda nice biñ derd kazan ey Yahyâ
Nakd-i eşküñ ruh-ı zerdüñ sana ser-mâye yeter
(G.123/5)

Dil-berüñ pîrâye-i hüsni ruh-ı gül rengidür
'Âşıkuñ ser-mâye-i kârı sirişk-i lâle-gûn
(G.263/3)

Âşıklar perişan gönüllüdür. Çünkü sevgili âşıklarıyla hiç konuşmamaktadır. Bu da onların gönlülerini perişan eylemeye yeterlidir. Bu perişanlığın sebeplerinden biri de, sevgilinin düşmanların sözüne inanmasıdır. Sevgili karşısında dilsiz olan âşık sevgilinin iki dudağının ağız birliği edercesine sustuğunu görünce onun bu tavrı karşısında konuşmaya cesaret edememiştir.

'Uşşâk-ı perîşân-dile hiç söylemez olduñ
Düşmen saña bir söz mi didi söyleye cânâ
(G.13/2)

'Âşık-ı bî-dil nice söyleşmege kâdir olur
Birbiriyle agız bir idicek ol iki leb
(G.16 / 2)

Sevgilinin âşığını arayıp sormaması ona iltifat etmemesi tuhaf değildir. Kendini sevgiliyle kıyaslayan âşık, sevgilisini kendinden üstün görür. Sevgiliyi güneş olarak nitelendiren âşık, kendisini de güneşin yanında değersiz bir zerre olarak gösterir. Güneş ile zerrenin eşit olmaması gibi âşıkla sevgili de bir tutulamaz. Sevgili o kadar şahane tasvir edilmiştir ki âşık onun yanında âdeta bir geda gibidir. Bir başka anlamda da sevgilinin süsü ve gösterişi karşısında, âşık bir derviş gibidir. Ona ulaşmak için tüm süsü ve gösterişini terk eylemiş, dervişane bir edayla diyar diyar dolaşmaktadır.

Kandadur diyü nola sormazsa dil-ber hâlümi
Kanda kem-ter zerre-i nâ-çîz kanda âftâb
(G.21/4)

'Aceb şâhâne tasvîr eylemişler nakş-ı zîbâñı
Yanınca ben gedâyı hayli dervîşâne yazmışlar
(G.129/3)

Âşıkların "âh ü zâr" larından feleklerde melekler bile oturamaz. Aşıklar, aşk ateşiyle öyle yakıcı ahlar çıkarırlar ki bunlar feleklere bile tesir ederken sevgiliyi etkilemez. Ya da sevgili o kadar uzun boyludur ki bu ahlar onun boyuna erişmez. Böylece sevgili âşığın "âh ü zâr" ından uzak kalır.

Feleklerde melekler âh u zârumdan oturmazken
O serve kâr kılmaz yohsa Yahyâ vâsıl olmaz mı
(G.394/5)

Sevgiliye kavuşma arzusuyla ordan oraya dolaşan âşığa bir rahat yoktur. Âşık olan gerek kavuşma arzusuyla, gerek ayrılığın verdiği dertlerle rahat edemez. Sevgilinin gözleri nergis gibi hasta bakışlı olduğu için âşıklara yani gönül hastalarına bir an bile rahat olmaz. Rahatsız ve huzursuz gözlerin bakışı âşığı da huzursuz eder. Sevgilinin hasta bakışları âşığı da hasta etmiştir. Cihanda yaralı âşığa rahat olmaz. Gönlün neler çektiği söylenmez; çünkü gönülden şikâyet edilmez.

Bir hâlde 'uşşâka râhat mı var ey meh-rû
Geh bîm-i gam-ı fürkat geh fikr-i dem-i vuslat
(G.25/3)

Nergisleri dil-dâruñ mâdâm ki ola bîmâr
Bir lahza müyesser mi dil-hastelere râhat
(G.25/4)

Cihânda 'âşık-ı mehcûra sanma râhat olur
Neler çeker bu göñül söylesem şikâyet olur
(G.60/1)

Âşıklara cennette bile rahat yoktur. Çektiği bütün zorluklar neticesinde cennete girmeyi başaran âşık, cennette de İstanbul güzellerinin cilvelerini öğrenmiş olan

meleklere gönlünü kaptırarak, rahat edemeyecektir. Bir anlamda da âşıklık cennettede devam edecektir.

Korkarın cennetde de 'uşşâk râhat görmeye
Ögrenürse şîve-i hûbân-ı İstanbul'ı hûr
(G.54/4)

Âşığın kalbi, eşi benzeri bulunmaz bir cevherdir. Cefa okları âşığın kalbine ulaştığı zaman bu kıymetli cevher zarar görür. Sevgilinin âşığı üzmesi ve kırmasının sebebi bu cevherin özelliklerini ve değerini bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Dünyada namı ve nişanı olmasa da hiçbir şeyi olmayan bir fukara gibi olsalar da âşıklar hakikatte sultandır. Bunun en önemli sebebi aşkın, âşıklara bahşettiği ayrıcalıktır. Âşık kendini dünya kaydından azat etmiştir, Cihanda namsız ve nişansız bir ad edinmiştir

Delme bagrın bir bulınmaz gevher-i nâ-yâbdur
İtme bilmezlikle şâhum kalb-i Yahyâ'yı şikest
(G.28/5)

İdüp Yahyâ gibi kayd-ı cihândan kendisin âzâd
Olup 'âlemde bî-nâm u nişân bir ad ider 'âşık
(G.185/5)

Âşık için en büyük nimet vuslattır. Vuslat, bazen en güzel nimetleri bir arada bulunduran büyük bir han, bazen de Kâbe gibidir. Ona ulaşmak için, niyazı dilden düşürmemek lazımdır. Âşığın vuslata ermesi Kâbe'ye gitmeye benzer. Kâbe'ye girmek isteyenler çeşitli zorlukları aşmak zorundadırlar. Vuslat yolu da buna benzer, ona ermek isteyenler bazı sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalır. Çünkü bu yola düşen âşıklar aşk ile imtihan edilirler. Âşık vuslat Kabesi'ne ulaşmak için tüm sıkıntılara katlanmalı, aşkın ateş dolu vadisinde belalara tahammül etmelidir.

Hân-ı ni'am-ı vuslat çok nâz u niyâz ister
Hûn-ı dile râzî ol Yahyâ hele bî-minnet
(G.25/5)

Ka'be-i vasl isteyen elbette ugrar cevrüñe
Ol tarîküñ vâdi-i nârı sitem vâdîsidür
(G.112/3)

İrem dirdüm visâli bâgına ol şâh-ı hûbânuñ
Bi-hamdi'llâh müyesser oldı aña ölmeden irdüm
(G.234/3)

Âşık, o kadar zayıflamıştır ki sonunda dünyadan nakşı silinir ve âşıktan geriye sadece bir "âvâze"kalır. Zayıflıktan dolayı âşığın sesi çıkmaz olur. Böyle olunca şair, sevgiliye halini nasıl anlatacağını düşünerek endişelenmektedir.

Yâre 'âşıkdur diyü 'uşşâkdan gör nagmeyi
Çıkdı Yahyâ nakşımuz 'âlemde bir âvâzedür
(G.86/5)

Çıkmaz oldı nâlemüz de za'f ile Yahyâ 'aceb
Ol şeh-i hûbâna kim 'arz eyleye ahvâlimüz
(G.149/5)

Niyazları farklı farklı olan âşıklar döktükleri gözyaşlarında bile ölçülüdürler. Gönlü kanlı olan âşığın akıttığı gözyaşları da kanlıdır. Âşığın ağlamaktan başka dermanı yoktur. O bir divanedir. Onun divane olmasının sebebi akıl ve fikri terk etmesidir. İçtiği aşk şarabıyla mestane olan âşık, mestliğinin geçmesini ve uslanmayı istemez. Aşk sarhoşlarına akıl gerekmez. Aşkla akıl bir arada bulunmaz.

'Ârz-ı niyâzı bülbül-i zâruñ figân iledür
Pervâne-i belâ-zedenüñ yane yanedür
(G.87/4)

Dîde hûn-ı dille pür oldukça eşk-i ter döker
Aglamakdan gayrı dermân bulımaz ölçer döker
(G.91/1)

Sun sâgarı sâkî baña mestâne disünler
Uslanmadı gitdi gör o dîvâne disünler
(G.92/1)

Âşık halini sevgiliye arz ederken âdeta bir ney gibidir. Âşık kendini dinleyecek, halinden anlayacak birini bulunca ney gibi hemen halini arz eder. Ney sesi âşıklara cennet kapısının gıcırtısı gibi gelir. Bunu duyan canlar, kendilerine cennet kapısının açıldığını sanarlar ve içlerindeki aşkla sema etmeye başlarlar.

'Arz ider hâlini diñler bulıcak 'âşık-ı zâr
Nice iñler nice feryâdlar eyler neyi gör
(G.97/4)

Sarîr-i bâb-ı cennetdür nevâ-yı nây 'uşşâka
Semâ' itsün sadâ-yı feth irişdi cân-ı müştâka
(G.353/1)

Âşık gülbahçesine heves eder ve yanında sevgilisini gezdirir. Onlar gül bahçesinde dolaşırlarken âşık sevgilinin yanında âdeta ölümlü bir hasta gibidir. Âşık ölümlü bir hastaya benzetilirken sevgili de bu gezinti sırasında ona hayat verecek bir can gibidir. Sevgili; beli bükülmüş, iki büklüm olmuş âşıktan bir an bile ayrılmaz. Âşık, bu haliyle bir kemankeşin yanından hiç ayırmadığı yaya benzer.

'Azm ider gülzâra 'âşık nev-cevânın gezdürür
Bir ölümli hastedür bî-çâre cânın gezdürür
(G.99/1)

'Âşık-ı ham-geşteden dil-dâr kim olmaz cüdâ
Bir kemân-keşdür ki yanınca kemânın gezdürür
(G.99/2)

Sevgili, çatık kaşlarıyla âşığına hiç rağbet göstermez. Bakışlarıyla niyetini belli eder. Âşıklara meyledip etmeyeceği bakışlarından belli olur. Çaresiz âşıklar yaralı, rakipler ise neşe doludur. Bağın ortasını kargalar kaplamış ve bülbüller oradan uzaklaştırılmıştır. Gülşeni bülbüller yerine kargalar tutmuştur. Âşık, çaresiz halde dolaşırken, bağı tutan rakipler sevgilinin yanında mesut ve neşelidir.

Çin-i ebrûdan iñen ragbet görünmez 'âşıka
Meylini 'uşşâka lutf ile nigâhı gösterür
(G.104/3)

'Âşık-ı bî-çâreler mechûr a'dâ pür-sürûr
'Andelîban dûr tutmuş sahn-ı bâgı zâglar
(G.106/4)

Şair, âşıklığıyla övünür ve kendinden daha sadık bir âşık tanımaz. Âşığı ele almak kolay değildir. Âşık her ne kadar güçsüz ve zayıf görünse de gönlü büyüktür. Bu yüzden onu ele alıp incelemek herkesin harcı değildir.

Güzelsin saña şâhum 'âşık-ı sâdık geçer çokdur
Bakarsañ hakk ile Yahyâ gibi yoktur hakîkatde
(G.345/5)

'Âşık nola nâ-cîz ise de göñli büyükdür
Sanma ele almak anı şâhum ola âsân
(G.268/2)

Âşıkların mutlu olması mümkün değildir. Bir insanın hem müptela hem de mesut olması düşünülemez. Bağrı delik âşıkların zikrederlerken halka halinde toplanmaları kudret elinde dönen tespih tanelerine benzetilmiştir.

Olur mı âşık-ı zâr olan âdem âsûde
Ne ihtimâl ola hem mübtelâ hem âsûde
(G.364/1)

Halka-i zikrde gör bagrı delik 'âşıkları
Dest-i kudretde döner sübha-i sad dâne gibi
(G.409/2)

Gerçek âşığa gam ve kederden daha büyük bir eğlence yoktur. Zaten aşkın esasında da gam çekmek vardır. Gerçek âşıklar başlarındaki kederleri atmak için Cem gibi şaraba ihtiyaç duymazlar. Onun, bela küncinde tek eğlencesi sevgilinin hayalidir.

Hayâlüñde eger eglenmeyeydi hâl müşkildi
Belâ küncinde kim eglencemüz cânâ hayâlüñdür
(G.82/3)

Def '-i gamda olmazız muhtâc câma Cem gibi
'Âşıkuz biz 'âşıka eglence olmaz gam gibi
(G.407/1)

Mecnûn'un ölünceye kadar Leylâ'nın gamından usanmadığı gibi âşıkların da güzellerin ettiği ıstıraplardan usanmaları mümkün değildir. Dert ve gam çekmek âşığın en büyük alışkanlıklarındandır. O, sefadan incinir. Mutluluk el verse sefa sürmez. Hasılı kendisini dert ve gama alıştırmıştır.

Dil-ber dil-i dîvâneyi uslandı sanur mı
Mecnûn gam-ı Leylâdan ölince usanur mı
(G.402/1)

Ferahdan incinür şâdîlig el virse safâ sürmez
Muhassal kendisin derd ü gama mu'tâd ider 'âşık
(G.185/3)

Âşığın dert dolu gönlüne arkadaş olacak başka bir âşık yoktur. Böylece âşık zor duruma düşmüştür. Dertler artmıştır; fakat bu dertleri paylaşacak arkadaşlar yok olmuştur.

Bu dil-i pür-derdile hem-hâl olur ‘âşık kanı
Hâl gâyet müşkil oldı derd çok hem-derd yok
(G.187/2)

Âşığın yüzü hazan yaprağı gibi sapsarıdır. Bunun en önemli sebebi güzellik bağının fidanı olan sevgili yüzünden dertlerle dolmasıdır. Sevgili, âşığı sararıp soldurmuştur. Ayrılıktan dolayı âşığın eli ayağı tutmaz. Âdeta düşkün bir hasta gibidir. Bu haldeyken âşığın sevgili yolunda yürümesine imkân yoktur. Âşığın sevgili yolunda yürümesi için kendisini canlandıracak ona yeniden hayat verecek aşk şarabından içmesi gerekir. Bu şarabı sunan saki sevgili olduğu için bundan içen âşık can bulacak ve elini ayağını sevgilinin yoluna tutacaktır. Sevgilinin ayrılığında çekilen sıkıntılar cehennem ateşinden bile daha yakıcıdır. Cehennem ateşi bile ayrılık zamanı âşıkların çektikleri acıdan daha az yakar.

Rûy-ı ‘âşık gibi ey berg-i hazân kim zerdsin
Var ise ol nahl-i bâg-ı hüsn içün pür-derdsin
(G.290/1)

Eli ayagı yolıña tuta mey sun sâki
Dir iseñ cânı gelüp haste-i hicrân yürisün
(G.292/3)

Semûm-ı herc-i yârüñ ehl-i ‘aşka itdügin itmez
Hevâ olsa cehennem âteşi nâr-ı cahîm esse
(G.304/2)

Âşık, sevgilisine içinin ateşini yazmak istemiş bu ateşe kâlem bile dayanamayıp tutuşmuştur.

Yahyâ o şâha sûz-ı dilüm yazmak istedüm
Yandı tutışdı nâme-i gam hâme döymedi
(G.403/5)

Dil sûz-ı derûnını yazardı
Tutuşmasa hâme vü kitâbı
(G.388/5)

Âşığın hali bir garip olmuştur. Sevgiliden ve gönülden haber alamayınca âşık tuhaflaşmıştır. Bir başka manayla da sevgiliden haber alamayan âşık zavallı, gariban bir hale bürünmüştür ki âşıklığı ölünce bile belli olur.

Ne dil-berden ne dilden bir haber almaga var çâre
Sorarsañ 'âşık-ı bî-çârenüñ hâli garib oldı
(G.393/2)

Bilürdi 'âşık-ı hûnîn dilin o şeh Yahyâ
Bakaydı kabrimüz üstinde sürh lâlemüze
(G.382/5)

Âşık, sevgiliye oranla kendini günahkâr olarak görür, sevgili günahkâr âşıklar üzerinde helak kılıcını uygularken onlara hiç merhamet etmez.

Yine 'uşşâk turur mı kıra şemşîr-i helak
Merhamet yok mı şehâ dahı günehkârlara
(G.376/2)

Sevgilinin bulunduğu yer âşık için ulaşılması gereken bir hedeftir. Buraya ulaşmak çok zordur. Yola çıkan âşık başına gelecek belalar yağmur gibi çok da olsa onlara aldırış etmemeli, menzile ulaşabilmek için sürekli gayret göstermelidir. Âşıklara Bağdat bile ırak olmaz. Şair bu beyitle âşıkların engel tanımaz olduklarına dikkat çekmektedir.

Kuyuñ dileyen tîr-i belâdan hazer itmez
İkdâm olınur menzile bârâna bakılmaz
(G.141/3)

'Âşıka Bağdâd ırak olmaz vücûduñ fülkini
Cûy-ı eşkûñ kûy-ı yâre irgürür mânend-ı şatt
(G.166/2)

Âşık, pak meşreplidir ve gönlündeki her şey bellidir. Gönlü su gibi temizdir ve keder tozundan arınmıştır. Bundan dolayı başkalarından iltifat istemez.

Pâk-meşreb 'âşıkuñ mâfi z-zamîri bellidür
Su gibi sâfî dilüz gerd-i kederden sâlimüz
(G.149/4)

Şehâ lutf Yahyâ' ya senden gerek
Göñül gayriden iltifât istemez
(G.146/5)

Âşığın gözyaşları sel gibi olmuştur; ama buna rağmen sevgili âşığı umursamaz, kanlı gözyaşları lalin çıkarıldığı yer olan Bedehşân'ı bile kıskandırır. Sevgilinin gönderdiği oklar, âşığın yanan sinesinde gönül ateşiyle erir ve âşığın gözyaşlarını bu eriyen oklar oluşturur.

Seyl oldı gözüm yaşı o meh-rû yine silmez
'Uşşâk sirişkinden işiginde geçilmez
(G.151/1)

Bir lâle-ruhuñ hasret-i la'liyle dem-â dem
Sahrâ vü deri reşk-i Bedahşân iderin ben
(G.256/4)

Çeşm-i terden dökilür oklaruñuñ peykânı
Tâb-ı dilden eriyüp sîne-i sûzânumda
(G.367/3)

Âşık, aşkı uğrunda nemli gözleriyle katre katre gözyaşı dökerek şebnemin goncaya düşmesi gibi sevgilinin gönlüne girmeyi başarmalıdır. Âşığın gönlündeki ateş, gözyaşlarıyla söndürülmeye çalışılmalı, ayrılık ateşinin verdiği acı gözyaşlarıyla kapatılmalıdır.

Katre katre göz yaşın dök dîde-i pür-nem gibi
Gönliñe gir ey göñül ol goncenüñ şeb-nem gibi
(G.420/1)

Sirişk-i çeşme basdur nâr-ı gam dilde tutuşdukca
Gözüñe yeñdiri gör âteşi-sûzân-ı hicrânı
(G.429/3)

Uğruna çekilen sıkıntılardan sonra âşıkların sevgiliyi unutması mümkün değildir. Tıpkı Yusûf'un, Yakûb'u unutmadığı gibi âşıkların da sevgililerini unutmaları beklenemez. Âşıkların bu vefası karşısında sevgili hep vefasızdır. Onun vefadan haberinin olmadığı düşünülemez, fakat o can nakdini alır, vuslat metaını vermez; hatta canını aldığı âşığı unutur. Âşık bunu da kendisine reva görmez.

Mümkin mi ide 'âşıkı mahbûbı ferâmûş
Hîç ola mı Yûsuf ide Ya'kûb'ı ferâmûş
(G.157/1)

Cân nakdini alup unıdurlar revâ mıdur
Resm-i vefâyı bilmedügi dil-rübâlaruñ
(G.204/4)

Unutmasun hele Yahyâ' ya itdügin ol şâh
Revâ mı añmaya bir öyle 'âşık-ı zârın
(G.266/5)

Âşığa uyku yoktur. Uyku âşık için olmayacak bir hayaldir. Hal böyle olunca gözüne uyku girmeyen çaresiz âşığın sevgiliyi düşte bile görmesi mümkün değildir. Aşk hastasının gözünde uyku olmamasına şaşılmaz; çünkü o şahbaz gözlü sevgili herkesin huzurunu kaçırmıştır.

Ümmîd-i hâb 'âşıka olmaz hayâl imiş
Bî-çâre yâri düşde de görmek muhâl imiş
(G.158/1)

Kimüñ huzûrını uçurmadı o gözleri şeh-bâz
'Aceb mi haste-i 'aşkuñ uçursa hâb gözinde
(G.347/4)

Âşık, tüm olumsuzluklara rağmen gönlünü avutmaya çalışır. Sevgilinin boyuna olan benzerliğinden dolayı çimende bazen serviye bazen de arara sarılır. Sevgiliye olan özlemini bir nebze de olsa giderir.

'Âşık kad-i dil-dâr hevâsıyla çemende
Geh serve gehi 'ar'ara geh bâna sarılmış
(G.162/2)

Âşığın en belirgin özelliği bizzat Allah'ı maksat edinmesidir. O dünya ve ahirete dair heveslerini terk etmiş ve kendini Allah'a adamıştır. Ne hacılar gibi Kâbe'nin peşinde ne de zahitler gibi cennet fikrindedir.

Hâcınuñ maksûdı Ka'be baña kûyuñdur garaz
Fikri cennet zâhidüñ 'uşşâka rûyuñdur garaz
(G.167/1)

Gönül erbapları sevgilinin sessizliğinden şikâyetçidir. Sevgilinin bir defa olsun ağzını açıp konuşması, onun ağzından çıkacak bir söz, ayrılık acısıyla hasta olmuş âşığa şifa verecek, onu iyileştirecektir. Gönül erbapları şifanın kaynağının sevgili de olduğunu bilirler. Aşk hastası için en büyük deva, sevgilinin ilaca benzeyen dudağını nûş etmektir. Âşık için de en büyük haz sevgilinin kavuşma şerbetini içmektir. Sevgilinin parlak yanağına mis kokulu hattı şeref vermiştir. Âşığın bu sayede miskinliği ortadan kalkmıştır. Sevgilinin yanağının süsü âşığı miskinlikten kurtarmıştır

Hîç söz yokdur dehânından dimiş erbâb-ı dil
'Âşık-ı dil-haste-i hicre şifâdur var ise
(G.338/3)

Nûş-ı dârû-yı lebüñdür haste-i 'aşka devâ
Şerbet-i vasluñdan olur 'âşık-ı bîmâra hazz
(G.168/2)

'Âriz-ı zîbâña virmiş hatt-ı müşkînüñ şeref
'Âşık-ı miskînüñüñ ârâmı oldı ber-taraf
(G.172/1)

Âşık, zamanla öyle bir hal alır ki bahçedeki ırmağı, gözyaşına; gülleri, yaraya; fidanları da sevgilinin boyuna benzeterek, bu benzetmeden hareketle bahçeyi de kendisi gibi âşık düşünür.

Eşk-i dîde cûy güller dâg gülbünler elif
'Âşık olmışdur benüm gibi meger bir sebze bâg
(G.170/2)

Sevgili güzellikte Yusuf gibidir. Divan edebiyatında eşsiz ve emsalsiz güzellik denilince akla gelen ilk isim Yusuf'tur. Harikulade güzelliğiyle sevgili ona benzetilmiş hatta sevgili "Yûsuf-ı sânî" olarak nitelendirilmiştir. Bu hal tıpkı Yusuf'un kardeşleri arasında olduğu gibi âşıklar arasında da bir fitne kopmasına sebep olmuştur.

Olmakda güzellikde o meh Yûsuf-ı sânî
Bir fitne kopar korkarın ihvân arasında
(G.308/3)

Sevgili bir busesini bin cana dahi vermez. Şair busenin bu kadar değerli olmasını dudağın küçüklüğüne bağlar; çünkü meta az olunca değeri çok olur. Sevgilinin dudağı da nokta gibi küçük olduğudan âşık için çok değerlidir. Dudağın vahdet olduğunu düşünürsek değeri anlaşılmış olur.

Biñ câna virmese nola bir bûsesini yâr
Az olıcak metâ' olur anuñ bahâsı çok
(G.174/3)

Sevgilinin âşığa avcunun içini öptürerek vefa göstermesinin sebebi âşığın ağzını tutması içindir. Bir beyitte de sevgili puthaneye girdiğinde onun güzelliğini gören putların her biri yıkılıp duvara dayanmıştır. Şair bazı beyitlerinde de güzelliği yönüyle sevgiliyi periye benzetir. Âşık ne zaman sevgilinin köyüne gitse sevgiliyi göremez; çünkü o peri gibidir, görünmez.

Öpdürürse kef-i destin eger ol mâh-likâ
Agzuñı tutmak içündür saña 'âşık bu vefâ
(M.3)

Büt-hâneye seyr itmege girdi o perî-rû
Bütler yıkılup her biri dîvâra tayandı
(G.448/3)

Her kaçan kûyına varırsam görinmez gizlenür
Vara vara ol perî âdem olaydı kâşki
(G.421/3)

Sevgili sıtma hastalığına yakalanmış, bu hastalıkta onu perişan etmiştir. Gül gibi olan sevgili bu hastalıktan perişan olmuş, bezmi şereflendirememiştir. Sevgilinin

hastalıktan harap olduğunu gören âşık da yıkılmış, üzüntüyle ağlayıp inlemeye başlamıştır.

Komadı bezmi teşrîf itmege teb tutdı cânânı
Koñuz bî-tâb ‘âşık iñlesün kim hastedür cânı
(G.428/1)

Şair, sevgiliyle ilgili yapılacak benzetmelerde ölçülü olunmasını ister. Sevgilinin parmakları kaleme benzetilmiş, şair bu benzetmeyi tuhaf karşılamıştır. Bu benzetmeyi yapanın kalem gibi başının aşağı gelmesini, mahcup olmasını ve utanmasını ister. Çünkü sevgilinin parmakları kalemden daha değerli ve üstündür. Bir beyitte de şair, sevgilinin narçiçeğine benzeyen yanaklarını yasemine benzetenlere beddua ederek bu benzetmeyi yapanların semenderler gibi ateşte oturmalarını ister (N. 2/1).

Her kim benân-ı yâri tutar hâmeye şebîh
Başı aşagı ola görem ki kalem gibi
(G.444/2)

Âşık vücudunu mahvedene kadar yanıp yakılmalıdır; çünkü mumun itibar görmesi de bundan dolayıdır. Muma benzetilen âşık; ancak mum gibi yanıp yakılırsa, vücudunu mahvederse ten âleminden kurtularak, maşuka kavuşabilir. Âşık, aşkın tesiriyle kendi vücudunun mahvolduğunu görünce kendisinden bir iz bile kalmadığını anlar; fakat anlayamadığı tek şey olmayan vücudundan sevgilinin ne görüp incindiğidir. Âşık, sevgilinin bunda ne yanlışlık görüp acımasızlık ettiğini anlayamamaktadır.

Mahv-ı vücûd idince ‘âşık yanup yakılsun
Yahyâ anuñla oldı bu imtiyâzı şem‘ ün
(G.191/5)

Görince hod vücûdum mahv olur kalmaz nişân benden
Ne gördi kaçdı âyâ ol meh-i nâ-mihribân benden
(G.269/1)

Âşık, dilberin güzelliğini dünyaya duyurmuş, bülbülün aşkıyla gül meşhur olmuştur. Âşık çabalamasa sevgilinin güzelliğinden kimse haberdar olmaz.

Sen tuyurduñ hüsnini dünyâya Yahyâ dil-berüñ
Bülbül-i şûrîdenüñ 'aşkıyla meşhûr oldı gül
(G.221/5)

Gülün goncayı görmeyince perişân olması gibi âşık da yanından sevgilisi gidince acınacak bir hale düşer. Çaresiz âşığın derdine derman yoktur. Eğer dermanı olsa mutlaka başını bu dertten kurtarır. Aşığın ne derdine derman bulmaya ne de ondan kurtulmaya gücü vardır.

Gül perîşân olmasun mı görmez oldı gonceyi
'Âşıkuñ hâli nolur gitse yanından tâzesi
(G.401/4)

'Aceb bir başına dermânı yok bî-çâredür 'âşık
Halâs eylerdi başın derdmendüñ olsa dermânı
(G.428/3)

Ayrılığın hüznü âşığın üzerine akşam gibi çöker. Gam evi olmuş gönle dertler misafir olmak üzere akın akın gelir.

Şâm-ı hicr irdi derûn-ı sînedür menzil gama
Pârele Yahyâ dil-i sûzânı mihmân bir degül
(G.231/5)

Sevgilinin anber kokan zülüfleri aynen bir kullâb gibi çaresiz âşıkları kendine çeker. Sevgilinin saçları o kadar güzel ve etkileyicidir ki onların her kıvrımı âdeta bir kullâb gibidir. Âşıklar da bu güzellik karşısında çaresiz kalırlar ve sevgilinin yanına doğru aşk kullâbıyla çekilirler. Sevgilinin saçları âşık için görünmez bir beladır. Eğer sevgili sabırsız ve kararsız âşığa külahının ucundan zülüflerini gösterirse âşık belaya uğrar.

Kûyuña nice çekilmez 'âşık-ı bî-çâreler
Zülf-i 'anber-bâruñuñ her târı bir kullâb iken
(G.271/3)

Görinmez bir belâdur 'âşık-ı bî-sabr u ârâma
Meded göstermesün zülf-i siyâhın kelle-pûşından
(G.282/4)

Peri gibi güzel olan sevgili zülüflerini yüzünden çekince âşığın kara bahtı açılır. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan zülüfleri âşıkların gönlünü bağlayan bir zincirdir. Âşık sevgilinin zülüflerine bağlanmadan önce usludur. Fakat o zincire tutulunca deli divane olmuştur.

Kaldırdı yüzinden ol peri zülfi nikâbın
Baht-ı siyeh-i 'âşk-ı bî-çâre açıldı
(G.386/4)

Zülf-i pîç-â-pîçi diller bend ider zencîrdür
Uslı varur kim o zencîrüñ olur dîvânesi
(G.438/3)

Âşık, şaraba meyillidir. Sevgili âşığın şaraba yani aşka olan düşkünlüğünü bildiği için ona halis şaraptan sunmuş ve böylece aşkının daim olmasını sağlamıştır. Aşktaki süreklilikte âşığın aşka olan meyli ve sevgilinin bunun farkında olmasının etkisi büyüktür.

Bilüp 'ayş-ı müdâma meylini bî-çâre-i 'âşkuñ
Şarâb-ı la'l-i nâbın sundı dil-ber müstedâm olsun
(G.272/4)

Şarabın yanında mecliste müzik de eksik olmaz. Bela meclisinde âşığın bedeni adeta bir saz olmuş ve bu sazın bütün telleri nale ve feryat etmiştir. Şair; âşığı bir saza, âşığın damarlarını da sazın tellerine benzetmiştir. Âşık, bela bezminde maşuktan

ayrıldığı için nale ve feryat etmektedir. Onun bu feryadı herkes tarafından duyulmalı, o feryada başlayınca bütün mutribler ve sazlar kenara çekilip dinlenmelidir.

Belâ bezminde kaddüm çeng olup cismündeki regler
Figân u nâle kılsun mutribâ evtâr diñlensün
(G.276/2)

Âşıklık meclisinde sazı da sözü de hazır hale getiren müziktir. Âşığın gönlü ud gibi yanar ve ney gibi inler. Meclisteki âşıkların konuşmaları ve neşelenmelerinin sebebi budur.

Dil yanar 'ûd-sıfat gâh iniler nây-misâl
Bezmüñ âmâde ider sözini de sâzını da
(G.365/3)

Bir âşık Bîsütun'a karşı feryat etse, dağ Ferhâd'ın geldiğini sanıp sevinir. Şair, bütün âşıkları Ferhâd gibi görür. Âşıkların naleleri o kadar çoktur ki bu naleler bütün dünyayı doldurup, matem yeri haline getirmiştir. Âşıkların feryatları göklere kadar çıkmış, âşıklar, bu ahların kendilerine zarar vereceğinden korkmuşlar ve sevgiliden yardım talep etmişlerdir (M. 8)

Varup feryâdlar kıl bî-sütûna karşu ey 'âşık
Sanup Ferhâd'ını râhat bulup kuhsâr diñlensün
(G.276/5)

Hânkâh-ı dehr toldı nâle-i 'uşşâkdan
Câygâh-ı şîven ü menzilgeh-i mâtem gibi
(G.420/4)

Sevgili, sabırsız âşığından vefasını esirgemez; çünkü o sevgilinin sunduğu aşk şarabıyla sarhoş olmuştur ve âşık, sarhoş haldeyken sevgili aşığından vefasını esirgememiştir.

Dirîg itmez vefâsın 'âşık-ı bî sabr u hûşından
Nice hazz itmesün dil sâde-rûnuñ bâde-nûşından
(G.282/1)

Âşık sevgiliye oranla öyle bir fakriyet haline bürünmüştür ki onu "şâh-ı kâmrân" bile kıskanmaktadır. Âşığın fakriyet haline bürünmesi dünyaya ait bazı şeylerden kurtulması demektir. Dünya kaydından kurtulan âşık bütün heveslerini terk etmiş, sıkıntılarını bir kenara bırakmıştır.

Ülfet it fakr ile teshîr it gedâlık 'âlemin
Şöyle hoş-hâl ol ki şâh-ı kâmrân reşk eylesün
(G.284/4)

Âşık ile sevgilinin hali sık sık hatıra gelir. Bu hal bir kitapta toplansa bu kitabın adı "pîr ü cevân" olur.

Bu gelür hâtıra ol yâr ile hâlün Yahyâ
Bir kitâb eyleyesin nâmı ola pîr ü cevân
(G.294/5)

Âşık sevgiliye ahiret hakkını helal etmiştir; çünkü âşık kıyamet günü bile sevgilinin gönlünün rencide olmasını istemez. Bununla beraber sevgili mahşer günü Allah'a hesap verecektir; çünkü âşığının hatırını sormamış, bir kez olsun yüzüne bakmamıştır (G. 416/5). Vefasız dünyada güneş yüzlü bir sevgili bulmak, iyi bir insana denk gelmek imkânsızdır. İyisi mi âşık sevgiliden sevgili de âşıktan razı olmalıdır. Bilindiği gibi hatasız kul olmaz.

Ben ol serv-i revâna âhiret hakkın helâl itdüm
Kıyâmetde dahı rencîde-hâtır olmasun benden
(G.296/2)

Bulınmaz bî-vefâ 'âlemde bir gün yüzli ey Yahyâ
Sen andan râzı vü hoşnûd olasın ol dahı senden
(G.296/5)

Âşık, sebat etmesini bilmez. Bu beyitte âşığın çapkınlığı dile getirilmiştir. Bülbülün daldan dala konması gibi âşıklarda bir tek sevgiliyle yetinmezler. Güllerin güzelliği âşıkları kendisine çekerek onların kararsız olmasına yol açar.

Geçersin her güle 'âşık kaçarsın âldan âla
Sebâtuñ yokdur ey bülbül konarsın daldan dala
(G.305/1)

Eğer âşık çemende rahatça salınmak isterse vücudunda kesretten eser kalmaması gerekir. Aşk yolundan ayrılıp yabana gidenler maksada eremezler. Maksada ermek isteyenler aşk yolunu tutmalıdırlar (M. 6).

Vücûduñda kesâfetden eser kalmasun ey 'âşık
Sabâveş salınam dirseñ çemende gül-'izâruñla
(G.310/4)

Âşıkların akıttığı gözyaşları ve çektikleri ahlar onların sırlarının ortaya çıkmasını sağlar. Âşık olanın içindeki aşkı saklaması mümkün değildir. Ahlar ve gözyaşları aşk sırrını açığa çıkarır. Cihan hilekârlarla dolu, hazine kapıları bin parçayken âşığın sinesindeki yarıklardan gizli sırlarının duyulmaması mümkün değildir. Tüm bunlara rağmen âşığın sırrını sakladığı da görülür.

Mâdâm ki bu âh ile bu göz yaşı vardur
'Âşık dimesün râzumı pinhân iderin ben
(G.256/3)

Nice tuyulmasun râz-ı nihânum çâk-ı sînemden
Cihân 'ayyâr ile memlû der-i gencîne sad-pâre
(G.332/3)

Cân u dilden sakladı 'âşık gamuñ esrârını
Âşinâyân-ı kadîmi marem-i râz itmedi
(G.395/3)

Devrin insanları tazesi Kays bile olsa ona değer vermez. Çünkü para ve pulun yanında aşkın ve âşığın bir değeri yoktur. Âşık, değerinin bilinmemesine rağmen asla sevgilinin eşiğini terk etmez. Kays buna en güzel örnektir.

Zamâne tâzesi Kays olsa Yahyâ i'tibâr itmez
O 'âşık kim bulunmaz dirhem ü dînâr yanında
(G.342/5)

İşigin bekleyelüm ey di-li şeydâ yârüñ
Kays yetmez mi bize gitmeyelüm yâbâne
(G.354/3)

Mecnûn sıkıntılı günlere doymamış, Leylâ da gam ile vücudunu fenaya vermiştir. Âşık sevgilinin yoluna düştüğünden beri görünmez olmuştur. Bu haliyle o yokluk ülkesinin sakini gibidir.

Leylâ gam ile virdi fenâya vücûdını
Bî-çâre Kays mihnet-i eyyâma döymedi
(G.403/4)

Yahyâ dehânına düşeli görmedik dili
Bî-çâre şimdi sâkin-i mülk-i 'adem gibi
(G.444/5)

Şair, gönlü karışık âşıkların başları açık olarak dolaşmalarını sarıklarını çıkarıp içki için grev yapmalarıyla açıklar.

Baş açık 'âşık-ı şûrîde geçermiş Yahyâ
Girev-i bâde-i nâb eylemesün destârı
(G.414/5)

Ayrılık derdinin bir anı bile âşığa bin yıl gibi gelirken kavuşmanın bin senesi bile âşığa bir dem gibi kısa gelir.

Nice yıl gibi gelür bir anı derd-i firkatüñ
Vasluñuñ biñ sâli ammâ gelmeye bir dem gibi
(G.420/6)

Âşıklar derya gibi kararsız oldukları için ayıplanmamalıdır Çünkü âşık olanın halinden yine âşık olan anlar.

Ber-karâr olmadugum 'ayb itme kim deryâ gibi
Geh hamûş u gâh pür-cûş olmayan bilmez beni
(G.446/4)

Âşıklar "ceng ü cidâl ehli"değildir. Canı gönülden sevgiliye boyun eğen âşığın sevgili karşısında boynu kıldan incedir. Âşık ile sevgili arasındaki ilişki kaderle tayin edilmiştir. Sevgilinin anber kokulu beninin sevdası ağlayan âşığın alnına yazılmıştır.

Gerek öldür gerek dög zerrece Yahyâ nizâ' itmez
Degüldür 'âşık-ı bî-çâreler ceng ü cidâl ehli
(G.445/5)

Muhakkak kim seňün sevdâ-yı hâl-i 'anberînüňdür
O yazu kim cebîn-i 'âşık-ı nâlâna yazmışlar
(G.129/4)

Âşığın az da olsa küstüğü görülür. Vuslatın hatıra getirilmesi âşık için abıhayat gibidir. Ömür uzatır. Fakat âşığın gönlü o kadar incinmiş ve kırılmıştır ki bunu düşünecek gücü yoktur. Bunun sebebi de âşığın hatır şişesinin kırılmasıdır.

Âb-ı hayvân olsa da vasluñ getürmen gönlüme
Hayli demdür şîşe-i hâtırda vardur inkisâr
(G.47/2)

Âşık seçilmişlik sevinci yaşar. Sevgilinin eşiğinde gözü yaşlı binlerce âşık varken sevgili şairi seçmiş ve böylece onu ihtiyar etmiştir. Bir başka manayla da sevgili yapıp ettikleriyle âşığını yaşlandırmayı başarmıştır.

İşigüñde gözi yaşlu 'âşıkuñ biñ var iken
Nev-civânum biñ yaşa Yahyâ'yı itdüñ ihtiyâr
(G. 48/5)

SONUÇ

"Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Aşk" konulu bu çalışmada Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'ndaki; 1 na't, Sultan Osman ve Hace Efendilere birer kaside, 1 Sakiname, Sultan IV. Murad'ın şehzadesi adına 1 kaside, Sultan IV. Murad adına yazılmış iki kaside, Sultan Murad'ın bir gazeline tahmis, 450 gazel, 16 tarih, 11 kıt'a, 4 ruba'i, 16 nazm ve 64 beyit, şairin aşk mefhumunu ele alışı açısından incelenmiştir.

Çalışmamızda Şeyhülislâm Yahyâ'nın 2307 beyitten oluşan 450 gazelinden 14 tanesi ikişer defa tekrarlanmak suretiyle 430 beyit örneğiyle birlikte, 62 tanesi örneği verilmeden açıklanmış, 52 tane beytin de sadece numarası belirtilmiştir. Bunun yanı sıra şairin toplam 77 beyitten oluşan sâkînâmesinden 3 tanesi ikişer defa tekrarlanmak üzere 24 tane beyit örneğiyle birlikte açıklanmıştır. Ayrıca Şeyhülislâm Yahyâ'nın 22 kıt'asından 1 tanesi örneğiyle beraber, 1 tanesi de örneği verilmeden incelenmiş; 64 müfredinden 2 müfred örneğiyle 2 müfred de örneği verilmeden açıklanmıştır. Şairin nazımlarından da 1 beyit, örneği verilmeden ele alınmıştır. Divandaki kaside, tahmis ve rubailerden ise örnek verilmemiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünü teşkil eden, "Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Genel Olarak Aşk" bölümünden elde edilen sonuçlar şunlardır:

Şeyhülislâm Yahyâ'nın şairliği âşıklığın şartlarından biri olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Şair, içinde aşk hevâsı, şevk nuru ve gözyaşı olmayanı adamdan bile saymadığı, ancak güzel bir sevgili ve hevayi bir gönül ile aşkın oluşabileceğine işaret ettiği tespit edilmiştir. Şairin aşkın belirli kuralları olduğuna ve âşığın da bu kurallara uyması gerektiğine inandığı anlaşılır. Şeyhülislâm Yahyâ'nın, aşkı bu yolda çekilen tüm sıkıntıların bile bir mutluluk haline dönüştüğü yüce bir mertebe olarak değerlendirdiği fark edilir. Bunun için şair "bülend mertebe" ifadesini kullanmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ, bazı beyitlerinde bülbül ile pervane arasında bir ilgi kurarak onların aşk ile şöhret bulduğunu, aşk ehlinin onların yanında aşktan bahsetmekten çekindiğini ifade ederken; bazen bu düşüncenin tam tersine aşkı ne bülbülün ne de pervanenin bileceğine dikkat çeker.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın âşığın sevgiliyi kendi canından bile daha kıymetli ve üstün gördüğünü ifade eden beyitleriyle Fuzûlî'nin şu beytini hatırlattığı düşünülebilir:

Cânı kim cânânı içün sevse cânânın sever
Cânı içün kim ki cânânın sever cânın sever

Şairin bazen gerçek âşığın Kays ve Ferhad'ın hikâyesi gibi efsaneleri bir kenara bırakmasının icap ettiğini dile getirdiği bazen de aşk husunda âşıkların hakiki aşk peşinde olan Kays'ın bütün âşıklardan daha ilerde olması sebebiyle kendilerini onunla kıyaslamamaları gerektiğini ifade etmesi dikkati çeker. Bir beyitte de aşkın anka kuşuna bile kanat döktürecek güçte olduğunu ifade etmiştir.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir din adamı olmasına rağmen bazı beyitlerinde çapkın ifadeler kullanması dikkate değerdir. Şairin sevgilinin dudaklarıyla şarap kadehinin birbirine değmesini iki sevgilinin birbiriyle öpüşmesi olarak tasavvur etmesi, sevgili uyurken onu öpmeyi düşünmesi ve sevgilinin koynuna girmek istemesi, sevgilinin düğmelerini çözmesiyle güneşin doğuşu arasında benzerlik kurması onun çapkın ifadelerine örnekler teşkil eder.

Çalışmamızda Şeyhülislâm Yahyâ'nın çapkın ifadeler içerdiği düşünülen beyitleri gibi şeriatın katı kurallarının getirmiş olduğu baskıya tepki vermek veya şiir yazma geleneğine uymak amacıyla tasavvufu bir malzeme şeklinde kullandığı beyitler de tespit edilmiştir. Şairin bir din adamı olmasına rağmen tasavvufi olduğu düşünülebilecek şiirler yazmasının bir nedeni de kendi hayat tarzı ile hayal ettiği dünya arasında bir ikilemde kalması olabilir. Şairin özellikle sâkînâmesinde ve şaraptan bahsettiği şiirlerinde tasavvuf malzemesinden sıkça yararlandığı görülür. Hatta bir beytinde "şarâb-ı mecâzî" ifadesiyle maddi aşktan elini çekip "câm-ı hakîkat" ifadesiyle manevi aşka yöneldiğini dile getirmiştir. Şair, şarabı Allah'a ulaşmada ruh coşkunluğunu arttırmak için kullanılan bir vasıta olarak görür. Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir beyitte de İlâhî aşka gönül veren âşıkları, dünyevi sevgililerin değil; ezel meclisinde görüştükleri Hakk'ın mecnunu olarak değerlendirdiği fark edilir.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşk ateşinin peyda olduğu gönüllerde aşkın dışındaki her şeyin çer çöp gibi yandığına işaret ederek "mâsivâ" mefhumu hakkında görüşlerini de bildirdiği tespitlerimiz arasındadır. Ayrıca şairin, gönül ehli olmayanların aşk kapısından geçemeyeceklerini ifade etmesi de dikkate değerdir. Şeyhülislâm Yahyâ'nın tasavvuf terimlerinden "ten" ve "tecrid" e de yer verdiği görülür. Şair, âşığın tenini (vücudunu) ruhu hapseden ve bu nedenle âşığın ruhuna rahatsızlık veren bir elbise olarak düşünür. Bu rahatsızlığı gidermek için asıl yapılması gerekenin ten elbisesinden kurtulmak olduğunu söyleyerek tecrîd hakkındaki görüşünü dile getirdiği tespit edilmiştir.

Şeyhülislâm Yahyâ, yerin ve göğün taşımaya dayanamadığı aşk yükünü Allah'ın yardımıyla âşığın taşıyabildiğini ifade eder. Ayrıca şairin, aşkı, içinde zor konular bulunduran, bilenlerin söylemediği; söyleyenlerin de bilmediği bir derse benzeterek "hâlin kâl" ile anlaşılamayacağı düşüncesine işaret ettiği fark edilir. Bir beyitte de şairin, âşığın gönlünü fâni olarak değerlendirirken; gönüldeki aşkın baki olacağını dile getirmesi de dikkate değerdir. Şairin, bazen de sürekli feryat eden bülbül ile aşk ateşiyle yanıp sessizce fenaya ulaşan pervaneyi karşılaştırdığı ve pervaneyi bülbülden daha üstün gördüğü tespit edilmiştir. Şeyhülislâm Yahyâ'nın gerçek âşık hakkındaki düşüncelerine bakıldığında ise aşkın İlahî bir sır olması sebebiyle âşığın aşkını kendi gömleğinden bile gizli tutması gerektiği fikrini savunduğu görülür. Bir beyitte de aşkı Mevlevilerin sema etme sebebi olarak görmektedir. Özellikle Mevlevilerin aşktan dem vuran ney sesiyle sema ettiklerini belirtir.

Gönüldeki aşkı ile Hakk'ın birliğine kavuşmak isteyen âşığın yol göstereni ise "mürşîd"dir. Mürşidin yardımlarıyla âşık, Allah'ın birliğine kavuşacaktır. Şeyhülislâm Yahyâ, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan dudağı bu sebeple bir beytinde "sırr-ı Hudâ" olarak ifade eder. Ancak şairin şiirlerinde " dudak" ın hem mecazi hem de tasavvufi anlamda kullanıldığının belirtilmesi uygun olacaktır. Şeyhülislâm Yahyâ'nın "nefis" konusundaki görüşlerine bakıldığında ise nefsi, bencil olduğu için insanın en büyük düşmanı olarak nitelendirdiği görülür.

Çalışmamızın birinci bölümünde Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşk mefhumunu şarap, meyhane, tekke, rint, zahit, vaiz mazmunlarıyla birlikte de zikrettiği tespit edilmiştir.

Şairin şarabı hem ilahî hem de mecazi anlamda ele aldığı görülür. Özellikle "sâkînâme"sinde şarabı övmüş, hatta daha ilk beyitte şarabın "elest meclisi" kadar eski olduğunu, içene neşe ve sevinç getirdiğini, hoş içimli bir şey olduğunu vurgulamıştır. Şairin aşk şarabının içine 'Allah'ın sırları'nın katıldığını dile getirerek, şarabı hakiki aşka ulaştıracak olan bir sır olarak değerlendirdiği görülür. Şairin mecazi anlamdaki şarabı acı, ilahî anlamdaki şarabı ise şerbet olarak nitelendirdiği fark edilir. Şair bir beyitte de peygamberimizin "İçki kötülüklerin anasıdır." sözüne telmihle içkinin her türlü kötülüğün sebebi olduğunu vurguladığı görülür. İçkinin haram olduğu bir toplumda yaşayan Şeyhülislâm Yahyâ'nın din adamı kimliğine rağmen içki yasağının olmadığı bir âlem hayal etmesi veya katışıksız şarap istediğini açıkça dile getirmesi yine şairin gazel yazma geleneğine uyduğunu gösterir.

Şeyhülislâm Yahyâ şarabın içildiği, âşıkların sarhoş olup sırlarını birer birer döktüğü, gizlilik ve riyakârlığın bulunmadığı meyhaneyi överken mescide gidenlerin ise buraya sırf gösteriş için gitmeleri sebebiyle mescide gidenleri ikiyüzlülükle itham eder. Şairin 'Hak yolunun meyhaneden geçmesi' sebebiyle meyhane ehlini mescit ehlinden daha üstün tuttuğu görülmüştür. Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir beytinde de fenafillaha ermek isteyenlerin harabat viranesinin sakini olmalarının gerektiğini savunması da tespitlerimiz arasındadır.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın birçok divan şairi gibi rint ve zahit tiplerini karşılaştırdığı, rindi zahidden üstün tuttuğu görülmektedir. Hatta bir beytinde Allah'ın "Settâr" adıyla kullarının ayıplarını ve günahlarını örtmeye çalışırken zahidin kendini açıkgöz sanıp herkesin açığını yakalamaya çalıştığını dile getirdiği görülür. Şair, zahidden bu şekilde bahsederken rindi ise dünya dertlerini bir kenara bırakıp kendine uygun bir yâr ile sıkıntılardan kurtulan, gaflette olduğu düşünülen; ama aslında "agâh" olan bir kişi olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir.

Çalışmamızın "Şeyhülislâm Yahyâ Divan'ında Aşk ile İlgili Benzetmeler" adlı ikinci bölümünden çıkarılan sonuçlar şunlardır:

Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşkı; "âhenger, âlem, âteş, bâb, bâd, bahr, bâr, bâzâr, belâ, câm, çevgân, dâm, dâye, ders, dert, deşt, dürr, efsûn, fen, gam, gayret, gencîne,

gevher, girdâb, gül, gülzâr, güneş, hâne, harem, hevâ, heybet, Hızr ve İlyas, himmet, hümâ, Hüsrev, iksîr, kânûn, kâr, kayd, kitâb, kullâb, kuvvet, ma'cûn, mâye, mihnet, mürg, mürîd, nâle, pehlivân, pîr, pîşe, pûte, râh, Rüstem, sahra, ser-rişte, seyl-âb, sır, silâh, sultân, şâhbâz, şen, şehîd, şerbet, tesîr, tîr, tûfân, üstâd, vâdî, vâye" olarak tasavvur ettiği tespit edilmiştir. Bu tasavvurlardan özellikle sultan ve vadi ile ilgili olanlar dikkate şayandır. Aşkın saltanat kurduğu gönüllerde gözyaşlarının fazla olması aşk sultanının himmetiyle çeşmeye su getirilmesi olarak değerlendirilir. Bir beyitte de aşk sultanın, aşk erbabının sinesindeki muhabbet yaralarını açması üzerine her gece bu yaralara meyl ederek âşığa işkence ettiği tespit edilmiştir. Şairin, aşkı heves seli ile dolmuş bir vadiye benzeterek, mecazi aşktan hakiki aşka ulaşmak isteyenlerin çalışıp çabalayarak mecaz köprüsünden geçmesi gerektiğini savunduğu saptanmıştır.

Çalışmamızın "Âşık- Sevgili" ilişkisi adlı üçüncü bölümden çıkarılan sonuçlar ise şunlardır:

Âşık-sevgili ilişkisinin gül-bülbül, şem-pervane, hünkâr-köle, güneş-zerre tasavvuru içerisinde ele alındığı, âşığın ölümcül bir hasta gibi gösterilirken, sevgilinin ona hayat verecek bir can gibi düşünüldüğü; sevgilinin bir kemankeş, âşığın da sevgilinin yanından hiç ayırmadığı bir yaya benzetildiği, âşıkların gözyaşları ve gönül ateşleriyle bir mum olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Şeyhülislâm Yahyâ'da âşığın sevgilinin yoluna toprak olması, sabır ve sükun sahibi olması, namsız ve nişansız olarak dolaşması gibi âşıklık şartları tespit edilmiştir. Her zaman sevgiliye ait bir özellik olarak bilinen naz ve gururun bazen âşıkta da var olduğu görülmüştür. Güzellerin âşığa karşı hep mesafeli davrandığı, el öpmek isteyen âşığa "uzaktan bir merhaba" dediği saptanmıştır.

Sevgilinin bakışlarıyla bin ölüye can verdiği, âşığın aşk yolunda her şeye razı olduğu, sevgilinin vefasının da cefasının da âşığı mutlu ettiği görülür. Şair bir beytinde de âşığın sevgiliden gelen taşları "Hân-ı keremden gelen ekmektir." diyerek öpüp başına koyduğunu söylemiş, böylelikle de Türk-İslâm toplumunda önemli bir gelenek olan nimete değer vermenin vurgulandığı saptanmıştır.

Bu bölümde dikkat çeken bir husus da sevgilinin daima bigânelere lütuf ve ihsan göstermesi sebebiyle âşığın sevgiliye yakın olmaktan pişmanlık duymasıdır. Şairin sevgilinin iki dudağının birbiriyle ağız birliği edercesine sustuğunu gören âşığın sevgilinin bu tavrı karşısında konuşmaya cesaret edemediğini söylediği tespit edilmiştir. Şairin, seçilmişlik sevinci yaşayan âşığın bazen sevgiliye küstüğünü de dile getirdiği görülmüştür.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın âşıkların sevgilinin menziline ulaşmak konusunda engel tanımadıklarını ifade etmek için âşıklara Bağdat'ın bile uzak olmayacağını ifade ettiği tespit edilmiştir. Şairin, aşkı yüzünden uykusuz kalan âşığın, sevgiliyi düşte bile görmesinin mümkün olmayacağını vurguladığı görülmüştür.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın âşığın en belirgin özelliğinin Allah'ı maksat edinmek olduğunu, onun dünya ve ahirete dair heveslerini terk ederek kendini yalnızca Allah'a adadığını dile getirdiği anlaşılmıştır. Şairin ırmağı gözyaşına, gülleri de yaraya benzettiği için bağı bile kendisi gibi âşık olarak düşündüğü fark edilmiştir. Şairin, aşkın tesiriyle vücudunu mahvetmiş âşığın, sevgilinin, yok olmuş vücudundan niçin incinip kendisine acımasızlık ettiğini anlayamadığı tespit edilmiştir. Ayrıca şairin, vefasız dünyada güneş yüzlü bir sevgili ve iyi bir insana denk gelmenin imkânsız olduğunu, bu nedenle âşığın sevgiliden sevgilinin de âşıktan razı olması gerektiğini dile getirdiği beyitler de dikkat çeker.

Çalışmamızda üç bölümden de elde edilen sonuçlar ışığında Şeyhülislâm Yahyâ'nın şiirlerinde aşkı hem mecaz hem de İlâhî anlamda ele aldığı tespit edilmiştir. Özellikle şairin rintçe yazıldığını düşündüren şiirlerinde tasavvuf ile rintliğin çıkış noktalarının benzer olması bu ayrımın yapılmasını güçleştirmiştir. Özellikle sâkînâmesinde tasavvufi aşkı anlatan şairin, bir din adamının söyleyemeyeceğini düşündürecek kadar çapkın ifadeler kullandığı görülmüştür. Şeyhülislâm Yahyâ'nın dinî kimliğiyle tezat oluşturduğunu düşündürebilen ifadelerinin şiir yazma geleneğine uyması, yaşadığı âlemle hayal ettiği âlem arasında ikilemde kalması, şeriatın katı kuralcılığına tepki vermek amacıyla tasavvufu bir malzeme olarak kullanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Hatta tasavvufu başlı başına bir manzumede(sâkînâme) ele alan tek şeyhülislamın, Şeyhülislâm Yahyâ olduğu fikri de ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA

Akün, Ö. F. (1991): "Divan Edebiyatı" maddesi, *TDVİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. 9: 389-427

Alaeddin, İ. (1933-1936): "Yahya Efendi" maddesi, *Meşhur Adamlar,* İstanbul: Cilt:4: 1580

Arı, A. (2000): " Divân Edebiyatında Aşk", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, S. 5: 153-162

--------- (2003): *Şeyh Galib Divanı'nda Aşk*, Yayın no: 46, Isparta: Fakülte Kitabevi.

--------- (2003): " Divân Edebiyatında Dinî Tasavvufî Şiir Tasnifi ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Şiiri ", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 8: 113-126

Ayan, H., Burmaoğlu, H. B., Ayan, G., Bakırcıglu, N. Z. (1987): "17. Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış", "Şeyhülislam Yahyâ" ve "Resmi Yazılar" maddeleri, *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayıncılık, C. 5: 59-65, 134-144, 416-417

Banarlı, N. S. (1976): "Şeyhülislâm Yahyâ" maddesi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, Fasikül 9: 661-663

Bilkan, A. F. , Çetindağ Y. (2006): *Şeyhülislam Şairler*, Yayın no:146, Ankara: Hece Yayınları

Bursalı Mehmet Tahir Efendi, (1972): "Yahya Efendi (Şeyhü'l-İslâm-İstanbulî)" maddesi, *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*, Hzl. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi, C. 1: 435-436

Çavuşoğlu, M. (1971): *Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Devellioğlu, F. (1997): *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dikmen (Kahraman), M. (2004): *Klasik Türk Şiirinde Dinî-Tasavvufî ve Din Dışı (Profane) Şiir Tasnifinin İncelenmesi ve Şeyhülislâm Yahyâ Örneği*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eren, A. *(2004)*: *Şeyhülislâm YahyâDivanı'nın Tahlîli*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi.

Ertan, V. (1984) : "Yahyâ Efendi Zekeriyazade" maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, C. 33: 378-379

Gibb, E. J. W. (1999): " Şeyhülislâm YahyâEfendi" maddesi, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*, Yayın no: 293, *Ankara*: Akçağ Yayınları

İsen, M. (1997): *Ötelerden Bir Ses (Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler)*, Yayın no: 200, Ankara: Akçağ Yayınları.

İsen, M. , Horata, O. , Macit, M. , Kılıç, F. , Aksoyak, İ. H. (2005): *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Yayın no: 10, Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Kabaklı, A. (1995): "Şeyhülislâm Yahyâ" maddesi, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, C. 2: 387-389

Karaalioğlu, S. K. (1973): "Şeyhülislâm Yahya" maddesi, *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri, C. 1: 663-664

Karabey, T. Kutlu, M. (1998) : "Yahyâ Efendi" maddesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: DergahYayınları, C. 8: 544-546

Kınalızade Hasan Çelebi (1989): *Tezkiretü'ş-Şuara*, Hzl. İbrahim Kutluk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Kramers, J. H. (1993) : "Şeyhülislam" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, C. 11: 485-489

Komisyon (1984) : "Şeyhülislâm Yahyâ" maddes*i*, *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Ankara: Başkent Yayınevi, C.11: 4334-4335

Komisyon. (2005): *Yazım Kılavuzu*, Yayın no: 859, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Köroğlu, H. (2002): "Şeyhülislâm Yahyâ" maddesi, *Türk Dili ve Edebiyatı*, Konya: Sebat Ofset, C. 3: 129-132

Kurnaz, C. (1996): *Hayâli Bey Divânı'nı Tahlil*, Yayın no: 2998, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar

-------------- (2004): *Eski Türk Edebiyatı*, Ankara: Gazi Kitabevi

Levent, A. S. (1973): *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Yayın no: VIII Dizi. Sa 8b, Ankara: Türk Tarihi Kurumu

---------------- (1984): *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Yayın no: 6, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.

Mazıoğlu, H. (1983): "17. Yüzyıl" maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, C. 32: 123-130

Mermer, A. , Koç Keskin, N. (2005): *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yayın no: 760, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mermer, A. , Alıcı, L. , Eflatun, M. , Bayram, Y. , Koç Keskin, N. (2006): *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Yayın no: 842, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, M. (1985): *Divan Şiirinde Rindlik*, Ankara.

------------(2003): *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Yayın no: 111, Ankara: Akçağ Yayınları.

Muallim Naci (2000): *Osmanlı Şairleri*, Hzl. Cemal Kurnaz, Yayın no: 337, Ankara: Akçağ Yayınları

Okuyucu, C. (2004): *Divan Edebiyatı Estetiği*, Yayın no:48, İstanbul: LM Yayınları

Onan, N. H. (1991): *İzahlı Divan Şiiri* Antolojisi, Yayın no:167, İstanbul: MEB Yayınları

Onay, A.T. (2000): *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hzl. Cemal Kurnaz, Yayın no: 339, Ankara: Akçağ Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993): *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*, Yayın no: 2505-2506-2507, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları

Pala, İ. (1998): *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Yayın no: 403, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

---------(2001): " Ah Mine'l-Aşk", *Cogito*, S. 4: 81-102

--------- (2002): *Divân Edebiyatı*, Yayın no:4, İstanbul: LM Yayınları

---------(2007): *Kitâb-ı Aşk*, Yayın no: 1569, İstanbul: Alfa Yayınevi

Sefercioğlu, N. (2001): *Nev'i Divanı'nın Tahlili*,Yayın no: 349, Ankara: Akçağ Yayınları

Şentürk, A. , Kartal, *A.* : *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Yayın no: 290, İstanbul: Dergah Yayınları

Şeyhülislam Yahyâ Divânı (1995): Hzl. Rekin Ertem, Yayın no: 51, Ankara: Akçağ Yayınları

Şeyhülislam Yahyâ Divânı (2001): Hzl. Hasan Kavruk, Yayın no: 3557, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları

Tatçı, M.(1997): *Edebiyattan İçeri (Dini - Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar)*, Yayın no: 224, Ankara: Akçağ Yayınları

Türkçe Sözlük 1-2. (1998): Yayın no: 549, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uludağ, S. (1991): *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Yayın no:45 (İslâmî Araştırmalar Dizisi: 19), İstanbul: Marifet Yayınları.

Uzun, M. (1991) : "Aşk" maddesi, *TDVİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C. 4: 11-21

Üstüner, K. (2007): *Divan Şiirinde Tasavvuf: 14-15. yy. Divanlarına Göre*, Ankara: Birleşik Yayıncılık.

Yazar, İ. (2002): " Tasavvuf Üzerine Düşünceler", *Yedi İklim Dergisi*, S.145: 48-56

Yeni Tarama Sözlüğü. (1983): Dzl. Cem Dilçin, Yayın no: 503, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, M. (1992): *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler-Ansiklopedik Sözlük*, Yayın no: 35, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.

Zavotçu, G. (2006): *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Yayın no:7, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.